İÇİNDEKİLER

4
Türkiye'den Almanya'ya göçün 60. Yılında
TÜRECİ VE ŞAHİN'İN BÜYÜK BAŞARISI
Hakan KARA

10
'SALGIN' VE 'AŞI'LARLA YAZILAN İNSANLIK TARİHİ
A. Çağrı BÜKE

14
Zamansız bir şehir;
BUENOS AİRES...
Betül MEMİŞ

20
DORDOGNE BOĞAZI
ve İnsanlık Vadisi
Arzu ÇAKIR MORİN

24
Bafa Gölü kıyısında bir antik şehir
HERAKLEİA
Özcan YURDALAN

28
OLASILIKLAR, GİRDAPLAR
Elif KEY

30
SALDA GÖLÜ KORUNABİLECEK Mİ?
Deniz DOĞALI

33
Orman Yangınları
EKOLOJİK FELAKET!
Zeynep ARGUVAN

35
EVRENSEL TEMEL GELİR ÜTOPYA MI?
Hakan KARA

38
BİR İMPARATORLUK ÇÖKERKEN
Cem ERCİYES

40
EDEBİYATIN VAR YILI
Asuman KAFAOĞLU BÜKE

42
DEVLET HAVA YOLLARI
Gökhan AKÇURA

46
Ege'nin Efsane Teknesi
TİRHANDİL
Süha UMAR

51
FİLM MÜZİĞİNİN ÜÇ USTASI
Vecdi SAYAR

55
ATİLLA DORSAY
İstanbul'dan dünyaya açılan tutkularla dolu bir yaşam...
Yasemin SAYAR

59
Huzurlarınızda "İçimizdeki İrlandalılar" Deyiminin Müellifi
"BÜYÜK MUSTAFA"!
Muzaffer Ayhan KARA

62
Yüzyılların çekici lezzeti
MEZELER
Vecdi SEVİĞ

65
MESAJANDA

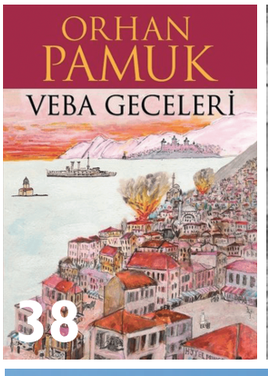

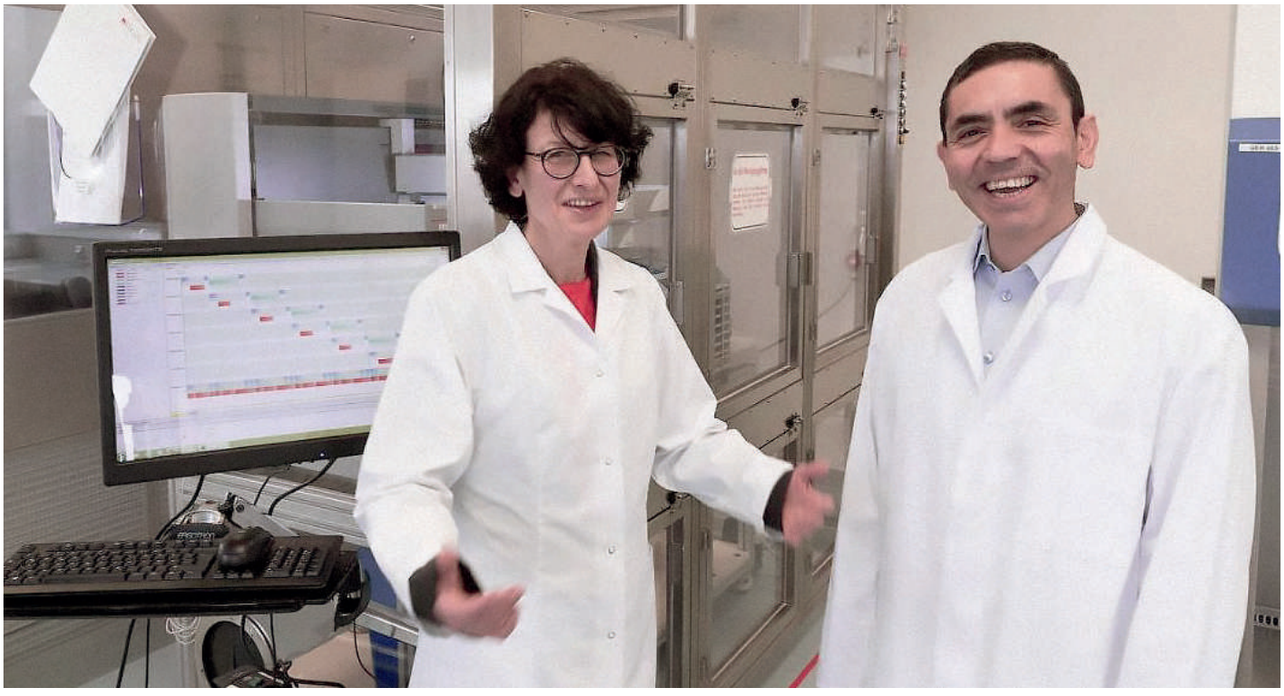

Türkiye'den Almanya'ya göçün 60. Yılında
TÜRECİ VE ŞAHİN'İN BÜYÜK BAŞARISI

Hakan **KARA**

Türeci ve Şahin çiftinin başarısı, Almanya'da göçmenlerin durumunu da yeniden gündeme taşıdı. Üstelik bu yıl Türkiye'den Almanya'ya göçün 60. yılı. New York Times'dan Anna Saurbey "Şahin ve Türeci çiftinin başarısı, göçmenlerin Alman toplumunu nasıl zenginleştirdiğini ve derinleştirdiğini anlamak için iyi bir fırsat." diye yazdı.

Avrupa Reform Merkezi başekonomisti Christian Odandahl'ın Twitter'daki paylaşımı dikkat çekiciydi: "Almanya yıllarca göç konusunu tartıştı, misafir işçi programını sorguladı. Uğur Şahin'in babası Köln'deki Ford fabrikasında çalışmaya gelen bir misafir işçiydi, şimdi oğlu dünyayı saran salgına son veren kişi olabilir."

*"**GELECEK**, mümkünü görünür hale gelmeden önce fark edenlerindir."*

Ünlü İrlandalı yazar Oscar Wilde'a ait bu söz. Wilde'ın hemen yazının girişinde verdiğimiz sözünü alıntılayan kişi ise Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier.

Koronavirüse karşı Almanya'da ilk aşıyı geliştiren Dr. Özlem Türeci ve Prof. Dr. Uğur Şahin'e bu başarılarından ötürü Almanya'nın en önemli devlet madalyası olan "Yıldızlı Liyakat Nişanı" verildi.Tören, ünlü Bellevue Sarayı'nda yapıldı. Sade bir törendi. Birkaç kişi vardı sadece. Malum Koronavirüs önlemleri.Tören televizyonlar dışında internette de canlı yayınlandı. Salona sırayla Türeci, Şahin, Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier'in girişini izledik. Almanya Cumhurbaşkanı konuşmasına Oscar Wilde'ın yukarıdaki sözüyle başladı. Ardından Türeci ve Şahin'e bakarak şöyle dedi:

"*Sizi hiç tanımamış olsa da Oscar Wilde bu cümlesiyle sizi anlatıyor. Çin'in Wuhan kentindeki virüs salgınının bir pandemiye dönüşeceğini erkenden görmekle kalmadınız. İleri görüşlülüğünüzü, bilgi ve keşif ruhu ile birleştirdiniz. On yıllardır sürdürdüğünüz araştırmanın bir aşıya dönüşebileceğini de gördünüz. Siz birer bilim kahramanısınız.*"

Koronavirüs pandemisinin tüm dünyayı kasıp kavurduğu, şaşkınlığın ve umutsuzluğun ağırlaştığı o dönemi hatırlayın. Pek çok uzman, virüse karşı etkili bir aşı geliştirilmesinin yıllar alacağını söylüyordu. Çocuklarımız, ailelerimiz, anne-babalarımız, sevdiklerimiz, kendimiz ve geleceğimiz için endişeliydik. Sonra, daha bir yıl geçmeden etkili bir aşının geliştirildiği haberi geldi. Türeci, Şahin ve Biontech ekibinin geliştirdiği aşı "umut ışığı" olmuştu hepimiz için. Covid-19 virüsüne karşı onaylanan ilk aşıyı geliştiren Türeci ve Şahin, dünyanın en çok konuştuğu bilim insanları oldular.

LİDERLERDEN AÇIKLAMALAR

Almanya Başbakanı Merkel, koronavirüs aşısını geliştiren Özlem Türeci ve Uğur

Şahin'i kutlarken, "*Almanya'nın böyle araştırmacılara sahip olmasından gurur duyuyoruz*" dedi. AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, "*Bu zor zamanlarda ülkemize, Avrupa'ya ve tüm dünyaya umut verdiniz. Siz birçok insan için ilham kaynağı oldunuz*" dedi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da şu açıklamayı yaptı:

"*Uğur Şahin ve Özlem Türeci hocalarımızın covid-19 aşısını geliştirmede yakaladıkları başarı, kendilerine destek olunması ve fırsat verilmesi halinde insanımızın neler yapabileceğini açıkça göstermiştir. Bu tür iyi örnekler sadece Avrupalı Türkleri değil, aynı zamanda diğer göçmen topluluklara da özgüven ve cesaret aşılamaktadır.*"

Türeci ve Şahin Almanya'nın önemli yayınevlerinden Axel Springer'in ödülünü de aldılar. Törende konuşan Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz önce, dünya çapında başarı kazanan bilim insanlarının alçak gönüllülüğünü övdü. Ardından "*Bu başarı aynı zamanda Avrupa'nın da başarısıdır*" dedi. İsrail'in eski Başbakanı Benjamin Netanjahu, son 100 yılın salgınına karşı aşıyı bularak tarihi değiştirdiklerini söyledi.

MEDYANIN İLGİSİ

Financial Times, Türeci ve Şahin'i "Yılın Kişisi" seçti. Almanya'nın ünlü dergisi Der Spiegel ve ABD merkezli dünyanın köklü ve saygın dergilerinden Time onları kapak yaptı. Alman medyası Uğur Şahin'i ilaç endüstrisinin "Elon Musk"ı olarak gösterdi. Gazeteler iki bilim insanının alçak gönüllü tavırlarını ön plana çıkardılar. 14 yaşındaki kızlarıyla birlikte ofislerine yakın mütevazi bir apartman dairesinde yaşadıklarını yazdılar.

Bazı gazeteler "*İşe bisikletle giden milyarderler*" başlığını attı. Sahiden de işe bisikletle gidiyorlardı. Kurdukları Biontech şirketinin başarısı da elbette haber konusu oldu. Almanya'nın çok satan Bild Gazetesi, çiftin artık "milyarder" olduğunu ve Almanya'nın en zengin ilk 100 listesine girdiğini haberleştirdi. Türeci ve Şahin'nin yükseliş öyküsü pek çok dergi ve gazetede yer aldı. Bazı gazeteler "*Misafir işçi çocugundan milyardere*" (Vom Gastarbeitersohn zum Milliardär) başlığını attılar.

Koronavirüse karşı Almanya'da ilk aşıyı geliştiren Dr. Özlem Türeci ve Prof. Dr. Uğur Şahin'e bu başarılarından ötürü Almanya'nın en önemli devlet madalyası olan "Yıldızlı Liyakat Nişanı" verildi.

"AZ DAHA ARABA TAMİRCİSİ OLUYORDU"

Hem Türeci, hem Şahin Türkiye'den Almanya'ya göçmüş ailelerin çocuklarıydı. Uğur Şahin 1965'te İskenderun'da doğmuştu. Babası Almanya'da Köln'de bir otomobil fabrikasında çalışıyordu. Şahin, dört yaşındayken annesiyle birlikte Almanya'ya babasının yanına göç etti. Çocukluğundan beri hayali doktor olmaktı.

Ancak ilkokul son sınıftayken, öğretmeni Şahin'in ancak "Hauptschule"de okuyabileceğini söylemiş. Yani daha yüksek seviyede okullara gidemeyeceğini söylemiş. Sabah gazetesi haberi "Az daha araba tamircisi oluyordu" başlığıyla verdi.

Şahin, haberde şöyle diyordu: "*Öğretmenim beni Hauptschule'ye göndermek istemişti. Ancak araya giren Alman komşumuz sayesinde Hauptschule'ye gitmekten kurtuldum.*"

Büyük şans. Almanya'da ilkokuldan sonra öğrencilerin üç seçeneği oluyor. Pek başarılı olamayanlar Hauptschule'ye devam ediyorlar. Sonrasında meslek okullarına yönlendiriliyorlar. Diğerleri seçmek istedikleri mesleğe göre ya "Realschule"ye, ya da Gymnasium'a gidiyor. Doktor olmak isteyenler "Gymnasium"a gitmek zorunda. Göçmen çocukları ise Almancaya, Alman çocuklar kadar hakim olmadıkları gerekçesiyle genelde öğretmenler tarafından Hauptschule'ye yönlendiriliyorlar. Şahin'in de aynı durumla karşılaşmış olması

elbette ilginç. Türkiye'de yayınlanan haber, Almanya'da da ses getirdi. Sosyal medyada paylaşıldı. Twitter'da Almanca yapılan bir paylaşım şöyleydi. "*Peki, son 60 yılda Gymnasium'a gidebilecek kapasitede kaç tane göçmen çocuğu bu şekilde düşük seviyeli bir okula yönlendirildi? Ne kadar büyük bir potansiyel heba edildi?*"

Uğur Şahin, 1984' de Köln'deki Erich-Kästner-Gymnasium'unu birincilikle bitirdi. Sınıfın en başarılı öğrencisiydi. Ayrıca bu okuldan mezun olan ilk Türk kökenli çocuktu. Şahin, tıp eğitimini 1990 yılında Köln Üniversitesi'nde tamamladı. Aynı üniversitede doktor olarak çalışmaya başladı. 1993 yılında tümör hücrelerinde bağışıklık sistemi terapisi üzerine doktorasını yaptı. Bir süre Hamburg Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra Mainz Üniversitesi Hastanesi'ne geçti. Doçent ve profesör oldu. Hastanenin onkolojik araştırma grubunun başına geçti.

ÖZLEM TÜRECİ KİMDİR?

Özlem Türeci 6 Mart 1967 Lastrup doğumlu. Lastrup, Batı Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde bir kent. Rize Fındıklı kökenli babası doktordu. Almanya'da hastanede cerrah olarak çalışıyordu. Türeci'nin çocukluğu hastanelerde geçti.Önce Bad Driburg'daki Gymasium'a, ardından Bad Harzbur'daki Werner von Siemens Gymnasium'una gitti. Homburg kentinde bulunan Saarland Üniversitesi'nde tıp eğitimi alan Türeci doktorasını da aynı üniversitede tamamladı. 2001 yılında Mainz kentine taşındı. Mainz Üniversitesi Hastanesi'nde modifiye edilmiş genetik kodlarla bağışıklık sistemini kansere karşı mücadele ettirmeyi hedefleyen çalışmalar yaptı.

ÜNİVERSİTEDE TANIŞTILAR

Özlem Türeci ve Uğur Şahin, 90'lı yıllarda Saarland Üniversitesi'nde tanıştılar ve 2002 yılında evlendiler. Tıp araştırmalarına dair tutkuları ortaktı. Hatta düğün günlerinin bile bir kısmını laboratuvarda çalışarak geçirdikleri söyleniyor. Özlem Türeci'nin uzmanlığı immünolojiydi. Uğur Şahin'inki hematoloji ve onkoloji. İkisi de immünoterapi konularıyla ilgileniyordu.

Özellikle bağışıklık sistemine kanser hücrelerini ortadan kaldırmayı öğretecek kişiselleştirilmiş aşılarla ilgili çalışmalar yürütüyorlar ve sık sık çalışmalarında işbirliği yapıyorlardı.

GANYMED ŞİRKETİ

2001 yılında Ganymed isimli bir ilaç şirketi kurdular. Amaçları kansere karşı ilaç geliştirmekti. Özlem Türeci 2008-2016 yılları arasında şirketin CEO'luğunu yaptı. Ganymed, Türkçe'deki "ganimet" sözcüğünü çağrıştırdığı için ilgi çekti.

Kısa süre içinde başarı kazanan Ganymed şirketini 2016 yılında, 1,4 milyar dolara bir Japon şirkete sattılar. Ganymed, Almanya'da o tarihe kadarki en büyük tıp şirketi satışı olarak kayda geçti.

50 MİLYAR DOLARLIK ŞİRKET

Türeci ve Şahin, Biontech şirketini 2008'de kurdular. Başta minik bir start-up şirketiydi. Biontech çatısı altında 10 yılı aşkın süre boyunca ağırlıklı olarak kanser aşısı araştırmaları yapıldı. Şirket bünyesine 2013'te katılan ve mRNA teknolojisinin mucitlerinden olan Katalin Kariko'nun da desteğiyle aşı üretim teknolojisinde önemli adımlar atıldı. Biontech, mRNA teknolojisi alanında giderek dünyanın sayılı şirketlerinden biri haline geldi.

Ekim 2019'da ABD'de Nasdaq endeksinde halka açılan şirket, son 10 yılın en yüksek değere sahip üçüncü biyoteknoloji şirketi oldu. Biontech hisseleri Ekim 2019'da 13 dolardan, Ocak 2021'de 81 dolara yükseldi. Mayıs ayında ise 211 dolara ulaştı. Kurulduğunda piyasa değeri 3.8 milyar dolar olan şirketin piyasa değeri 2020'nin sonlarında 22 milyar dolara ulaştı.

Türeci ve Şahin, 2020'nin sonunda Bloomberg'in dünyanın en zengin 500 kişi listesine, Almanya'nın en zengin 100 listesine girdiler. Biontech'in piyasa değeri ise 2021 Mayıs ayında 50 milyar dolara ulaştı. Şirket, Time dergisine göre Almanya'da Prosche ve Deutsche Bank'tan daha değerli hale geldi. Biontech'in bugün 60 ülkede yaklaşık 2 bin çalışanı var. Şirketin 70'e yakın patenti var.

AŞI NASIL GELİŞTİRİLDİ?

Time dergisi, Türeci ve Şahin çiftinin aşıyı nasıl geliştirdiğine ilişkin öyküye geniş yer verdi.2020 yılı ocak ayının sonlarına doğru, bilim dergisi Lancet'te yayınlanan bir makale Uğur Şahin'in dikkatini çekmiş. Makalede Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan ilk Covid-19 vakalarından söz ediliyormuş. Aslında o dönemde Covid-19'la ilgili haberler yayılmaya başlamıştı. Ancak virüsün bütün dünyaya yayılabileceği pek kimsenin aklından geçmiyordu. Uğur Şahin hariç.

Konuyu kahvaltıda eşi Türeci'ye açan Şahin, Biontech yönetim kurulunun diğer üyelerine de bir e-posta göndererek virüsün MERS ya da SARS gibi gelip geçici olacağını düşünmenin yanlış olduğunu yazdı. Şahin e-postasında "*Bu sefer iş farklı*" diyordu. Şahin Time Dergisi'ndeki söyleşide "*Benim için bunun yerel bir salgın olmaktan çıktığı çok netti. Ve çok büyük ihtimalle virüs çoktan dünya geneline yayılmıştı*" diyordu.

Özlem Türeci de o dönemi şöyle anlatıyordu:

"*Uğur hepimizi ikna etti. Yönetim kurulumuz, çalışanlarımız ve bilim ekiplerimiz dahil hepimizi koronavirüse karşı aşı geliştirmenin görevimiz olduğuna ve bu misyonun peşinden gitmemiz gerektiğine ikna etti.*"

Alman Cumhurbaşkanı Steinmeier'in Oscar Wilde'dan yaptığı alıntı boşuna değildi. Uğur Şahin, koronavirüsün ne denli büyük bir soruna dönüşeceğini herkesten önce fark etmiş ve harekete geçmişti.

IŞIK HIZI PROJESİ

Şirkette gerçekleştirilen acil toplantının ardından, Covid-19 aşısını geliştirmek için kollar sıvandı. Şirkette haftada yedi gün çalışan iki farklı araştırma grubu oluşturuldu. Şahin, bu çalışmalara "Işık hızı Projesi" (Project Lightspeed) adını verdi. Başta 40 kişilik ekip kısa süre içinde 200 kişiye çıktı. Gece gündüz demeden, tatil günlerinde bile çalışan ekip birkaç hafta içinde 20 aşı formülü geliştirmeyi başardı. Bunlardan dört tanesi virüsü etkisiz hale getirme konusunda gelecek vadediyordu.

Yeni virüs hakkında çok fazla şey bilinmediği için Biontech ekibi akraba koronavirüsler olan SARS ve MERS'i incelemekle işe başlamıştı. Kısa süre içinde SARS-CoV-2 için bir mRNA aşısı inşa edecek süreci oluşturmayı başardılar. Şahin, aşı için yapılan çalışmaların sonuçlarını Pfizer şirketiyle paylaştı. 2018 yılında Pfizer ile bir grip aşısı için birlikte çalışmışlardı. Bulguları paylaştıktan sonra Pfizer'in aşı araştırma ve geliştirmeden sorumlu yöneticisi Kathrin Jansen'i arayan Şahin, üretim için işbirliği yapmayı önerdi. Jansen "*Ben de tam sizi arayıp aynı şeyi teklif edecektim*" karşılığını verdi. İki şirket arasında anlaşma 2020 yılı Mart ayında imzalandı.

Almanya'nın izin vermesinin ardından ilk klinik deneylere 23 Nisan'da başlandı. Aşının geliştirilmesinin ilk aşamalarında önemli rol oynayan Biontech İmmünomodülatörler Direktörü Alexander Muik'in söyledikleri bu süreçte aşıyı geliştiren bilim insanlarının duygusunu özetliyor: "*Bu, bir bilim insanının ömründe bir kez parçası olabileceği bir proje. Kaç kişi bir pandemiye karşı üretilen çözümün bir parçası olduğunu söyleyebilir ki? Sadece birkaç kişi.*"

9 Kasım 2020'de Geniş denek grubu üzerinde yapılan deneylerde Pfizer ve Biontech tarafından geliştirilen koronavirüs aşısının yüzde 90'dan fazla etkili olduğu "bilim ve insanlık için büyük bir gün" sözleriyle duyuruldu. Bu sırada İngiliz kanalı BBC, Şahin'e internet üzerinden ulaştı."*Bu başarıyı nasıl kutladınız?*" sorusuna Şahin, çay içerek kutladıklarını söyledi. İngiliz spiker "*Bu açıklama İngilizlerin hoşuna gidecek*" deyince Şahin'den "B*u sadece İngilizlere has değil, Türklere de özgü bir şey*" yanıtı geldi.

PATENT TARTIŞMASI

Koronavirüse karşı geliştirilen aşıların patent ve fikrî mülkiyet haklarının askıya alınması tartışılırken, Uğur Şahin, "*Bunun yaşanan sorunu çözmeyeceğini*" söyleyerek şu açıklamayı yaptı:

"*Patentler aşının üretiminde ya da tedariğinde sınırlayıcı unsurlar değil. Patentlerin kaldırılması küresel aşı üretimini ya da tedariğini yakın ya da orta vadede artırmayacaktır. Sürecin tıkandığı nokta formülün az bilinir olması değil, ham maddeye erişim, fabrika sayısı ve etkili bir tedarik zinciridir.*"

ALMANYA'YA GÖÇÜN 60. YILI

Türeci ve Şahin çiftinin başarısı, doğal olarak Almanya'da göçmenlerin durumunu da yeniden gündeme taşıdı. Üstelik bu yıl Türkiye'den Almanya'ya göçün 60. yılı. O yıllar da Almanya işgücüne ihtiyaç duyuyordu. Önce İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'a açmıştı kapılarını. Sonrasında Türkiye'ye. Gelenlere "*misafir işçi*" diyordu Almanlar. Yani, "burada kalıcı değilsiniz" demeğe getiriyorlardı: "Zamanı gelince ülkenize geri döneceksiniz."

Gerçi bu "misafir işçi" kavramı kimi Alman sosyologların eleştirisine de neden oldu. Hatta WDR televizyonu 1972'da daha "uygun" bir kavram bulabilmek için yarışma bile organize etti. Söylendiğine göre 30 bini aşkın yeni öneri gelmiş. Ama önerilen yeni kavramlar pek kabul görmeyince eskisi kullanılagelmiş. Almanya'ya giden Türkler de zaten "misafir işçi" kavramından pek rahatsız değildiler. Onlar da zaten Almanya'ya yerleşmek niyetinde değildi. Biraz para kazanıp bir an önce ülkelerine geri dönmek istiyorlardı.Fakat çoğunluk dönemedi. Çocuklar oldu, torunlar oldu, Almanya'da yeni bir hayat kuruldu… Nasıl dönsünler? 1973'teki küresel petrol krizi Almanya'yı da vurdu. Hükümet, 1974'te yabancı işçi alımını durdurdu. Sıkıntılı bir dönem yaşandı.

80'lerde Almanya'daki Türklerin yaşadığı sorunlar Alman kamuoyunda daha çok gündeme gelmeye başladı. Gazeteci Gerhard Kromschröder 1983'te yayınlanan kitabı "*Als Ich Ein Türke War*" (Ben Türken) hâlâ hafızalardadır. Kromschröder, kitabında Türk kılığına girerek yaşadıklarını, Türklere uygulanan ayrımcılığı anlatıyordu… Özellikle kitaptaki fotoğraflar etkileyiciydi. Fotoğrafların birinde Kromschröder parkta oturuyor. O sırada sahibiyle birlikte yanından geçen kurt köpeği öyle bir bakış fırlatıyor ki Kromschröder'e…

Kromschröder'le sohbetimizde "*Köpek sana kötü bakmış. İyi ki ısırmamış*" dediğimde, Kromschröder, "*Yok saldırmadı. Havlamadı bile. Ama hafifçe hırladı. Ben de zaten onun bakışlarını görünce hiç kıpırdamadım*" diye karşılık verdi. Kromschröder o yıllar yazdığı yazılar nedeniyle Neonazilerin de hedefi haline gelmişti.

1985'te yayınlanan Günther Wallraff'ın *En Alttakiler*'i ise daha büyük ses getirdi. Şöyle diyordu Wallraff kitabında:

"*Ben gerçek bir Türk değildim. Fakat toplumun maskesini düşürmek için kılık değiştirmek zorundasınız. Hala, bir yabancının, günlük aşağılamalarla, düşmanlıklarla ve kinle nasıl başettiğini bilmiyorum. Ama şimdi, neler çektiğini ve bu ülkede insanları aşağılamanın nereye kadar gittiğini biliyorum.*"

Aynı yıllarda Almanya, Türkiye'den gelenlerin ülkelerine geri dönmesini sağlamak için politikalar geliştiriyordu. Almanya bir göçmen ülkesi olduğunu kabul etmek istemiyordu. "Misafir işçileri ağırlayan" ülke olarak görmek istiyordu kendini: "Gastland Deutschland" (Misafir Ülkesi Alman-

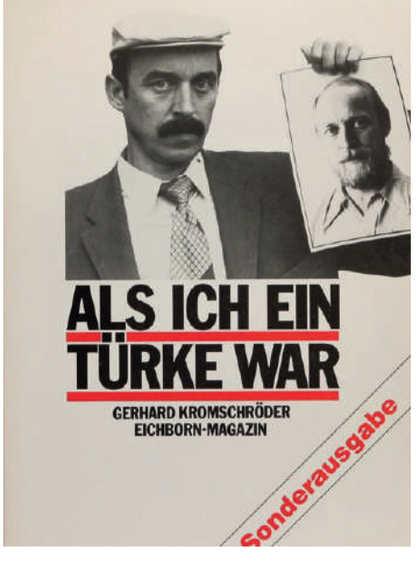

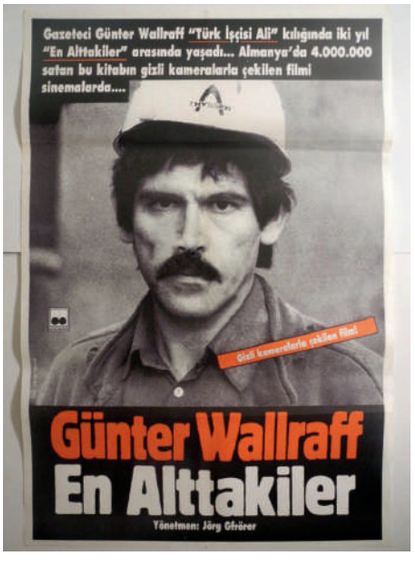

ya) 1984'te Almanya geri dönüşe teşvik yasasını çıkardı. Dönenlere parasal destek verildi. O dönemde yaklaşık 300 bin kişinin Türkiye'ye döndüğü söyleniyor.

O yıllarda Almanya'dan gelen işçi çocukları için Türkiye'de "uyum kursları" açılıyordu. Bu kurslara katılan çocuklarla söyleşi yaparken, 10 yaşlarında bir çocuk şöyle dedi:

"Orada da uyumcuyuz, burada da"

Bir başkası "Ne tam oralıyız ne tam buralı" diye ekledi.

Özellikle Türkiye'deki eğitime ilişkin inanılmaz eleştiriler yöneltiyorlardı. Arada kalmışlık duygusunu yaşıyorlardı.

"EN ALTTAKİLER"İN YÜKSELİŞİ

Bu arada Almanya'daki Türkler arasında işyeri kuran, ticarete atılanların sayısı da giderek artıyordu. Lokantalar, marketler açmaya, fabrikalar kurmaya başladılar. Hatta üniversite kuran bile vardı. İstanbul Erkek Lisesi Mezunu ve Başbakan Mesut Yılmaz'ın sınıf arkadaşı Erman Tanyıldız 2002'de OTA adıyla Berlin'de bir üniversite kurdu. Üniversitenin bugün adı "SHR". Web sayfasında hemen girişte şöyle bir slogan yer alıyor:

"Biz geleceği şekillendiriyoruz."

Almanya'daki Türkiye kökenli iş adamlarının sayısı giderek arttı. Ciddi bir istihdam yaratmaya başladılar. "Biz de Almanya'yız" demeye başladılar. Sadece gıda, tekstil gibi birkaç temel sektörde değil. Artık pek çok alanda varlar. Medikal ve dijital alanlar dahil.

Bugün Almanya'daki Türkiye kökenli girişimcilerin sayısı 100 bine ulaşmış durumda.

İstihdam yaratıyorlar. 500 bin kişi çalıştırıyorlar. Alman ekonomisine yıllık 40-50 milyar euroluk bir zenginlik katıyorlar. İşin ilginç yanı bu işletmelerde istihdam edilenlerin yüzde 35-40'ı Alman.

ŞAHİN VE TÜRECİ ÇITAYI ÇOK YÜKSELTTİ

Fakat Prof. Dr. Uğur Şahin ile Dr. Özlem Türeci, çıtayı öylesine yükselttiler ki, sadece Almanya'da yaşayan göçmenlere,

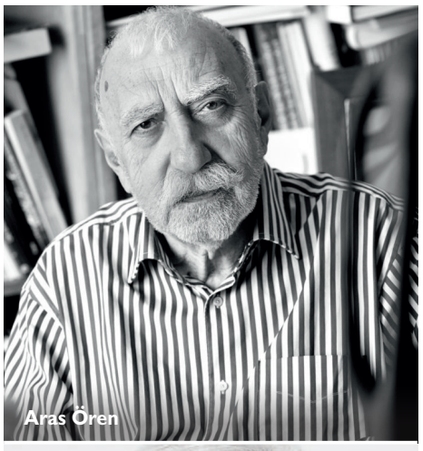
Aras Ören

Yüksel Pazarkaya

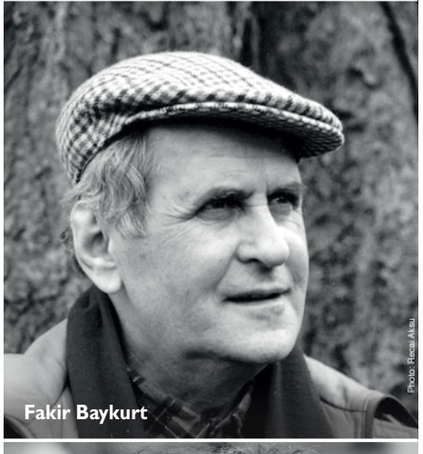
Fakir Baykurt

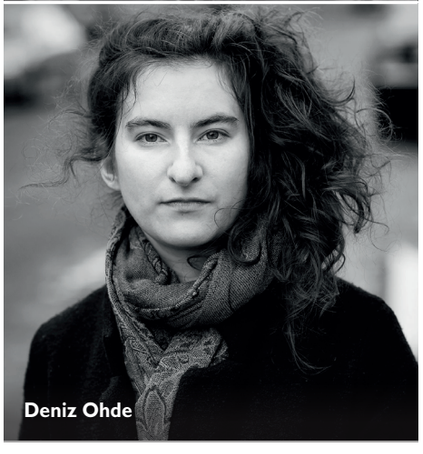
Deniz Ohde

Türkiye kökenlilere değil, Almanlar'a da örnek oldular. Biontech'te bugün 60 ülkeden 2000 kişi çalışıyor.

Avrupa Reform Merkezi başekonomisti Christian Odandahl'ın Twitter'daki paylaşımı dikkat çekici:

"Almanya yıllarca göç konusunu tartıştı, misafir işçi programını sorguladı. Uğur Şahin'in babası Köln'deki Ford fabrikasında çalışmaya gelen bir misafir işçiydi, şimdi oğlu dünyayı saran salgına son veren kişi olabilir."

ALMANYA'DAKİ TÜRKİYE KÖKENLİ SİYASETÇİLER

Almanya'daki Türkiye kökenlilerin başarıları Alman medyasında daha sık yer alıyor. Artık her alanda varlar: Ekonomi, sanat, spor, bilim, siyaset... 1989 yılında Sosyal Demokrat Parti üyesi Leyla Onur, Avrupa Parlamentosu'na seçilen ilk Türk kökenli milletvekili oldu.

Siyasetçi ve yazar Prof. Dr. Hakkı Keskin 1993'te ilk Türk kökenli Alman milletvekili olarak Hamburg Parlamentosu'na girdi. 2005-2009 döneminde Sol Parti'den (Die Linke) Federal parlamento milletvekilliğine ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi üyeliğine seçildi. 1994 yılında Leyla Onur ve Yeşiller partisinden Cem Özdemir Federal Alman Meclisi'ne giren ilk Türk kökenli siyasetçiler oldu. 2008 yılında Claudia Roth ile birlikte Yeşiller partisinin eş başkanlığına seçildi.

Federal Alman Meclisi'ne giren Türkiye kökenli siyasetçilerin sayısı 2009 yılında dörde ulaştı. 2013 seçimlerinde 9'a çıktı. 2017 seçimlerinde ise 14'e yükseldi.

TÜRKİYE KÖKENLİ EDEBİYATÇILAR

Tıpkı siyasetçiler gibi Türkiye kökenli yazarların da listesini vermek mümkün değil. Küçük bir araştırmayla hemen üç yüzü aşkın bir listeye ulaşabiliyorsunuz. İlk akla gelenler, Bekir Yıldız, Aras Ören, Adalet Ağaoğlu, Füruzan, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Yüksel Pazarkaya, Fetih Savaşçı, Emine Sevgi Özdamar, Şinasi Dikmen, Güney Dal, Oya Baydar.

Türkiye kökenli yazarlar Almanya'da pek çok ödül aldılar. Ciddi bir Alman okur kitlesine sahipler.

"Almanlar Türkiye kökenli yazarları neden okuyor?" konusunda ilginç yorumlar yapılıyor.Türk- Alman edebiyatıyla ilgili Michael Hoffman'ın kitabını referans gösterenler şöyle bir yorum yapıyorlar:

"*llk dönemde Almanlar, bu ülkede zor koşullar altında yaşayan, ayrımcılığa uğrayan Türkler'le bir dayanışma duygusu yaşıyorlardı. Türklere kötü davranıldığı için suçluluk duygusu içindeydiler. Bu biraz vicdani bir şeydi. Anlamak, paylaşmakla ilgili bir şey. Türk yazarlarını okumalarında bu duygular daha etkindi. Sonrasında durum değişti. Çünkü Türkiye kökenli genç yazarlar artık göç konusuyla ilgili değiller. Bambaşka bir bakış açısına sahipler. Almanlar onların yapıtlarında kendi gerçekliklerine ilişkin hiç alışık olmadıkları farklı bir bakış açısıyla karşılaşıyorlar. Ve bu bakış açısından etkileniyorlar.*"

SİNEMACILARIN YÜKSELİŞİ

Türkiye kökenli sinemacılar, oyuncular da Almanya'da çok popüler.

Fatih Akın, karadenizli bir ailenin çocuğu. 1973 Hamburg doğumlu. Hamburg Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun oldu. "*Kısa ve Acısız*", "*Duvara Karşı*", "*Yaşamın Kıyısında*", "*Paramparça*" filmleri büyük beğeni kazandı. Ödüller art arda geldi. Locarno, Berlin, Cannes Film Festivalleri, Altın Portakal, Altın Küre… Ve Fatih Akın da tıpkı Türeci ve Şahin gibi 2010 yılında Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'nı aldı. Almanya Federal Cumhuriyet Liyakat Nişanı'nı alan bir diğer sanatçı da oyuncu Renan Demirkan. Sinema ve dizi oyuncularını Almanya'da herkes tanıyor demek sanırım abartılı olmaz. Milyonlarca izleyici tarafından izleniyorlar. 2004 yılında *Duvara Karşı* filmindeki rolüyle dikkat çeken Sibel Kekilli, *Lola Ödülleri* ve *Bambi Ödülleri*'nde En İyi Kadın Oyuncu Dalı'nda ödül kazandı. Almanya'nın en önemli 100 kişisi arasında gösterildi. *Ayrılık* filmindeki rolüyle *Tribeca Film Festivali*'nde de En İyi Kadın Oyuncu ödülüne layık görüldü (2010). Birol Ünel, Fatih Akın'ın '*Duvara Karşı*' filmindeki rolüyle Almanya'da en iyi oyuncu ödülünü aldı.

Elbette Almanya'da ünlenen Türkiye kökenlilerden söz ederken, futbolcuları da unutmamalı: İlk akla gelenler Mesut Özdil, Hamit Altıntop, Nuri Şahin.

Liste biraz uzadı farkındayım, oysa burada adları geçenlerden çok daha fazlası var. Diğer yandan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin başarılarını özetlerken, gerçeğin diğer yüzünü de gözden kaçırmamalı. Almanya'daki Türklerin üçte biri yoksulluk sınırının altında yaşıyor.

GÖÇ TOPLUMU OLMAK ŞANS MI?

New York Times'dan Anna Saurbey'in yazısında şöyle diyordu:

"*Şahin ve Türeci çiftinin başarısı, göçmenlerin Alman toplumunu nasıl zenginleştirdiğini ve derinleştirdiğini anlamak için iyi bir fırsat.*"

Peki bu fırsat değerlendirilecek mi? Gerçi Almanya güç de olsa bir "göç ülkesi" olduğunu artık kabullenmiş durumda.Almanya Federal İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Almanya'da "Göçmenlik geçmişi" (Almanlar bu kavramı kullanıyor) olanların sayısı 21 milyon. Alman nüfusuna oranı yüzde 26. Almanya'da yaşayan Türklerin sayısı 3 milyon civarında. Yaklaşık yarısı Alman vatandaşlığına geçmiş durumda.

"Çok kültürlülük" konusu siyasette eskiye göre çok daha önemli. Ancak 60 yılda

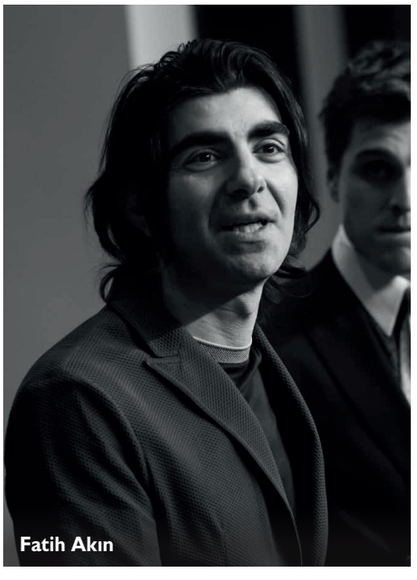
Fatih Akın

Alman ekonomisinin çarkları ne zaman yavaşlasa ve işsizlik sorunu başgösterse, gözler hep göçmenlere yöneldi. Aşırı sağ partiler göçmenleri suçladılar. Siyasetteki bu tartışmalarla birlikte göçmenlere yönelik saldırılar yaşandı.

Türeci ve Şahin'in büyük başarısı, Almanya'da göçmenlere tepki gösteren siyasetçileri etkiler mi? Örneğin aşırı sağcı Almanya için Alternatif (AfD) partisi, göçmenlere yönelik olumsuz söyleminden vazgeçer mi? Partinin eşbaşkanı Alice Weidel'in 2018'de Federal Meclis'te yaptığı konuşma hala akıllarda. Türk göçmenleri "Kopftuchmädchen (Başörtülü kızlar) ve "Messermänner" (Bıçaklı adamlar) olarak nitelemişti. Göçmenlerin ülkenin refahını tehdit ettiğini, ülkenin kaynaklarını tükettiğini söylemişti. Weidel, meclisteki diğer partilerden ciddi tepki görmüştü. Şimdilerde ise AfD'ye yönelik şöyle sosyal medyada şöyle paylaşımlar görüyoruz:

"*Eğer size kalsaydı Türeci ve Şahin Almanya'ya gelemeyecekti. Biontech diye bir şirket olmayacak aşı da olmayacaktı. Sizin zihniyetinizden bu ülkeye fayda yok.*"

Bir başkası da şöyle bir tweet atmış: "*AfD'liler, ne yapacaksınız şimdi? Aşı olmayacak mısınız?*"

SOSYAL MEDYADAKİ COŞKU

Türkiye'de de sosyal medya Türeci ve Şahin'in başarısıyla çalkalandı. "*Sizlerle ne kadar gurur duysak azdır*" paylaşımları yapıldı. "*Dünyayı kurtardınız*", "*İşte gerçek kahramanlar*" diyenler oldu.

"*Yatıp kalkıp Biontech'in sahiplerinin Türk olduğuna dua edelim. Yoksa biz bu aşıları biraz zor bulurduk.*" diye mesaj atanlar da oldu. Bazı paylaşımlar gülümsetti. Biri Ekşi Sözlük'te şöyle yazmış:

"*Senin o kara kaşına, kara gözüne kurban olsunlar abicim.*"

Bir başkası, "*Bir tanesiniz Uğur abi, çocuklarıma büyürken anlatılacak ilk hikayelerden birisiniz.*" demiş.

Yazıya Oscar Wilde ile başladık, onunla son verelim.

"*Bir çağı harekete geçirenler insanlardır, kurallar değil.*"■

Nicolas Poussin, Aşdod'daki Veba,1630
Tuval Üzerine Yağlıboya 148 cm x 198 cm

‘SALGIN’ VE ‘AŞI’LARLA YAZILAN İNSANLIK TARİHİ

A. Çağrı **BÜKE***

Tarihte bilinen ilk salgın, Eski Yunan’da Atinalılar ile Ispartalılar arasında 27 yıl süren Peloponez (MÖ 431-404) savaşı sırasında ortaya çıkan veba salgınıdır. Bu salgının Atina nüfusunun dörtte birinden fazlasının ölümüne neden olduğu tahmin ediliyor. İki asır devam ettiği tahmin edilen veba salgını sırasında 25-100 milyon insanın öldüğü öngörülüyor. 16. yüzyılda büyük bir yıkıma neden olan çiçek salgını da üç yüzyıl boyunca devam etti.

ENFEKSİYON hastalıkları, günümüzde de insan hayatını ciddi biçimde tehdit etmeye devam ediyor. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre her yıl tüm dünyada yaklaşık 12 ile 15 milyon kişi çeşitli enfeksiyon hastalıklarından hayatını kaybediyor. Bütün ölüm nedenleri göz önüne alındığında enfeksiyon hastalıklarına bağlı ölümler dünya genelinde ‘ikinci’ sıklıkta görülürken, gelişmekte olan ülkelerde ise sıralamanın ‘en başında’ yer alıyor.

Tarih boyunca çeşitli bakteri ve virüslere bağlı çok sayıda irili ufaklı salgınlar görülmüş, bu salgınlar binlerce, yüzbinlerce hatta milyonlarca kişinin ölümüne neden olmuştur. Tarihte bilinen ilk salgın, Eski Yunan’da Atinalılar ile Ispartalılar arasında 27 yıl süren Peloponez (MÖ 431-404) savaşı sırasında ortaya çıkan veba salgınıdır. Bu salgının Atina nüfusunun dörtte birinden fazlasının ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir. Bir başka salgın 165 yılının sonunda Mezopotamya'da Partlara karşı savaş sırasında görülmüştür. Bu salgın muhtemelen çiçek hastalığı kaynaklı olup bir yıldan kısa bir sürede Roma'ya ulaşmış ve 166 ile 189 yılları arasında Roma imparatorluğunda yaşayan nüfusun %10’undan fazlasının ölüme neden olmuştur. Bu sayı milyonlara denk gelmektedir.

İlk gerçek veba salgınının 542’de Asya’dan başlayıp muhtemelen ipek yolu aracılığı ile Konstantinopolis’e, oradan da Akdeniz ve Avrupa’ya kadar uzandığı kabul

ediliyor. 'Justinianus veba salgını' olarak da adlandırılan bu salgının tarihin en ölümcül salgınlarından birisi olduğu tahmin ediliyor. İki asır devam ettiği tahmin edilen bu salgın sırasında 25-100 milyon insanın öldüğü öngörülüyor.

İZMİR NÜFUSUNUN YÜZDE 15-20'Sİ KARA VEBADAN GİTTİ

Yaklaşık altı asır kadar ciddi bir salgının görülmediği bir süreçten sonra 1347'de insanlık tarihinin en büyük salgını olan kara veba ortaya çıktı. Yine ipek yolu üzerinden geldiği tahmin edilmekte olup Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te başladıktan sonra hızla Fransa, Britanya adaları ve İskandinav ülkelerine kadar yayıldı. Bu salgında o dönemde Avrupa nüfusunun dörtte biri ile yarısının öldüğü tahmin edilmektedir. Bu sayının bazı kaynaklarda 200 milyona ulaştığı bildiriliyor. Veba asırlarca öylesine kasıp kavurmuştur ki 1757-1772 yılları arasında İzmir şehrinin nüfusunun %15-20'si veba nedeniyle yok olmuştur. 1820, 1830 ve 1860 yıllarında İstanbul da nasibini almış ve vebadan etkilenmiştir.

On altıncı yüzyılda çiçek büyük bir yıkıma neden olmaya başlamış, bu salgın üç yüzyıl boyunca devam etmiş ve yaklaşık 50 milyondan fazla kişinin ölümüne neden olmuştur. 1817-1923 bir başka salgın etkeni olan koleranın görüldüğü dönemdir. Asya'da ortaya çıkan kolera salgını 19. yüzyılda irili ufaklı altı salgına neden olmuş, Avrupa ve Amerika'da milyonlarca insan ölümü ile sonuçlanmıştır. 1910 yılında Kolera salgını Türkiye'ye Rusya'dan gelmiştir.

20. YÜZYILDA İSPANYOL GRİBİ

İnfluenza A H1N1'e bağlı gelişen İspanyol gribi ise 1918-1919 yılları arasında tüm dünyayı etkisi altına alan bazı kaynaklara göre 50 milyon bazı kaynaklara göre ise 100 milyon kişinin ölümü ile sonuçlanan bir başka salgındır. İlk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde askerler arasında görülmeye başlamış ve hızla tüm dünyaya yayılmıştır. İspanyol gribi kadar ölümcül olmasa da 1957'de influenza A H2N2'ye bağlı Asya gribi, 1968'de influenza A

Josse Lieferinxe, 1497-1499
Ahşap Üzerine Yağlıboya 81,8 cm x 55,4 cm

H3N2'ye bağlı Hong Kong gribi ve en son 2009'da yeni bir influenza H1N1 ile gelişen grip pandemilere neden olmuşlardır.

1955'den sonra günümüze kadar farklı mikroorganizmalar ile salgınlar görüldü. Bunlar; HİV, SARS-Cov1, MERS, Ebola ve Zika virüslerine bağlı gelişen salgınlar olarak sıralanabilir. En son Covid-19 salgını ise SARS-CoV1 ve MERS gibi yeni bir koronavirüs türü ile ortaya çıkan, onlardan çok daha fazla bulaşıcı ve daha yüksek oranda ölüme neden olan bir virüs olup ilk görüldüğü Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde görüldükten sonra Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesine neden olacak şekilde dünyaya yayılmış bir salgın hastalıktır.

Bugüne kadar ortaya çıkan salgınların çoğu hayvanlardan insanlara geçen ve bu nedenle de zoonotik enfeksiyonlar olarak adlandırılan hastalıklardır. Bu tür zoonotik enfeksiyonların bundan sonra da ortaya çıkabileceği ve yeni salgınların gelişebileceği akılda bulundurulmalı ve buna göre hazırlıklı olunmalıdır.

AŞILARIN TARİHİ

Eskiden olduğu gibi günümüzde de enfeksiyon hastalıklarına karşı korunmada en etkili araç aşılardır. İlk aşı uygulamasına ilişkin örnekler çiçek hastalığına ilişkindir. On beşinci yüzyılda Çinliler çiçek hastası olan bir kişinin derisindeki lezyona küçük bir pamuk parçası ile dokunup bunu sağlıklı bir kişinin burnuna değdiriyorlardı. 'Variolasyon' adı verilen bu yöntem sonucunda olgularda birkaç gün süren bir ateş yüksekliği ile seyreden hafif bir hastalık gelişse de sonrasında büyük oranda iyileşme görülmekteydi. Bu yöntem daha sonraları Çin'den Orta Asya'daki ülkelere kadar yayıldı. Hatta uygulamalarda çeşitlenmeler bile görülmeye başlandı. Bunlardan birisi de çiçek hastasının derisindeki lezyondan alınan akıntının kurutulduktan sonra sağlıklı bir kişinin koluna 'lanset' adı verilen bir gereçle çizilerek yapılan uygulamaydı.

İspanyol Gribi aslında İspanya'dan çıkmış bir hastalık değil. Çin'den ABD'ye tüm dünyaya yayılmış bir hastalık olmasına rağmen o dönem basını göreceli olarak özgür olan İspanya'da durumun çok defalar manşetlere taşınması ile dünyada İspanyol Gribi olarak anıldı.

Geleneksel Türk giysileri içindeki Mary Wortley Montagu'yu oğlu Edward Wortley Montagu ve hizmetlileriyle birlikte gösteren, resmin arka planında da görülen İstanbul'da 1717 dolaylarında Jean-Baptiste van Mour tarafından yapılmış yağlı boya tablo.

Çiçek hastalığına karşı variolasyon bir süre sonra İstanbul'da da yapılmaya başlandı. Özellikle 1700'lü yıllarda Avrupa'da çiçek hastalığı salgınlara neden olmakta iken batıda bu yöntemden kimsenin haberi yoktu. Avrupa'da hastalığa yakalananların beşte biri hayatını kaybederken üçte birinde ise hastalık körlüğe neden olmaktaydı. Hastalıktan iyileşenlerin büyük bir kısmında el ve yüzlerde yara izleri de kalmaktaydı. Oysa Asya'da aynı dönemde variolasyon yapılanlarda hastalık hafif belirtilere neden olmakta ve deride ya hiç iz kalmamakta ya da çok hafif derecede olmaktaydı. Söz konusu yöntem 1714'lü yıllarda İstanbul'da da uygulanmaya başlamıştı. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçisi Edward Wortley Montague'nin eşi Lady Montague, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu işlemden geçen çocukların hastalığa yakalanmadığını öğrenince hemen kendi çocuklarına da variolasyon yöntemini uygulattı. Çocuklarının çiçek hastalığına karşı bağışıklık geliştirdiğini görmesi üzerine söz konusu yöntemi İngiltere'ye yazdığı mektup ile bildirdi. Bu mektupların ardından İngiltere'de variolasyon uygulaması yaygınlaşmaya başladı.

Bu durum Avrupa ve Amerika'da variolasyona ilginin artmasına neden oldu. Bir İngiliz bilim adamı olan Edward Jenner 1796 yılında İngiltere'de çiçek aşısı ile ilgili farklı bir aşı yöntemi uygulamaya başladı. Jenner yöntemi adı verilen bu yöntem ineklerin çiçek hastalığının insanlara bulaşabileceği ve bu durumdaki kişilerde gerçek bir çiçek hastalığının gelişmeyebileceği hipotezinden hareketle sığır çiçeği hastalığından elde ettiği materyali yedi yaşında bir erkek çocuğa aşı olarak uygulamasından ibaret olup bu uygulama sonucu çocukta çiçek hastalığının gelişmediğini ortaya koydu. Edward Jenner'in 18. yy'da çiçek hastalığına karşı korunmada uyguladığı bu yöntem ve aşı bilimsel anlamda aşı uygulamasına ilişkin ilk örnek olarak kabul edilir. Bundan sonraki yıllarda bu aşıya olan ilgi belirgin biçimde arttı.İngiltere'de binlerce çocuğa Jenner aşısı yapıldı ve oldukça başarılı sonuçlar elde edildi.

Albert Edelfelt, Pasteur'un Portresi, 1885
Tuval Üzerine Yağlıboya 155 cm x 127,5 cm

Bulaşıcı hastalıklara karşı savaşta en büyük zaferlerden birisine örnek gösterilen çiçek hastalığı 1977'de Somali'deki son çiçek hastalığı vakasının iyileşmesi ile tüm dünyada tamamen yok edilmiş oldu. İnsanlara uygulanmak üzere keşfedilen bir diğer aşı kuduz aşısıdır. 1885 yılında Louis Pasteur tarafından keşfedilmiş olup bu aşı ilk canlı atenüe virüs aşısıdır. 1886'lı yıllarda kolera, tifo ve veba gibi inaktive aşılar kullanıma girdi.Yirminci yüzyıl çok sayıda yeni aşı keşiflerinin devam ettiği bir dönem oldu. 1900'lü yıllarda difteri ve tetanos toksoid aşıları, 1948'de difteri, tetanos ve boğmaca kombine aşıları uygulama alanına girdi. 1950'li yıllarda inaktive ve canlı çocuk felci aşıları, 1970'li yıllarda ilk polisakkarid aşıları olan meningokok ve pnömokok aşıları, 1980'li yıllarda Haemophilus influenzae aşısı ve 1981 yılında ilk rekombinan antijen aşısı olan Hepatit B aşıları da bu dönemde keşfedilerek kullanıma girdi.

REFİK SAYDAM HIFZISIHHA ENSTİTÜSÜ

Türkiye'de aşı uygulamasına ilişkin en eski belgelerden birisi 1721 yılında İngiltere Büyükelçisinin eşi Lady Mary Montague'nun ülkesine yazdığı mektuptur. Buna göre Lady Mary Montague İstanbul'da çiçek hastalığına karşı "aşı denilen bir şey" (varilasyon metodu) yapıldığını hayretle bildirmektedir.

Çiçek aşısının Osmanlı'da uygulanabilmesi için 1885 yılında kanun çıkartılmıştır. 1892 yılında da ilk çiçek aşısı üretim evi kurularak faaliyete geçirilmiştir. Ancak ülkemizde aşı üretimine ilişkin ilk çalışmalar bu tarihten daha öncesine uzanmaktadır. Louis Pasteur aşı üretimi ile ilgili çalışmalarını yürüttüğü sırada bu çalışmalarına maddi kaynak sağlamak üzere dönemin devlet başkanlarına mektup yazmıştır. Mektuba yanıtta 2. Abdülhamit yardım yapabileceğini ancak aşı çalışmalarını Pasteur'ün İstanbul'da sürdürmesini istemektedir. Pasteur'ün bu teklife olumsuz yanıt vermesi üzerine 2. Abdülhamit başka bir teklif sunar. Pasteur'e Mecidiye Nişanı ile birlikte 10.000 altın (o dönem için İstanbul'da tahmini 180-200 ev parası) yollama karşılığında Osmanlı'dan üç kişinin de yanında asistan olarak yetiştirilmesini ister. 1885'de Pasteur'ün yanına gönderilen kişiler; Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'den müderris Alexander Zoeros Paşa, Kaymakam (yarbay) Dr. Hüseyin Remzi ve Kaymakam (yarbay) Veteriner Hüseyin Hüsnü beylerdir. Yaklaşık iki yıl sonra çalışmalarını tamamlayarak "kuduz mikrobu" enjekte edilmiş bir kemik iliği ile Osmanlıya geri dönerler.

1887'de Ocak ayında Zoeros Paşa'nın kliniğinde "Kuduz Tedavi Müessesesi" kurulur. Bu kurum dünyanın üçüncü, doğunun ise ilk kuduz merkezidir. Kuduz aşısının ilk üretildiği merkez Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'dir. Bu merkezde 1892 yılında ilk çiçek aşısı üretimini ve difteri serumu üretimini de gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Pasteur Enstitüsü'ne gönderilen diğer hekimler olan Dr. Rıfat Hüsameddin ve Dr. Hasan Zühdü'nün tavsiyeleriyle 1892 yılında kolera salgını ile mücadele etmek ve bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla Bakteriyolojihane kurma fikri gündeme getirildi. 1893 yılında Pasteur Enstitüsü'nden gelen Dr. Maurice Nicolle öncülüğünde Bakteriolojihane-i Şahane kuruldu. Bu merkezin ilk bilimsel çalışmalarından birisi su analizlerinin yapılması idi. Yerli ve yabancı çok sayıda bilim insanın görev aldığı bu merkezde kolera salgınına yönelik çalışmalar dışında, 1896'da difteri serumu üretimi, 1897'de sığır vebası serumu üretimi, dizanteri serumu üretimi, 1903'de kızıl serumu üretimi veteriner hekim Mustafa Adil tarafından ilk kez gerçekleştirildi.

Bakteriolojihane-i Şahane'de 1911 yılında tifo aşısı üretimi, 1913'de kolera, dizanteri ve veba aşıları üretimi ilk kez hazırlandı ve ülkede uygulanmaya başlandı. Yine Bakteriolojihane-i Şahane'de 1927 yılında ilk defa tüberküloz aşısı (BCG) üretimi de gerçekleştirildi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tifüs hastalığı bir taraftan kötü hijyen koşulları diğer taraftan da kalabalıklar halinde ve bir arada yaşam nedeniyle yaygınlaştı. Dr. Refik Saydam o dönem orduda görev yapan Dr. Reşat Rıza Bey ve Dr. Tevfik Salim'in de katkıları ile tifüse karşı aşıyı hazırlamış ve literatüre geçmiştir. Yine askerlerde ciddi soruna neden olabilen tetanos ve dizanteri hastalıklarına karşı serumları üreterek kullanıma sunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nde, insanların sağlıklarının korunması amacıyla temel laboratuvar hizmetlerini yürütmek için 27 Mayıs 1928 yılında Refik Saydam Hıfzıssıhha Müessesesi Ankara'da kuruldu. Merkezin adı 14 Aralık 1983'te Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı olarak değiştirildi. Önceleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olan kurum 1984'den sonra Sağlık Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş haline geldi. Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü 1930'lu yıllardan itibaren aşı üretme konusunda çok başarılı çalışmalar yapmış ve yıllarca ülkemiz aşı ihtiyacını sağladı. Toplumda sonuçları ağır ve ciddi olan çeşitli enfeksiyon hastalıklarına karşı başarılı çalışmalar yürüttü.

Merkez tarafından 1931 yılında ağız yolu ile uygulanan BCG aşısı, 1933'de Simple yöntemi ile kuduz aşısı üretimi gerçekleşti. 1934 yılında çiçek aşı üretimi ülkenin ihtiyacını karşılayacak düzeye geldi. Enstitüde 1940'lı yıllara kadar tifo, difteri, BCG, kolera, tetanos, kuduz aşıları seri olarak üretildi. 1942 yılında tifüs aşısı ve akrep serum üretimi ve 1948 yılında boğmaca aşı üretimi gerçekleştirilmiştirdi. 1950 yılında enstitü içerisinde yer alan İnfluenza Laboratuvarı Dünya Sağlık Örgütü tarafından Uluslararası Bölgesel İnfluenza Merkezi olarak tanımlanmış ve influenza aşısı üretimi başladı. Enstitüde 1965 yılında kuru çiçek aşısı üretimi ve 1983'de kuru BCG aşı üretimi yapıldı. 1968'de kurulan serum çiftliğinde tetanos, gazlı gangren, difteri, kuduz, şarbon akrep serumları da üretildi.

Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde sadece aşı üretimi değil gereksinim olan Fibrinojen, albümin ve gamma globülin gibi kan ürünlerinin üretimleri de gerçekleştirildi. 1920-1921 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'ya çiçek aşısı, 1940'ta Çin'e kolera aşısı ve II. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda ülkeye tifüs aşısı ihraç eden Türkiye'de, 1996'da difteri-boğmaca-tetanos ve kuduz aşısı, 1997'de ise BCG aşı üretimleri durdu. 1997'de aşı üretimi bitirilen Hıfzıssıhha Enstitüsü, 2 Aralık 2011 tarihinde Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'na devredildi. Böylece kapatılmış oldu.

En son Covid-19 pandemisi bize aşı ve aşı üretiminin çok büyük öneme sahip olduğunu bir kez daha gösterdi. Salgın hastalıklar bir ülkenin sadece sağlık sistemini değil fakat aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik hayatını ve hatta savunmasını da yakından ilgilendiriyor. Yeni bir aşının hızla keşfi ve üretiminin yıllara dayanan bilgi birikimi ve teknolojik alt yapı ile yakından ilişkili bir durum olduğu ve bunun da yıllardır - hatta asırlardır sırf bu konular ile ilgilenen merkezlerde gerçekleştirilebileceği göz önüne alındığında, temelleri Osmanlı döneminde atılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile büyük bir ivme kazanan salgın hastalıklarına karşı ulusal ve merkezi bir kurumun önemi daha iyi ortaya çıkıyor. Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'nün, yeniden faaliyete geçirilmesinin hayati önem taşıdığı bir gerçektir. ■

* Prof .Dr. Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Uzmanı

Zamansız bir şehir; **BUENOS AİRES...**

Betül **MEMİŞ**

İlk kez 1536'da şehir olma yoluna çıkmış, dünyanın dört bir yanından göçmenleri, denizcileri ve hayalperestleri karşılamış, Güney Amerika'nın incilerinden Arjantin'in başkenti Buenos Aires'teyiz. Kendinizi bambaşka bir dünyada hissetmeniz için gereken her şeyin olduğu kozmopolit bir coğrafya burası. Yüzölçümü genişliğinin yaşayan insanlarının muhabbetlerine yansıdığı bu kentin yolculuğunda size her daim eşlik edecek olan ise, Latin ezgilerinin enerjisi ve tango ritimlerinin tutkusu…

***"ASLINDA** her gezi bir uzay yolculuğudur. Bir gezegenden ötekine gitmek buradan karşıdaki ambara gitmek gibidir. Siz bu odaya girdiğiniz zaman bir uzay gezisi yapıyordunuz."* Büyülü gerçekçilik akımının önde gelenlerinden Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, 1975'te yayınladığı *Kum Kitabı*'nda böyle nidalanır. Filmi biraz geriye sardığımızda, yani yıl 1936'da yayımladığı *Sonsuzluğun Tarihi*'nde ise perspektifi açarak sakince masamıza bırakır: "*İnsanların tasarladığı sonsuzlukların hiçbiri... Geçmişin, bugünün ve geleceğin birbirlerine mekanik olarak eklemlenmesinden ibaret değildir. Sonsuzluk daha sade ve daha büyülü bir şeydir; bahsi geçen üç zamanın da eşzamanlı olmasıdır.*" Üstat, 1986'nın Haziran'ında hayata veda ettiğinden, 2021 tablosunda dünyayı saran pandemiye dair neler düşünür de kaleme alırdı bu her daim bir muamma olarak kalacak ama otobiyografik öğeleri fantastik edebiyatla harmanladığı son öykü eseri *Öteki*'de, yaşlı Borges ile genç Borges'i yan yana oturtup, kelama düşürür ve ortaya çıkan diyalog, alıcısı için hem manidar hem de zamansız yazarın bize okkalı bir cevabıdır sanki: Yaşlı olanı, öteki / genç hakkında, öğüt vermenin veyahut tartışmanın beyhude, yersiz olduğunu düşünür; "*Çünkü*" der, "*Onun kaçınılmaz yazgısı ben olmak.*"

Vardır üstadın/Borges'in sözünün bir hikmeti diyerek geliyorum sadedime. Hazırsanız, izninizle başlıyoruz! Bu defa rotamızı -pandemiden habersiz, 2019'un Kasım'ında- devasa jacaranda ağaçlarının gölgesinde, (Mendoza menşeli) Tapiz Şaraphanesi'nin kendine has üzümlerinin yolculuğunun kadehte parıldattığı şarabıyla serinlediğimiz ve Borges'in hikâyelerinde neden zamansızlığın hüküm sürdüğünü bizzat yerinde deneyimleyerek sonucunda da, nazarımızda her daim "zamansız topraklar" olarak kalacak olan Arjantin'e çevirdik. Aylardan Kasım ama buraların baharı, hatta sıcaklıklar 26 derece ve üstü. Türkiye coğrafyasının yaklaşık 3,5 katı büyüklüğündeki Arjantin ile saat farkı altı.

Dilerseniz haritamızın merceğini biraz daha yaklaştıralım. And Dağları'ndan Atlas Okyanusu'na kadar uzanan oldukça geniş bir toprak parçasından bahsediyoruz; ülkenin kıyı şeridi uzunluğu 4 bin 989 kilometre. Nüfusun büyük bir çoğunluğu İtalyan ve İspanyol göçmenlerinden oluşuyor. Arjantin adı, Latince gümüş anlamındaki "argentum" (İspanyolca: Plata) kelimesine dayanıyor. Bölgeye gelen ilk Avrupalılar olan İspanyollar, ülke topraklarının büyük gümüş rezervlerine sahip olduğuna inandıklarından buraya "La Plata" adını vermişler. Yüzölçümü ile

Güney Amerika'da ikinci, dünyada ise en büyük sekizinci ülke olan Arjantin, Güney Amerika kıtasının güney bölümünde yer alan sınırları batıda Şili'yle, kuzeyde Bolivya ve Paraguay ile kuzeydoğuda Brezilya'yla, doğuda Uruguay ve Güney Atlantik Okyanusu'yla, güneyde de Drake Geçidi ile çiziliyor. 2020'de nüfusu yaklaşık 46.000.000 olan ülkenin resmî dili ise İspanyolca. Toplamda 23 eyalet ve bir federal bölgeye ayrılan Arjantin'in beşeri hemhalliklerini verdikten sonra, gelelim bizim maceramızda us'umuzda asılı kalanlara!

BİZİ BU 'GÜZEL HAVALAR' GÜZEL ETTİ

Rotamızın öncelikli öznesi; Arjantin kültür ve geleneklerini iliklerinize kadar hissedeceğiniz, Latince dokunmak anlamına gelen 'tangere' fiilinden türeyen tangonun anavatanı, festivaller ve şenlikler şehri, Türkçeye "güzel rüzgârlar" veya "güzel havalar" olarak çevrilen Buenos Aires. Şair Orhan Veli Kanık'ın, "*Beni bu güzel havalar mahvetti / Böyle havada istifa ettim*" dizelerindeki gibi; Buenos Aires'in konuşlandığımız pek çok adresinde, elimizde buraların geleneksel çayı mate'siyle üstada bir kez daha reveransa durduk. Aslında bizi, İstanbul'dan Buenos Aires'e havada toplam 18 saat, yaklaşık 500 kişiyle bir uçakta tutansa Borges'in kitaplarında anlattığı kahramanlarının keşfinde kaybolurken, bambaşka dünyalara savrulacağımızın yarattığı heyecandı.

Bu bölüm spoiler içerir! Sağ yamacınızda modern yapıları ve bir anda karşınıza çıkan tek bir ağacın ormana dönüştüğü parkları düşünün; sol yamacınızda da üzerinde farklı farklı heykellerle süslenen tarihi binaları, çiçekli balkonları ve mural sanatının algısal deryasında o an'a sizi fokusladığını düşünün! Müthiş bir ortak frekans bu… Ezcümle, geçmiş ve gelecek arasında kalmış bir şehir sanki burası. Bir yanda Recoleta Mezarlığı'ndaki sanat harikası mozoleler diğer yanda modern kafeler... Hangi tarihten bakılırsa bakılsın, fondaki tangonun hiç susmadığı ve aslolanın bugün, şu an olduğu bir zaman sunuyor bu şehir. Bu sebeple de "zamansız bir şehir" tanımı buraya çok yakışıyor.

Şehrin adı 16. yüzyıldaki kurucularına dayanmakta. Aynı zamanda, birkaç Buenos Aires eyaleti semtini de içeren Büyük Buenos Aires yerleşim bölgesi, yaklaşık 16 milyonluk nüfusuyla Amerika'nın en kalabalık beşinci metropolü. 1880'de, onlarca yıllık siyasi çatışmadan sonra Buenos Aires federalize edilmiş ve Buenos Aires eyaletinden çıkarılmış. 1994 anayasa değişikliğiyle şehre

özerklik tanınmış ve şehrin resmî adı Buenos Aires Özerk Şehri olmuş. Güney Amerika'nın Sao Paulo'sından sonra ikinci büyük kenti olan Buenos Aires'in 2018'de yaşam kalitesi, Latin Amerika'da 1. ve dünyada 91. sırada yer alıyor. Fakat bizim gördüğümüz ne yazık ki Türkiye gibi parası devamlı değer kaybeden ülkelerin başını çektiğiydi. Düşünün ki IMF, tarihinde ilk defa bir ülkeyi sahtekârlıkla suçlamış ve bu ülke de ne yazık ki Arjantin!

ROTADAN KADRAJA YANSIYANLARDA NELER VAR?

Bir kuşak için Eva Peron veya Ardiles, bir kuşak için Maradona veya Messi, bir kuşak içinse Falkland Savaşı veya Carlos Menem olan Arjantin... Ve son yıllarda gezginlerin gözde destinasyonlarından biri olmayı başaran, sokak sanatının şahaneliği karşısında, fotoğraf çekmeden iki adım atamaz hale getiren Buenos Aires… Gezilecek duraklar listesinde neler var derseniz de işte sizin için sıraladıklarımız!

Plaza de Mayo: Ülkenin bağımsızlığının ilan edildiği (1810) ve Arjantin cuntasının (1976) 8 yıllık iktidarının başlangıç meydanı. Bu meydanın dünyaca bilinen anneleri de;1976-1983 yılları arasında askeri diktatörlük döneminde, çocukları kaybolan Arjantinli anneler tarafından kurulan Plaza de Mayo Anneleri. Anneler, ilk eylemlerine 1977'de bu meydanda, Eva Perón'un da ünlü balkon konuşmasını yaptığı Casa Rosada başkanlık sarayının önünde başladı. Beyaz başörtüsü takan anneler, askeri rejimin işlediği suçları ifşa etmeye çalıştı. Annelerin mücadelesi tüm dünyada insan hakları hareketine ilham verdi.

Palermo Bölgesi: Merkeze uzak olmasına rağmen, kentin en aktif adreslerinden biri; şık butik otellere ve eğlenceli mekânlara ev sahipliği yapıyor. Geniş ve düzenli yeşil alanlarıyla dikkat çeken bu büyük mahalle, aynı zamanda şehrin en önemli gastronomi merkezi... Japon Bahçeleri ve Palermo Ormanı'yla da ziyaretçilerini mest eden bölge, dünyanın polo başkenti olarak da biliniyor. Poloyla ilgileniyorsanız, gezinizi Kasım ayına denk getirebilirsiniz. Bölge, üç mahalleye ayrılıyor: Bir zamanlar Borges ve Che gibi isimlerin yaşadığı ve tarihsel olarak da Polonya, Ermenistan, Ukrayna ve Lübnan'dan gelen göçmen toplulukların arasında popüler bir yerleşim bölgesi olan Eski Palermo; geleneksel alçak evlerin bohem bir hava yaratılarak mekanlara uyarlandığı, ayrıca meydanında bir el sanatları fuarının bulunduğu Palermo Soho; ve 90'ların ortalarında, bir dizi TV ve radyo yapımcısının bölgeye yerleşmesi sonucunda adını alan ama günümüzde, en çok restoranlara, en eskisi Club Atlético Palermo olan spor kulüplerine ve kafelere ev sahipliği yapan Palermo Hollywood.

Museo Eva Perón: Oyuncu, First Lady, siyasetçi María Eva Duarte de Perón'un (ki halk ona Evita / Küçük Eva diyor) Arjantin halkının kalbindeki yerinin başka olduğu aşikâr. Mural çalışmalarından herhangi bir sanat eserine yahut kamu ve devlet binalarının üzerindeki görsellere ve kitapçılarda özel olarak ayrılmış bölümlere değin, her yerde sevgisini görmek

Plaza de Mayo

Museo Eve Perón

Palermo Ormanı

Mural çalışmaları ile öne çıkan Palermo Bölgesi

mümkün. 1952'de, daha 33 yaşındayken kanserden ölen Evita'nın kısacık yaşamı, aslında Arjantin tarihi ile iç içe. Palermo'da konuşlanan ve muazzam bir koleksiyona sahip olan müze, ülke tarihini anlamak açısından da son derece elverişli... 2002'de, Eva Perón'un ölümünün 50. yıl dönümü anısına açılan müzeye gelenler için bahçede mola niyetine restoran hizmeti de unutulmamış.

MALBA: Hiç Palermo'dan çıkmadan soluğu Figueroa Alcorta Bulvarı'nda konuşlanan bu ünlü müzede alabilirsiniz. Arjantinli işadamı Eduardo Costantini'nin desteğinde, 2001'de sanatseverlerle buluşan MALBA, yani Museum of Latin American Art of Buenos Aires, adından da anlaşıldığı üzere Latin Amerikalı sanatçıların eserlerine odaklanıyor.

Recoleta Bölgesi: Palermo ile Centro arasında kalan ve adını manastırdan alan bölge, meşhur Recoleta Mezarlığı'yla tanınıyor. 1822'de, Fransız mimar Prosper Catelin'in tasarladığı, CNN ve BBC kanallarının "dünyanın en güzel mezarlıklarından biri" olarak seçtiği ve adeta bir sanat galerisi kıvamındaki Recoleta'da, Eva Perón, Arjantin Başkanları, Nobel ödüllü yazarlar ve Napolyon'un torunu gibi pek çok ünlü isim bulunmakta. Recoleta Bölgesi, aynı zamanda şehrin ilk ve en eski gastronomi merkezi; 1970'lerde çok ihtişamlıymış, günümüzde de tüm milletlerden ziyaretçilerin uğrak yeri olan "La Biela" gibi kurumları barındırmakta. Bölgede bulunan, 1895'te kurulan ve koleksiyonu Kolomb öncesi, kolonyal, Arjantin ve uluslararası sanatçılardan oluşan Recoleta Güzel Sanatlar Müzesi ise sanatseverlerin gözdelerinden.

San Telmo: Şehrin gerçek yüzünü görmek isteyenler için doğru adres. Şehrinin en eski mahallelerinden biri, aynı zamanda "tangonun doğduğu bölge" gibi oldukça iddialı bir üne de sahip. Bohem de seviyorsanız, sizi önden alalım. Kafeler, tango salonları ve antika dükkânları, genellikle sanatçılar ve dansçılarla dolu olan Arnavut kaldırımlı sokaklarıyla eğlencenin havaya yayıldığı mahallede, bir diğer güzellik ise seyyar sanat galerileri. Meraklısına not: Pazar günleri, Calle Defensa üzerinde uzun bir sokak pazarı kuruluyor. Yorgunluğunuzu ise, rota üzerindeki Plaza Derrago'da, tango şovlarını izleyerek ve ülkenin dördüncü büyük kenti olan Mendoza'nun dünyaya nam salmış Mendoza Şarapları'ndan tadarak atabilirsiniz.

Puerto Madero: Bir nevi yenilenmiş tersane bölgesi. Şehrin tarihi dokusuna hiç uymayan ama lüks bir tatil deneyimi yaşamak isteyenlerin ilk duraklarından olan bölge, dönüştürülmüş kırmızı tuğlalı binalarda hizmet sunan mimarisiyle ve ilginç et restoranlarıyla popüler. Yabani hayat açısından zengin Costanera Sur Ekolojik Koruma Alanı'ndaki gölleri çevreleyen parkurlar, koşucular, paten kayanlar ve çocuklu aileler için çekim merkezi. Sıradışı tasarımıyla göz alan Puente De La Mujer Köprüsü ile de gününüzü alternatif bir geceye dönüştürebilirsiniz.

Museum of Latin American Art of Buenos Aires (MALBA)

Puerto Madero

Recoleta Mezarlığı

Eve Perón'un Mezarı

La Boca: Şehrin ilk limanı olma özelliğini taşıyan La Boca, rengârenk evleri, süslü duvarları, ünlülerin heykelleri ve Boca Juniors futbol takımına ev sahipliğiyle nam salmış. İtalyan göçmenler tarafından kurulan bu şirin bölge, aynı zamanda kentin en isyankâr bölgelerinden de biri. Matanza-Riachuelo Nehri'nin Rio de la Plata Nehri'ne açıldığı ağızda bulunması nedeniyle mahalle ismini, İspanyolca 'ağız' anlamına gelen 'boca' kelimesinden alıyor. Yaklaşık 3,5 kilometrekare üzerine kurulu mahallenin en cazip sokağı ise Caminito, 1950'de aralarında ressamların da olduğu bir grup tarafından restore edilerek halkın kullanımına sunulmuş.

Floralis Generice: 23 metre yüksekliğinde dev bir çiçek düşünün; Arjantinli mimar Eduardo Catalano'nun 2002'de şehre hediyesi. Doğadaki çiçeklerden ilham alınarak çelik ve alüminyumdan yapılmış; Güzel Sanatlar Müzesi'nin hemen yamacındaki geniş parkta bulunan yapı, gece kapanan ve sabahları açılan yapraklarıyla oldukça ilgi çekici.

Avenia 9 de Julio (9 Temmuz Bulvarı): Ortasında, Buenos Aires'in kuruluşunun 400. yılını simgeleyen 67,5 metre yüksekliğinde bir obelisk (dikili taş) bulunan ve yeşillikler içindeki 16 şeritli haliyle, dünyadaki örnekleri arasında en bilinenlerden biri. Öyle ki, karşıdan karşıya geçmek için en az üç uzun ışıktan geçmeniz gerekiyor.

GÖRMEDEN, TATMADAN, DİNLEMEDEN DÖNME!

El Ateneo: 2019 yılında, National Geographic'in 'dünyanın en güzel kitapçısı' olarak seçtiği, 1875-1946 arasında tiyatro, opera ve sinema salonu olarak sanatseverleri ağırlayan mekân, 2000'den itibaren bu son halini alarak, edebiyatseverlere adeta bir kitap cenneti yaşatıyor. Yaklaşık 2.000 metrekarelik bir alana inşa edilmiş kitabevinin yılda 1 milyonun üzerinde ziyaretçisi var.

Teatro Colon (Kolomb Tiyatrosu): Dünyanın en iyi opera binalarının başında gelen ve inanılmaz akustiği ile dünyaca üne sahip bu yapı, 1857'de yapılmış. 2006'dan 2010'a kadar büyük bir tadilattan geçen yapının kapasitesi yaklaşık 2500 kişilik.

Cafe Tortoni: 1858'den itibaren hizmet vermeye başlayan kafe, şehrin en ünlülerinden. Çeşitli gösterimlerin yapıldığıan kafede, akşam saatlerinde ise tango ve caz müzikleri çalınıyor.

Tango Porteno Show: (Porteno takip eden kuşaklar boyu Buenos Airesli olan ailelere verilen isim) Arjantin tangonun dünya çapında en fazla tanınan Buenos Airesli sanatçısı Juan Carlos Copes'in koreografilerini düzenlediği, Buenos Aires mutfağını tadarken, kulakların pasını silen orkestra eşliğinde, etkileyici şovların izlenebileceği en renkli seçeneklerden biri...

Jardin Botanico: Fransız mimar Charles Thays'ın tasarladığı ve içerisinde 5500'den fazla bitkinin bulunduğu bahçe, 1898'den bu yana şehrin en önemli yeşil alanını oluşturmakta.

Don Julio ve La Cabrera: İyi bir Parilla'da, iyi bir Arjantin steak yemek istiyorsanız tavsiye edilen adreslerin başında fakat rezervasyon şart. Ve tabii malum Arjantin'de yemek geç saatlerde başlıyor, saat 22.00'den sonra. İkinci alternatif adresimiz ise La Cabrera; karşılıklı iki mekânı mevcut, yani birinde muhakkak yeriniz hazırdır.

Casa Saltshaker: Puertas Cerradas; burada akım haline gelmiş "closed-door restaurants", ev yemeği konusunda nam salmış kimselerin, hatta pek çok profesyonel şefin evinde, bahçesinde veyahut özel mutfağında, size özel yemek hazırladıkları, kapalı kapı restoranı olarak da bilinen bir sistem. Ruhsat yok ama çok popüler. Amerika'da 'supperclub', İngiltere'de ise 'underground restaurants' olarak adlandırılan bu konseptin Recoleta Bölgesi'ndeki gözdesi ise Casa Saltshaker.

Sheldon Jazz Bar: Küçük avlusu ve sahnesiyle her akşam caz gruplarını ve cazseverleri ağırlayan mekân, kokteylleriyle de iddialı. Mekâna ait bir de küçük bir plak dükkânı var; hem mekânda dinlediğiniz grupların, hem de Arjantinli sanatçıların plaklarını satın alabilirsiniz. Rezervasyon şart değil, ama genellikle hep kalabalık.

National Geographic'in "Dünyanın en güzel kitapçısı" olarak seçtiği El Ateneo Grand Splendid.

Parana nehrine dökülmeden önceki son kilometrelerinde Arjantin ile Brezilya arasında sınır oluşturan Iguazú Şelalesi.

ARJANTİN'DE EN POPÜLER ALTI YER

Iguazû Falls: Etkileyici güzellikteki Iguazû Şelaleri, Arjantin ve Brezilya sınırında bulunuyor. Dolayısıyla iki ülkede de Iguazû Milli Parkı var. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan büyük şelaleler, şüphesiz Güney Amerika'nın en görkemli doğal oluşumlarından.

Los Glaciares Milli Parkı: 1981'de, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan ve dünyanın en büyük üçüncü tatlı su rezervinin bulunduğu parkın bir diğer özelliğiyse 3.350 metre uzunluğundaki Monte Fitz Roy Dağı. And Dağları'ndaki 47 büyük buzulun beslediği Atlas Okyanusu'na akan 13 buzulu barındıran parkın adı, 'dev buz kabı' anlamına geliyor.

Ushuaia – Dünyanın Sonu: Macellan'ın 1520'de keşfettiği Ushuaia'nın çevresi, karlı dağlar, Beagle Kanalı ve ıssız çorak topraklarla sarılı. Dünyanın en güneyindeki şehir burası... 20. yüzyılın başlarında ceza kolonisi olarak işlev gören şehir, günümüzde ise Antarktika ve Cape Horn'a gidiş için kullanılıyor. Ateş Toprakları'nı görmek isteyenler ve Antarktika turlarına katılanların uğrak noktasının, 1894'te inşa edilen sembolü ise "Dünyanın Sonu Feneri". Şehrin adına yakışır, tarihinin anlatıldığı bir de müzesi bulunmakta "Dünyanın Sonu Müzesi".

Mar del Plata: Atlantik Okyanusu kıyısında ve Buenos Aires'in ikinci büyük şehri olmasının yanında, Güney Amerika'nın en iyi plajlarına sahip. Plajdan biraz uzaklaşmak isterseniz Manul Fangie Müzesi'ne ve Mar del Plata Akvaryumu'na hiç de uzak değilsiniz.

Mendoza: Yıldızlar altında kamp veya rafting… Karlı havalarda Güney Amerika'daki kayakçılar Los Penitentes'e geliyor. Yazın ise yürüyüşçüler ve dağcıların uğrak mekanı oluyor ki aynı zamanda zeytinyağı ve şarabın da üretim merkezi.

Côrdoba ve Alta Garcia: Arjantin Pampaları'nda, Sierra Dağları'nın eteğinde yer alan Côrdoba'nın tarihi 1500'lü yıllara dayanıyor. Adını ise İspanya'nın Côrdoba'sından alıyor. 1941'de Ulusal Tarihi Anıt ilan edilen katedralinden sonra mutlaka uğramanız gereken bir diğer yer ise Alta Garcia adındaki ufak kasaba. Che Guevara'nın çocukluğunun geçtiği ve "Motorsiklet Günlükleri" yolculuğu fikrinin şekillendiği bu kasabadaki yaşadığı evin adı Villa Nydia. Ev günümüzde bir müzeye dönüştürülmüş. ■

DORDOGNE BOĞAZI
ve İnsanlık Vadisi

Arzu **ÇAKIR MORİN**

Fransa'nın aynı adlı nehirden adını alan Gorge de Dordogne/ Dordogne Boğazı, Vezele vadisi, kayalara oyulan köyleri, orta çağın şiddetli çatışmalarına sahne olmuş şato ve kaleleri, yüzyılardır korunan tarihi ile Fransa'nın güney batısında parlayan bir mücevher.

YERKÜRENİN her köşesi ayrı bir güzellikle örtülü... Dünyanın neresine gitseniz başka doğal, kültürel ve tarihi güzellikler ve insanoğlunun binlerce yıldır biriktirdiği, zamana, iklime, savaşlara direnen mücevher değerindeki tarihiyle karşılaşıyorsunuz.

Fransa'nın aynı adlı nehirden adını alan Gorge de Dordogne/Dordogne Boğazı da, Vezele vadisi, kayalara oyulan köyleri, orta çağın şiddetli çatışmalarına sahne olmuş şato ve kaleleri, yüzyılardır korunan tarihi ile Fransa'nın güney batısında parlayan bir mücevher. Bitmedi, 20 bin yıla uzanan arkeolojik siteleri; üstelik bir de sürekli parlayan güneşi, yemyeşil ormanları, ormanların ev sahipliği yaptığı hayvanları ve bütün bu özellikleri kadar ünlü kaz ve ördek eti ile truffe mantarı üzerine kurulu gastronomik mutfağı ile mutlaka görülmesi gereken bir dünya cenneti.

Otoyol üzerinden bölgeye ilerlerken -daha varmadan- birbiri ardına UNESCO damgalı sit alanları, şato ve gastronomik bölgeleri gösteren tabelalardan anlıyorsunuz ki, dünyanın sizi zamanda yolculuğa çıkaracak değerli bir dönemine doğru ilerliyorsunuz. İnsan eliyle yapılan ve yüzyıllardır korunan güzelliklerin yanı sıra, doğanın size hazırladığı sürprizler de hayranlık verici. Nehirlerin deldiği mağaralardaki yaşam, yerin altına yüz metre inerek gördüğünüz dev tünellerde yapılan tekne turları, huzur veren yükseklikteki manzaraları ile iddialı bir doğal güzellik, yükseklik duygusu, temiz bir hava ve her köşede karşınıza çıkan tarihi ya da arkeolojik bir ihtişam...

Otoyoldan içerilere girmeye başladığınızda anlıyorsunuz onca tabelanın ne anlama geldiğini. Her yer yüksek kayalıklardan heybetle başını uzatan birbirinden güzel şato ve kalelerle kaplı. Dordogne nehrinin kıvrılarak aktığı huzurlu vadi, şatoların ziyarete açılan dev bahçeleri, kayalara oyulan Orta Çağ köyleri... Sanki zaman durmuş, arabanızla zamanda ilerliyor ve 500 yıl öncesine giriş yapıyorsunuz gibi...

Orta Çağ kentlerinin taş kaldırımları, kaleler ve şatolar etrafında dış saldırılara karşı korunaklı kartpostal güzelliğindeki köy evleri, el sanatları ve korunan gastronomi kültürü ile nereye bakacağınızı şaşırdığınız topraklar...

Bölgeye ismini veren Dordogne nehri UNESCO tarafından "Dünya Biyosfer Rezervi" olarak sınıflandırılan tek Fransız nehri. Birazdan genişçe anlatacağımız tarihi ve arkeolojik değerinin yanısıra, kumlu plajlarıyla kent halkına ve ziyaretçilerine göller, akarsular, küçük

Sarlat (Sarlat-la-Caneda)

Hayal Bahçeleri (Les Jardins de l'Imaginaire)

gizli koylar ve şelalelerle doğal bir ziyafet sunuyor. Eskiden gemi ticareti yapılan bu nehirde şimdi şatolar ve köyler arasından kıvrılan mavi sularda küçük kayak turları yapabiliyorsunuz.

DORDOGNE'NİN İNCİSİ

Dordogne nehrini çevreleyen vadiler, doğa yürüyüşü yapmak isteyenlerin de gözdesi. Hautefort şatosu ve köyü, Orta çağ kentinin bütün güzellikleriyle korunan Sarlat kenti (Sarlat-la-Caneda), Les Eyzies, Montignac, kayaya oyulan nehir kenarındaki La Roque-Gageac köyü, hac mekanı Rocamadour, ormanın ruhunun altın sarısı metal iplerle ağaçlar arasında dolaşmasını tasarlayan Hayal Bahçeleri'nin (Les Jardin de l'imaginaire) bulunduğu Terasson kenti, Lascaux Mağarası'na ev sahipliği yapan Montignac, kısacası, geçtiğiniz her köy, her orman, her şelale, her kent, durup bakmaya değer.

Hepsini anlatmak güç ama bana en çok dokunan bir kaç örnekten söz etmek istiyorum. Dordogne'un incisi, Orta Çağ güzelliklerinin, doğanın ve tarihin korunduğu Sarlat kenti (Sarlat-la-Caneda) ve etrafında nehir boyunca uzanan dik kayalıklara oyulan birbirinden güzel köyler görülmeye değer. Asırları deviren pazarı tüm dünyadan ziyaretçileri çeken bir mekan. Fransa'nın en önemli gastronomik bölgelerinden Dordogne'da, ördek terrine'i, kaz ciğeri, truffe mantarı gibi ürünler başta olmak üzere, tüm ördek ürünleri, ceviz, şarap ve peynir diyarında birbirinden güzel el sanatı ürünlerine doymak mümkün değil.

Terasson kentindeki "Hayal Bahçeleri/ Les Jardins de l'Imaginaire", sadece bir bahçe değil. Amerikalı peyzaj tasarımcısı Kathryn Gustafson tarafından yaratılan, Vezere vadisine bakan 6 hektarlık bir hayal alemi. Tapınak merdiveni gibi ince merdivenlerden akan suyun hareketleri, özel açılardan güneş ışınlarıyla oynaşan fıskiyeli su havuzu, 13 tematik bahçesi ile adını sonuna kadar hakediyor. Kutsal ormanlar, ağaçların ruhunu yansıtan ve gökyüzünde ağaçlar arasında dolaşır gibi tasarlanan "altın ipler", Asya kültüründen örnek ağaçların yer aldığı köşeler, su bahçeleri ve gül bahçesi ile Avrupa'da başka bir örneği olmayan rüya gibi bir bahçe.

Fransa'nın en güzel köyleri, şatoları, Orta Çağ acımasızlığında savunma amaçlı kurulan, ancak bu günlere mimari şaheser olarak kalan kale köyler her gittiğiniz yerde sizi buluyor. Yüksek kayalara dikey oyularak yükselen görkemli Rocamadour köyünü ziyaret etmeden Dordogne vadisinden geçmek yazık olur. Köye çıkmak için tırmandığınız 216 basamak, tepede Avrupa'nın önemli hac mekanı olan Saint Saveur Basiliği ve 7 Şapel'e ulaşıyor. Dere üzerinde evler, ev üzerinde kiliseler, kayalar üzerine oturtulan kaleler ve en tepede kayaya oyulu bir otel. Roman-gotik tarzı inşa edilen Lot kalesi ve kilisesi, evlerin üst üste kale ve kiliseyle iç içe geçtiği Rocamadour. Yüzbinlerce hristiyan buraya bin yıldır "Kara Bakire'yi /Vierge Noir" görmek için geliyor. Vadi manzaralı restorantları, alışveriş merkezleri, gösterileri ile canlı bir mekan.

Yakınındaki La Roque-Gageac köyü ise nehir kenarından başlayarak kayaya doğru yükselerek oyulan bir köy. Dordogne nehri boyunca devam eden tam bir kartpostal. Kayaya tırmanan evler ve onlara eşlik eden yollar, yolları çevreleyen çiçekler ve tepeden görülen Dordogne nehri manzarasını anlatacak kelime bulmakta güçlük çekiyorum. Bu köyden başlayarak yapılan nehir turu da kaçırılmaması gereken bir başka deneyim.

Yine bir kayanın sırtına oturan, Fransız ve İngilizler arasındaki nice çatışmalara şahitlik eden Marqueyssac Şatosu'ndan

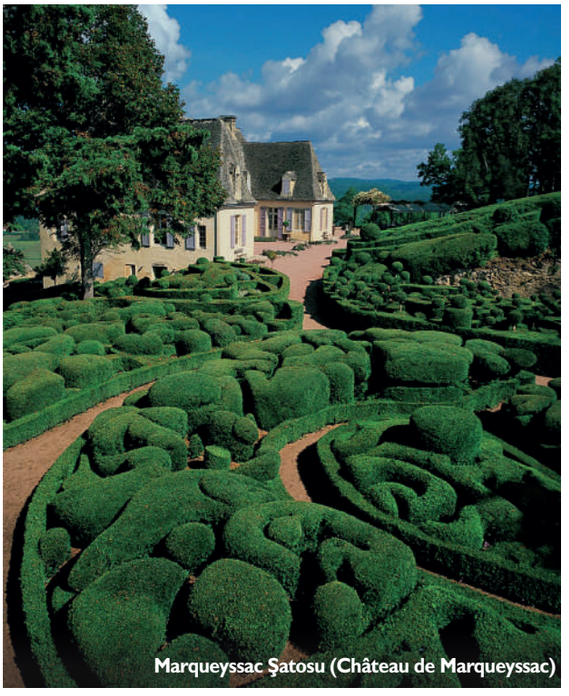
Marqueyssac Şatosu (Château de Marqueyssac)

görülen panoramik Dordogne manzarası ile Orta Çağ savaş silahlarının sergilendiği bir müzeyi de kapsayan Castelnaud-la-Chapelle Şatosu da kaçırılmaması gereken adresler.

Bölgedeki Gouffre de Padirac/Padirac Kuyusu jeolojik sitelerden birisi. Bir yeraltı nehrinin açtığı uzun bir tünel 1889 yılında kaşif bir avukat, Edouard-Alfred Martel tarafından keşfediliyor. Derinliği ve genişliği ile başınızı döndüren 35 metre çapındaki bir çukurun başından, 103 metre yüksekliğindeki dik merdivenlerden inerek ulaştığınız mağarada, 55 km. uzanan bir nehir görüyorsunuz. Gerçek üstü bir yeraltı turu. Yılda 400 bin ziyaretçi bu dev kuyuyu ziyaret ediyor.

Padirac Kuyusu (Gouffre de Padirac)

Bir tarafta nehir, göl, orman, korkutucu bir güçle akan şelaleler, yeşil ve mavinin en koyu tonlarının buluştuğu doğası, diğer tarafta insanlık tarihinin en eski yerleşim birimlerinden "İnsanlık Vadisi/Vallee de l'Homme" adıyla her adımı Unesco Kültürel Mirası olarak tanınıp koruma altına alınmış Vezere Vadisi...

LASCAUX MAĞARASI

Bütün bu güzellikleri taçlandıran mücevher ise 20 km'ye uzanan İnsanlık Vadisi'ndeki 35 mağara ve bunların en büyüğü Lascaux. 20 bin yıl önce burada yaşayan Homo Sapiens'lerle aynı yerlerde adım atarken, onların 20 bin yıl önce duvarlara çizdiği resim sanatının ilk işaretlerini veren dev duvar resimlerini tüyleriniz diken diken, sarsılarak ve gözleriniz yaşararak izliyorsunuz.

Bölgeye gerçekleştirdiğimiz ziyaretten haberdar olan Turizm Ofisi, Covid 19 önlemleri çerçevesinde kapalı olan mağarayı röportaj için açınca dünyalar benim oldu. İnsanlığın 17 bin ila 20 bin yıl önce yoğun yaşadığı ve birbirinden değerli desenler bıraktığı Lascaux'nun hikayesini, sitenin yöneticisi Franck Ducet'den iki saate süren bir sunumla dinlemek de gezimizin en inanılmaz sürprizi oldu. Sadece 20 bin yıl önce Homo Sapiens'lerin yürüdüğü yerlerde yürüyor olmak yoğun ve sarsıcı bir duyguydu. Doucet, her ziyaretçiye rehberler eşliğinde aynı detayların bıkmadan yeniden anlatıldığını söylüyor.

Montignac köyü yakınlarındaki Vézère vadisinde konuşlanan Lascaux Mağarası, 1940 yılında, köpeğini kaybeden bir köylü gencin, 3 arkadaşıyla birlikte, köpeğini ararken tesadüfen bulduğu bir hazine. Bu keşif onuruna müzenin girişindeki duvara konulan 4 gencin dev siyah beyaz fotoğrafı sizi karşılıyor. Buluşun ardından Lascaux Mağarası, içinde barındırdığı desenlerin insanlık tarihine ait en eski ve büyük desenler arasında olması nedeniyle kısa sürede ünleniyor ve ziyaretçi akınına uğruyor.

Ziyaretçiler ve nemin desenler üzerinde yol açtığı hasar nedeniyle 1963'te döne-

min Kültür Bakanı Andre Malraux, mağarayı ziyarete kapatıyor. Ardından Lascaux 2 mağarası 1983 yılında yeniden ziyarete açılıyor. Böylesine büyük bir zenginlikten insanları mahruk etmemek için bilim adamları mağaranın aynısını "faksimile" yöntemiyle tüm detaylarına sadık kalarak yeniden yaratan Lascaux 4 mağarasını oluşturuyor ve 2017'de aslının hemen yanında inşa eidlen Lascaux 4 ziyarete açıldı.

Mağara duvarlarında yer alan tarih öncesi Paleolitik resimler inanılmaz güzellikte. Bugünkü resim sanatının temelini atan, şaşırtıcı derecede ileri bir teknikle çizilmiş gerçek bir hazine.

Size "dünyadaki en büyük tarih öncesi sanat galerilerinden birisinden söz ediyorum" desem yeri. Ve bunu söylerken gerçekten abartmıyorum. Site'nin müdürü Franck Ducet benden de daha ileri giderek, Lascaux'nun kubbeyi andıran yuvarlak tavanına çizilen desenleri "*Tarih öncesi (prehistorique) dönemin Chapelle Sixtine'i*" olarak tanımlıyor. İtalyan Rönesansı'nın büyük ressamı Michel-Ange'ın Vatikan'daki Chapelle-Sixtine'in tavanına çizdiği dünyaca ünlü desenlere gönderme yapıyor.

Franck Ducet ile, 20 bin yıl önce burada yaşayan Homo Sapiens'lerin ayak izinde ilerlerken, bir taraftan da o dönemi gözümüzde canlandırıyoruz. "*Üst paleolitik dönem dediğimiz, insanın evrimini tamamladığı son aşamadan, insanlığın gerçekten çok ilerlediği bir dönemden söz ediyoruz. İnsanlar bu vadide yoğun olarak yaşıyor. Çünkü, iklim yumuşak, saklanacak çok sayıda falez ve oyuk var. Ama iklim yumuşak derken, şu anda gördüğünüz ağaçları vs. unutun. Sibirya'yı düşünün mesela, eksi 20 derece civarında, tundralarla çevrili bir iklim ve bitki örtüsü hayal edin*" diyor.

Ve birbirinden güzel duvar resimlerini tutkulu bir bilimsel derinlikle, tek tek yorulmadan anlatıyor:

"*Sanat tıpkı bugün gibi insanların hayatında o zaman da var. Bu desenleri incelerken sanatın evrimine de şahit oluyorsunuz. İnekler, koşan at sürüleri, geyikler,... Bir de mesela sürülere karşı yönden bakan, Licorne gibi boynuzları olan, yarı insan yarı at, kaslı, güçlü bir yaratık görüyorsunuz. Bilim adamları buna 'Lascaux Licorne'u' diyor. Sürüye şeflik ettiğini düşünüyorlar ve bunun hayali bir yaratık olduğunu tahmin ediyorlar. Yani sanat ve hayal daha o zamandan başlamış. Atların ayaklarındaki nal, renkler, yeleleri, kıvrımlar, tüm doğallığıyla, önemli bir teknikle çizilmiş. Sürüde önde olanların büyük, arkada olanların küçük çizilmesi, orantı, derinlik ve perspektif kuralları, kullanılan renklerin gücü sanatın, hayal gücünün başladığı nokta. Hayvanların soğukta ağzından çıkan su buharı dahi resmedilmiş. Teknik olarak çok güçlü.*"

Duvar resimlerinin ne kadar ileri seviyede olduğunu görünce şaşkınlık içinde kalıyorsunuz. Franck Ducet "*Yani şu anda sizin bulunduğunuz noktada, bundan 20 bin yıl önce, gördüklerini hayal eden bir sanatçı duruyordu ve gördüklerini desenle ifade etmenin yollarını arıyordu*" deyince tüyleriniz diken diken oluyor, o anı tümüyle hissediyorsunuz. Mağara'nın geç keşfedilmesinin ise büyük bir şans olduğunu, böylesine değerli bir hazine barındıran mağaranın korunarak bugüne gelmesinde, "geç keşfedilmesinin" rolünün büyük olduğunu vurguluyor.

İşte böyle Vezere Vadisi'nin hikayesi... Bağrında insanlık tarihinin en büyük şaheserlerinden birisi olarak kabul edilen bu hazineyi saklıyor. Yolunuz Dordogne Boğazı'na düşerse, Avrupa'nın en büyük mağara desenlerini barındıran Lascaux Mağarası'nda 20 bin yıl öncesinin Homo Sapiensler'i ile randevuyu kaçırmayın derim. ■

Lascaux Mağarası (Grotte de Lascaux) ve 20 bin yıllık duvar resimleri

Bafa Gölü kıyısında bir antik şehir
HERAKLEİA

Özcan **YURDALAN**

Kapıkırı Köyü, Herakleia şehrinin kalıntılarıyla iç içe yaşıyor. Büyük bir şans eseri diyeceğim ama daha çok başlangıçta yapılan doğru girişimlerin iyi bir örnek teşkil etmesi sayesinde pek çok yaşayan tarihi kentin başına gelen turistik felaketler Kapıkırı'nın başına gelmedi.

Herakleia'da bugün özenli bir pansiyon işletmeciliği yaşayan kültürle iç içe sürdürülüyor. Yakın çevredeki tarihi yerleşimleri hoyratça tahrip eden kalabalıklar için organize edilen ucuz tatil pazarlamasına, gürültülü eğlence bayağılığına teslim olmamış.

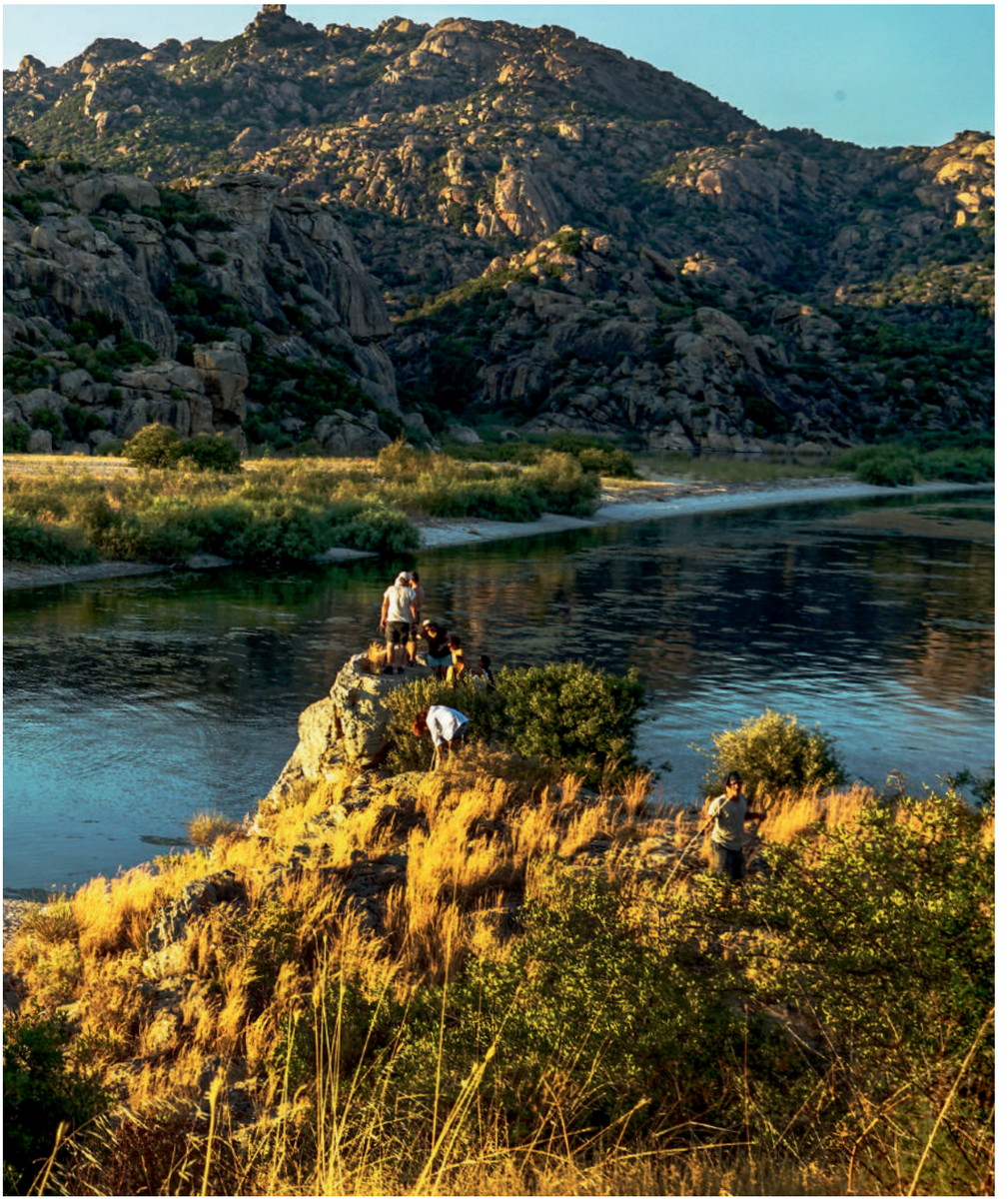

AY doğarken sulardan derin bir "ah" yükseldi. Sulardan mı, uzun bir uykudan mı yoksa arkamdaki köyün kuytularda kalmış yıkıntılarından mı geldi ses fark edemedim. İlk kez mi oluyor bu? Yoksa her dolunayda Göl'ün suları bu "ah" ile birlikte böyle ürperip, kabarıyor mu bilmiyorum.

Sırtımı tapınağın duvarına yaslamıştım. Gün batalı çok olmamıştı. Taşlar hala sarı ve sıcaktı. Bafa Gölü sessiz, Athena Tapınağı kimsesizdi. Aniden başlayan rüzgâr önce suları, sonra sırtımı ürpertirken işitmiştim derinden yükselen sesi. İç çekişi gibi gelen bir "ah"!

Nereden geldi diye etrafıma bakınırken karşıdaki kayalardan havalanan bir gece kuşu belli ki o derin iç çekişle gözlerini açmıştı. Çok yükselmeden geniş bir daire çizip dağlara doğru iki kanat çırptı. Arkasından bir kırlangıç sürüsü tam ters istikamete, İkiz Adalar'a doğru süzüldü.

Galiba çok eskiden dinlediğim bir hikâyede geçiyordu bu "ah"… ya da ben yıllar önce yine burada böyle bir dolunaylı gecenin ilk saatlerinde işitmiştim ilk kez. Belli ki içimde saklanmıştı. Bilmiyorum. Bakacağız… Akşam rüzgarıyla birlikte gelmiş, Athena Tapınağı'nın duvarlarını şöyle bir yoklamış, sonra Kapıkırı Köyü'nün ışıklarına doğru akmıştı.

Köy içine kapanmaya hazırlanıyordu. Yamaca tırmanan sokaklarda birkaç balıkçı ıslak çizmelerini gıcırdayarak yürüyordu. Caminin yanındaki kahvedeki gençler sıkıntı sigarası yakmıştı. Tiyatro yolunun girişini tutan kahvedeki ihtiyar bütün dikkatini günün son çayına attığı şekeri karıştırmaya vermişti. Çaycı gelip karşısına oturdu. Konuşmadılar. Bir ara ikisi birden irkildi. Sanki benim gibi onlar da "ah" işitmişlerdi. Şöyle bir baktılar birbirlerine sonra kaşığın bardakta çıkardığı sese verdiler kendilerini.

O derin "ah" kahvenin boş sandalyeleri arasında dolaştı, Köyün sokaklarında, evlerin bacalarında gezindi. Oradan Latmos'un devasa kayalarına çarparak Dağ'ın tepesine doğru aktı gitti. Durup dikkatlice baksam gidişini görebilecektim.

Herakleia'ya ilk gelişimde 1980'ler bitiyordu. Sonra hep geldim. Hep gelmekten kendimi alıkoyamadım. Bir vesile çıktı daima. Olmasa da ben yarattım.

Şimdi 2020'lerin başında, dolunaylı bir sonbahar akşamındayız. Günün bu güzel saatlerinde sırtımı Athena Tapınağı'na yaslamış, karanlık çökerken ayaklarımın altında koyulaşan boşlukta, anılarımın arasında geziniyorum… Gelin anılarım bana kalsın ben size Herakleia'yı anlatayım:

BAFA GÖLÜ KIYISINDA BİR ANTİK ŞEHİR

Tam karşımda Bafa Gölü dolunaya hazırlanan akşamın güzelliğine doğru uzanıyor. Ufuk çizgisine oturmuş incecik kara parçasında, irili ufaklı lambalar yanınca güneş kızıl eteklerini toplayıp giderken ufka simlerini serpmiş gibi oldu. Göl'ün güney kıyısında, Söke'yi Milas'a bağlayan yol oldukça hareketliydi. Yolun hemen üstündeki tepede kanatlarıyla karanlığı dağıtmaya çalışan rüzgâr tribünlerinin kırmızı tepe lambaları göz kırpıyordu. Gölün kuzeyinde, sulara doğru yuvarlanacakmış gibi duran muhteşem kaya

kütleleriyle Beşparmak/Latmos Dağları yükseliyordu. Çok eski zamanlarından beri yerleşimlere sahne olmuştu bu coğrafya. 1994'ten beri yapılan araştırmalarda Tarih Öncesi devirlere ait 170 mağara resmi bulunmuştu, her yıl yenilerine ulaşılıyordu.

Kapıkırı Köyü, Herakleia şehrinin kalıntılarıyla iç içe yaşıyor. Ancak yeni yerleşim eskisini bir hayli hırpalamış.

Antik dönemde tam burada, Artemis Tapınağı'nın batıya bakan duvarına sırtımı yaslamış dolunayı karşılamaya hazırlanan bir Karyalı olsaydım eğer, bir göle değil, Ege Denizi'ne açılan Letonya Körfezi'ne bakıyor olacaktım. Açık denizden gelerek Miletos ve Priene arasındaki geniş boğazdan geçip körfeze giren ticaret gemileri surların Liman ağzına demirleyecekti.

Bugünkü Söke Ovası o vakitler çalkantılı bir denizdi. Çevresinde Milet, Priene, Myus, Magnesia Meandros gibi zengin kültür ve ticaret şehirleri vardı. Yüzyıllar içinde Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar körfezin ağzını doldurunca irili ufaklı göller peydahlanmıştı. Herakleia Bafa Gölü kıyısında, Myus ise Azap gölü kıyısında birer göl şehri olarak kalmıştı.

Menderesler çizen Nehir getirdiği bereketli çamurlarla denizi dolduruyordu. Yatağı değiştikçe taş köprüler karada kalıyor, kentler terkediliyor, daha yükseklerde yeniden kuruluyordu.

HERAKLEİA'NIN TARİHİ

İlk Herakleia MÖ.8 yy'da Lelegler tarafından Latmos'un tepelerinde kurulmuş. Bugün kalıntıları arasında dolaştığımız kentin kuruluşu ise MÖ.4.yy'a uzanıyor.

Persler egemenlikleri altındaki Anadolu'dan çekilirken arkalarında bir tür Eyalet sistemi diyebileceğimiz "satraplıklar" bırakmışlar. Milas'ta hüküm süren Karya Satraplığı da Hekatamnos ailesinin idaresindeymiş. Bu ailenin en namlı hükümdarı Mausolos 4.yy'da yaşamış. Kendisini Bodrum'daki muhteşem anıt mezarından biliyoruz. Daha doğrusu bugün yerinde yeller esen, Berlin Müzesi'nin nadide bir salonunda sergilenen Mauseleum'dan dolayı hatırlıyoruz. İşte bu Mausolos ilk iş başkenti Milas'tan Halikarnassos'a / Bodrum'a taşımış. Sonra Herakleia şehrini bugünkü yerine, planlı ve mamur bir çağdaş kent olarak kurdurmuş. Sur duvarları arasındaki sahil şehri yaşamaya hazır hale gelince Eski Latmos'un ahalisini buraya taşımış. Geri dönmelerini engellemek için şehri yerle bir etmiş. Yeni gelenler yerlerini yadırgamasın diye de Latmos'un efsanevi çobanı Endymion'un mezarını getirmese bile onu her zaman hatırlatacak bir sunağı agoranın hemen yanı başına yerleştirmiş. Alışverişe çıkanlar Endymion'u anmadan geçmez, sevdaya düşen gençler o büyük aşkın kahramanı çobanın sonsuz uykusuna içleri yanarak "ah" ederlermiş.

Oldukça canlı bir ticaret hayatının sürdüğü bu liman şehrinde agoranın yeri önemli elbet. Şehir dik bir yamaca kurulurken agora için düzlük bir alan yaratılmış. Herakleia'nın agorası biraz da yer darlığından olsa gerek iki katlı kurulmuş. Bugüne kadar gelebilen alt kat yıllarca ilkokul bahçesi olarak kullanıldı. Agoranın kuzeyine kurulmuş ilkokul genç nüfus bir hayli azaldığı için ve taşımalı eğitimle birlikte köy okulları kapandığı için yıllardır çocuk seslerinden yoksun. Yakın evlerde yaşayanlar traktörlerini, renosteyşınlarını agoraya çekiyor, yazın da turist arabaları park ediyor. Son yıllarda Kapıkırı kadınları oya, yemeni gibi el işlerini satmak için yaşlı zeytinlerin gölgesinde oturuyorlar. Akşam olurken herkes gibi onlar da Helenistik dönemin agorasından çıkıp, antik dönemin kalıntılarından geçerek Roma devrine tarihlenen yapılar arasından Menteşe Beyliği'nin izlerini taşıyan evlerine gidiyorlar. Böyle bir yerde yaşıyor Kapıkırı Köyü'nün insanları.

ANTİK ŞEHİRDEN KALABİLENLER

Herakleia, Hellenistik dönemin şehircilik anlayışını başarıyla yansıtan yerleşimlerden biri. Agorası, şehir meclisi, Athena Tapınağı, anıtsal çeşmesiyle güzel bir yer. Antik şehirden kalabilenler bugünkü sakinlerin yaşadığı evlerin altında. Şehir esas ihtişamını altı kilometre uzunluğundaki sur duvarlarında açık ediyor. İri blok kayalarla yalçın zirvelere yükselen Dağ'a, bir yılan zarafetiyle tırmanan taş duvarlar bazı yerlerde altı metreye kadar yükseliyor, bazı yerlerde yürek hoplatan uçurumların kıyısından geçiyor. Özellikle batı surları neredeyse olduğu gibi duruyor.

Surları kırktan fazla burç bir arada tutuyor. Duvarların hemen dışına şehir mezarlığı kurulmuş. Göl tarafındaki surlara çıkınca yüzlerce mezara muhteşem bir manzara eşlik ediyor. Devasa büyüklükteki yerli kayalara oyulmuş mezarlardan bazılarının kapağı üstünde, çoğu kırılmış.

Bafa Gölü ülkenin önemli kuş cennetlerinden biri. 1994 yılında Tabiat Ko-

ruma Alanı ilan edildi. Kapıkırı halkı bir vakitler Bafa Gölü'nün meşhur yılan balığıyla ve yamaçlara yayılmış zeytinliklerinden elde ettikleri mahsulle geçimlerini sağlardı. Göl 1978 yılına kadar bir aileye aitken dönemin siyasi eğilimlerine uygun şekilde kamulaştırıldı. Ancak çevesindeki yerleşimler, sanayi tesisleri ve tarlalar nedeniyle hızla kirlenen Menderes Nehri'nin getirdiği zehirler, dalyanların bakımsız kalmasıyla birlikte balık popülasyonunun azalması, Göl çevresindeki köylerin kurduğu kooperatiflerin kötü idare edilmesi, yanlış su ve av rejimi gibi sebeplerle gölde balık neredeyse kalmadı. Köylüler geçimlerini artık süt hayvancılığıyla sağlıyorlar. Kadınlar akşamları antik duvarlara bitişik ağıllarda besledikleri inekleri sağıyorlar, otlamaya giden hayvanlar iri memelerini sallayarak Roma manastırının içinden geçip evlerine dönüyor.

Herakleia'nın denizle bağlantısı MÖ.1yy'dan itibaren neredeyse kopmuş. Liman ağzını dolduran alüvyonlar nedeniyle büyük gemiler açıkta demirlemeye başlamış. Küçük teknelerle ticaret iyi kötü sürerken bataklıktan kaynaklanan sıtma şehri yaşanmaz hale getirmiş çok geçmeden tamamen terkedilmesine sebep olmuş.

7yy'da Sina Dağı'ndan gelen Hristiyan keşişlerin burayı mesken tutmasıyla birlikte hayat yeniden canlanmış. Latmos Dağı kutsal bir kimlik kazanmış. Bir süre sonra da piskoposluk merkezi yapılmış. Göl kıyısında bugün görülen kalıntılar o dönemdeki dini yapılara ait.

Roma döneminde 9.yy'daki Arap akınlarına karşı surlar tahkim edilmiş, bir sarnıç yapılmış. 11.yy'da Milas ve Fethiye üzerinden gelen Menteşeoğulları bölgeyi ele geçirdikten sonra yerli halk tümüyle şehri terk etmiş. Sonrası, Anadolu'nun inişli çıkışlı tarihi içinde günümüze kadar gelen bir hikaye. Beşparmak Dağları'na yaslanmış Kapıkırı Köyü, Herakleia'nın uzun tarihini yazmaya devam ediyor.

Büyük bir şans eseri diyeceğim ama daha çok başlangıçta yapılan doğru girişimlerin iyi bir örnek teşkil etmesi sayesinde pek çok yaşayan tarihi kentin başına gelen turistik felaketler Kapıkırı'nın başına gelmedi. Herakleia'da bugün özenli bir pansiyon işletmeciliği yaşayan kültürle iç içe sürdürülüyor. Yakın çevredeki tarihi yerleşimleri hoyratça tahrip eden kalabalıklar için organize edilen ucuz tatil pazarlamasına, gürültülü eğlence bayağılığına teslim olmamış. Doğanın ve coğrafyanın tahrip edilmesine yol açacak sermaye girişimlerine henüz maruz kalmamış.

Bu sayede hala dolunaylı akşamlarda sessiz ve kimsesiz oturup sulardan yükselen seslerle birlikte dağların özgür çobanı Endymion'un o büyük aşkından kalan "ah"ını işitmek mümkün oluyor.

Endymion ile Selene'nin aşkı, her efsane gibi "rivayet muhtelif" makamında anlatılıyor. Ben yıllar önce ilk kez Athena Tapınağı'nın yarı fahri yarı resmi bekçisi Mehmet dayının ağzından dinlemiştim. Neredeyse tapınak kadar yaşlıydı Mehmet dayı Athena'nın eteklerindeki kulübesinde yalnız yaşıyordu. Yıllardır komşuluk ettiği Tapınağı gözü gibi korumuş, gelen gidene Herakleia şehrini anlatmıştı. Elbette Endymion ile Ay Tanrıçası Selene'nin aşkını da.

Ay Tanrıçası Selene uçan atların çektiği gümüş arabasıyla her dolunayda gökyüzünde dolaşırmış. Çapkın tanrıça bir gece sahilde uzanmış gökyüzünü seyreden çoban Endymion'u görmüş. O an ikisinin de kalbine ateş düşmüş. Büyük bir aşk doğacak iki sevgili kavuşacakmış ancak tanrıların en yücesi Zeus araya girmiş. Kıskançlık ateşi aşıkların ateşini bastıracak kadar harlıymış. Zeus'un gazabından sevgilisini korumak isteyen Selene, Endymion'u sonsuz bir uykuya yatırmaya karar vermiş. O günden sonra Endymion, Göl'e yakın bir mağarada sonsuz uykusundayken Selene her dolunayda sevgilisini ziyaret eder, koynuna girermiş. Elli güzel kızları olmuş. İşte bu dolunaylı gecede onlar muradlarına ererken biz kerevetlerine çıkacağız ancak, Athena Tapınağına yaslanmış, sulara düşen ay ışığını görür görmez işittiğim "ah" neyin nesiydi diye siz sormadan ben söyleyeyim:

Sanırım Mehmet dayının Endymion'la Selene'nin aşkını anlatırken hayallere dalıp iç geçirmesiydi o "ah" ve her dolunaylı gecede aşıkların kavuşmasına eşlik ediyordu. ■

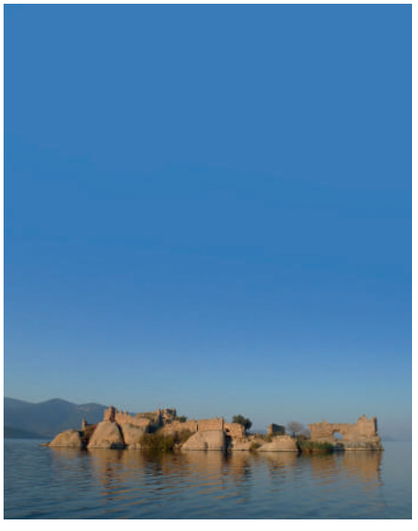

OLASILIKLAR, GİRDAPLAR

Elif **KEY**

Bu şehrin her şeyinden razı olduğum bir yaşta mıyım? Yoksa yine kırılıp dökülecek miyim? Daha yavaş, daha müzakereci ve analitik modumda mı kalmalıyım? Yoksa sezgisel ve tamamen yansıtılmamış - otomatik olarak yaptığım her şey gibi -yürümek, konuşmak, duygusal tepki vermek, iki artı ikinin cevabını bilmek, araba kullanmak gibi- bir şey mi İstanbul'u kaldığım yerden sevmek? Ve asıl ben artık neyim? Buranın yerlisi miyim yabancısı mı?

SİZE inandığınız bir şey sorulduğunda -iklim değişikliğine inanıp inanmadığınız ya da şu ya da bu politik pozisyona inanıp inanmadığınız- neden sorusu sorulduğunda, cevaplarınız var.
Aklınıza nedenler geliyor. Fakat sebeplerin, inançlarınızın gerçek sebepleriyle çok az ilgisi olabilir. Ve işin can sıkıcı tarafı da; rasyonellik kavramı teknik, matematiksel bir kavramdır. Bu bir mantık silsilesidir. Ve aslında limitli bir insan zihninin, rasyonel olması veya rasyonelliğe şartı şartına uyması tamamen mümkün değildir. Çok fazla bilmek zorunda kalacaksınız. Ve tüm inançlarınızda tutarlı olmanın zorluğu imkansızdır. Ve eğer tüm inançlarınızda tutarlı değilseniz, bir tutarsızlık içinde sıkışıp kalabilirsiniz ve o zaman mantıklı değilsinizdir. O halde rasyonalite kavramı, rasyonalitenin teknik kavramı, psikolojik olarak saçmadır.

Bunları düşünerek iniyorum New York - İstanbul uçağından. Üç buçuk yılın ardından, uçağın ekranından pilot yer kameralarını açmışken aşağıda gördüğüm havuzlu villaların ve camilerin yoğunluğu aklımı karıştırmışken, insanın rasyonel olmasını beklemenin imkansızlığını alıp bir şehre yamamaya çalışıyorum. İstanbul hiçbir zaman rasyonel bir şehir olmadı! Benim beklentim ne? İstanbul'a dair her şeyi bildiğimi sansam da burası artık havalimanını dahi tanımadığım bir şehir. Bambaşka bir yere ineceğim. Alandan çıkınca '*Sahil yolundan gidelim*' diyemeyeceğim bir şehir, Zeytinburnu sahilinden Eminönü'ne doğru kıvrılırken Galata'yı görmeyeceğim, oradan Karaköy-Beşiktaş derken köprüye ulaşamayacağım ve iner inmez denizini göremeyeceğim bir şehri yine de sevecek miyim? Bu şehrin her şeyinden razı olduğum bir yaşta mıyım? Yoksa yine kırılıp dökülecek miyim? Daha yavaş, daha müzakereci ve analitik modumda mı kalmalıyım? Yoksa sezgisel ve tamamen yansıtılmamış -otomatik olarak yaptığım her şey gibi- yürümek, konuşmak, duygusal tepki vermek, iki artı ikinin cevabını bilmek, araba kullanmak gibi- bir şey mi İstanbul'u kaldığım yerden sevmek? Ve asıl ben artık neyim? Buranın yerlisi miyim yabancısı mı?

Çünkü orada arafta olan burada da arafta kalır. '*İyi bari hiç olmazsa esiyor burası*' dersin, öyle eser Araf bölgesi, hem öylesine boğucu bir ruh hali hem de öylesine ferah, serin. Anne adının baba adının doğum yerinin değişmediğini bilsen de sen değişirsin. Bir gün gelir, '*Ne oraya ne buraya bir ikna borcum var*' derken bulursun kendini. Kaldı ki başka bir ülkede yabancı olmak bir tanımlayıcıdır. Akşam yemeği rezervasyonu yaparken veya dişçiyi aradığında veya markette alışveriş yaparken aksanın tarafından tanınmaya alışırsın. Ama burası öyle değil işte. Ben yeniden yerliyim, önemsizim ama bazı yönlerden denizaşırı zamanın beni bir göçmene döndürdüğünü biliyorum. Buranın yerlisi gibiyim ama değil de gibiyim, bu şehri avucumun içi gibi tanısam da fiziken ve ruhen göçmüş olanım. Bunu her gün her dakika duymak zorunda kalanım. '*Sen bırakıp gidensin! Dönmeyecek olan sensin!*' Sonuna da '*Yok, zaten dönmeyin de*' eklenecek ama kalbine bir ok gibi atılacak bir cümle işte. Ama bu kez tek farkı olacak, kalbin kırılacak, ucu batmayacak, canını acıtmayacak.

Yapılacak şeyler basittir. Evlerimizden dışarı çıkıp hikayelere karışmalıyız. Azalmalı, azaltırken çoğalmalı, ferahlamalı, hafiflemeli, fazlalıklardan, fazla insanlardan kurtulmalıyız. Kimbilir belki biz de birilerinin fazlalık listesindeyizdir, bunu da bir vakit düşünmeliyiz. Astrologlara sorsak gezegenleri anlatacak, çok sert merkür retroları altında olduğumuzu söyleyecek, bilim insanlarına danışsak iklim değişikliği artık kapının önünde, bizi yakıp kavuracağı günleri bekliyor diye anlatacak, ekonomistlere sorsan güneş hiç doğmadı, ay hiç batmadı, büyük durgunluk tam köşede bekliyor diyecekler. Tarihçilere sorsan dünyanın kumaşı yüzyıllardır bu'ydu, '*Daha iyiye gidiş diye bir şey sözkonusu değil, olmayacak*' diye uzun uzun anlatacaklar. Dünyanın basitleştirilmiş ve aslında tamamen sahte bir versiyonuna çekildiğimizi ve her yerde bunu gördüğümüz için bunu normal olarak kabul ettiğimizi kimse söylemeyecek. Doktorlar çıkıp çağın salgınlar çağı olduğunu ilan edecek.

Tüm bu kaosun arasında birbirimizi bulmaya çalışırken hem her yerde, hem hiçbir yerde olmadığımızı göreceğiz. İki sene önce, bize kim ömrünün iki senesini bir derviş gibi sağa sola devrilerek, elini kalbine götürerek, başını hafif öne eğerek geçireceksin, kimselere sarılamadan başını göğsüne yaşayamadan geçireceksin deseler inanmayacaktık. Hurafe deyip geçecektik. İnanmayışımızın sebebi bir haysiyet veya zeka boşluğu mu? Hayır. Bambaşka bir boşluğun çağındayız, hıza odaklanan bedenlerimize yetişmeye çalışan ruhlarımızla hangi hikayenin içindeyiz, bunları biz mi yazdık diye anlamaya çalışıyoruz. Bu hikayelerin bize miras kaldığını kabullenip, daha dünyevi, daha bilge ve mantıklı yaklaşırsak, mutluluk kelimesinin tamamen sulandırıldığı bu dünyayı affedeceğiz. Umutsuzluk, nefret gibi, iç huzuru yok edecek zihinsel faktörler dışında her zihinsel durumu kuşatmamız gerek! Formda kalmak için saatlerce spor yapıp, merhametli kalmak için hiçbir şey yapmıyorsak o elli, yetmişbeş yıl önce yazılmış bilim kurgu romanlarının bugün içinde bulunduğumuz dünyayı doğru hicvettiğini anlarız. Onların uydurduğu ütopyaya göre, makinelerin bizim için her şeyi yaptığı ve sonsuz boş zamanımızın olduğu, yaratıcı olduğumuz ve herkesin mutlu olduğu bir dünya. Ancak aslında hikayenin doğrusu, herkesin inanılmaz derecede mutsuz olduğudur. Mühendisler bir köprü kurduğunda, onun gelişmesini değil, sabit kalmasını isterler. Aynı şey temel mühendislik sistemi için de geçerlidir. Ve anlatıcılar, masalcılar da birer mühendis gibi yüzyıllardır hikayeler anlatır, ekler, çıkarır, böler, toplar. Hikayeler birbirimize kurduğumuz köprülerdir. Ya o köprülerden birbirimize doğru yürümeyi seçeriz ya da ilk çıkıştan geri döneriz. Aslında insanlarla ilgili harika olan şey hepimizin değişken olmasıyken, sıkışıp kaldığımız şey sahip olmamız gereken bir vücut kitle endeksi olduğu fikri, yiyeceğimiz şeylerin bile listeler halinde elimize tutuşturulması ve bir finans sistemine sıkışıp kalmış olmamızdır. Hepimiz bu sıkışmışlığın bir parçasıyız ve bunu asla kabul etmeyecek bir dünyada doğmuş yaratıklar olduğumuzu kabul etmeliyiz. Hedefimiz parçası olduğumuz şeyin resmini önümüze sütunlar da gelse ucundan kıyısından görmektir. Yapabileceğimizin en iyisi bu'dur. ■

SALDA GÖLÜ KORUNABİLECEK Mİ?

Deniz **DOĞALI**

NASA Salda Gölü için "Eşi benzeri olmayan bir yer. Tek benzeri Mars'ta var." dedi. Göl, "Türkiye'nin Maldivleri" diye tanıtılmaya başlayınca turist sayısı daha da arttı. Yıllık turist sayısı önceleri 300-400 bin civarındayken 2019 yılında resmi kayıtlara göre 1.5 milyona ulaştı. Ancak, Salda'ya gelen insanların sayısı arttıkça göldeki kirlilik de artmaya başladı.

BAZI yerler vardır, daha ilk bakışta oranın farklı olduğunu hissedersiniz. Büyülenirsiniz. Bu yeri farklı kılanın ne olduğunu anlamaya çalışırsınız. Gizemini çözmek istersiniz. Bazen bunu başarırsınız da. Orayı dünyada "biricik" kılan şeyi keşfedersiniz. Bazen de keşfedemezsiniz.

Köyceğiz'den tekneyle açılıp, Dalyan'ın İztuzu kumsalına ulaştığımızda da o duyguyu hissetmiştim. Bir kumsal düşünün, bir yanı deniz diğer yanı göl. Muhteşem bir yer. Tekneyle daracık sazlıkların arasından geçerken yol boyunca dağdaki kral mezarlarını izlemiştik. Kaunos antik kentinde kazı yapan arkeologlarla konuştuk. Mitolojik öyküleri dinledik. Bölgede yaşayan kuş ve diğer canlı türlerini öğrendik. Elbette kaplumbağaları da. Yine de çok önemli bir şeyi gözden kaçırdığımızı düşünüyordum. Sanırım bir veya iki yıl sonraydı. İztuzu Kumsalı'nın Caretta Caretta deniz kaplumbağalarının Akdeniz'deki en önemli yumurtlama alanlarından biri olduğu ortaya çıktı.

Benzer bir duyguyu Salda'ya gittiğimizde de hissetmiştim. 80'lerin başıydı. Kimsecikler yoktu gölün çevresinde. Öylesine farklıydı ki.O güne kadar gezdiğimiz hiçbir göle benzemiyordu Salda. Sanki başka bir dünyaya ait gibiydi. Suyu farklı, kumu farklı… Bembeyaz kumsalı ve turkuaz renkli suyuyla bir doğa harikasıydı. Gizemliydi. Ve biz tüm çabamıza rağmen gizemini çözememiştik. Yıllar sonra Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi NASA'nın gölle ilgili açıklamalarını okuyunca kendi kendime gülümsedim. "İşte bu" dedim içimden. Meğer Mars'taki Jezero Krateri'ne benziyormuş Salda Gölü.Benzer bir mineral oluşumuna ve jeolojik yapıya sahipmiş. Ne diyordu NASA sosyal medya paylaşımlarında:

"Eşi benzeri olmayan bir yer. Tek benzeri Mars'ta var."

Açıklamayı okuyunca heyecanlandım. Yaşadığımız bu topraklarda öylesine güzel yerler var ki. İğneada'daki longoz ormanları, Kapadokya'nın peri bacaları, Kekova, Artvin'in Karagölü, Ihlara vadisi, Fethiye'de Kelebekler Vadisi, Pamukkale'nin bembeyaz travertenleri, Bolu yedigöller, Gökova'nın koyları ve sığla ormanı geliyor hemen aklıma. Sonra Bafa Gölü ve gölün hemen yanındaki Kapıkırı köyü ve Beşparmak dağları… Liste uzun…45 milli parkımız var. 250 tabiat parkı, 114 tabiat anıtı. Tescilli mağara sayısı 231. Anıt ağaçlarımızın toplam sayısı 9 bini geçiyor. Zonguldak Alaplı'daki porsuk ağacı 4 bin yaşında. Düşünsenize, Anadolu'da o yıllarda var olan uygarlıkları: Truvalılar, Hattiler, Akadlar, Luviler… Bir konuşup dile gelse kimbilir neler anlatır.

Tüm Avrupa kıtasında 2 bin 500'ü endemik, toplam 12 bin 500 bitki türü var. Anadolu'da ise toplam bitki türü sayısı 11 bin. Fakat endemik türlerin sayısı tüm Avrupa'dan fazla: Yaklaşık 3 bin 120 memeli türü, 300 civarında balık türü, 130 sürüngen türü yaşıyor bu topraklarda. Sonra kelebekler… 380 tür var Anadolu'da. Tüm Avrupa'da 500. Gerçekten de cennet gibi bu topraklar. Ama sadece bizim cennetimiz değil. Kuşların da cenneti. Gerçi çoğumuz bunun pek farkında değiliz ama 135 uluslararası öneme sahip sulak alan var Anadolu'da. 14'ü "Ramsar" sözleşmesi kapsamında koruma altına alınmış. Her biri birbirinden güzel. Peki bu doğal güzelliklerimizin, zenginliğimizin değerini biliyor muyuz?

ÜNLENDİKÇE KİRLENDİ

NASA'nın Salda Gölü ile ilgili açıklamalarını okurken bir an umutlanmıştım. Böylesine özel, dünya mirası kapsamına girmesi gereken bir göl herhalde ciddi biçimde korumaya alınır diye düşünmüştüm. Türkiye'de sulak alanların değerini çok geç anladık. Gerçekten anladık mı ondan da emin değilim. Salda 80'lerin başlarında kendi halinde gözlerden uzak bir yerdi. Kirlilik sorunu yoktu. Fakat güzelliği kulaktan kulağa yayılmaya başladı. 80'lerin ikinci yarısından sonra turizmin de canlanmasıyla Salda'ya olan ilgi arttı. Salda'ya gelen insanların sayısı arttıkça göldeki kirlilik de artmaya başladı.

Bölge 1989 yılında 1. derecede sit bölgesi ilan edildi. Fakat gölün nasıl korunacağına ilişkin bir planlama hiç yapılmadı. Halk plajına kulübeler yapıldı. Çadırlar kuruldu, karavanlar geldi. Sonra, göl çevresindeki yerleşim yerlerinden göle kanalizasyon suları karışmaya başladı. Kirlilik giderek arttı. 2010'den sonra Salda, "Türkiye'nin Maldivleri" diye tanıtılmaya başlayınca turist sayısı daha da arttı. Yıllık turist sayısı önceleri 300-400 bin civarındayken 2019 yılında resmi kayıtlara göre 1.5 milyona ulaştı.

Bugün NASA'nın açıklamalarıyla Salda Gölü artık dünya çapında tanınan bir yer. Dolayısıyla Türkiye'nin böylesine önemli bir alanı nasıl koruduğunu dünya kamuoyu izleyecek. Doğal alanlar ve bu alanların korunmasıyla ilgili Türkiye'de pek çok uzman var. Üniversiteler var. Ciddi bir bilgi birikimi var. Çevre örgütleri var.

MİLLET BAHÇESİ

Bazıları, "Türkiye, Salda Gölü ile ilgili öyle bir koruma planı ortaya koyacak ki, bütün dünya bize hayran kalacak" diye düşünüyordu. Ta ki "Millet bahçesi projesi" açıklanana kadar. Projeyle Salda Gölü çevresi yapılaşmaya açıldı. Göl çevresine insanların kalabileceği kulübeler, kıraathane, mescit, soyunma-giyinme alanları, kafe ve satış alanları gibi yapılar yapılacağı söylendi."Amaç bölgeyi korumak mı, yoksa ranta mı açmak?" tartışmaları yaşandı.

Change.org sitesinde "Salda Gölü'ne Millet Bahçesi yapılmasını ve gölün yok olmasını istemiyorum" başlığıyla başlatılan kampanyada 250 bini aşkın imza toplandı.Çevreciler ve yöre halkı tepki gösterdi. Davalar açıldı. Bunun üzerine planda art arda değişiklikler yapıldı. Millet bahçesi projesine ilişkin dava sürüyor. Fakat inşaat da sürdü.

Bölgede inceleme yapan Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum, göl etrafın-

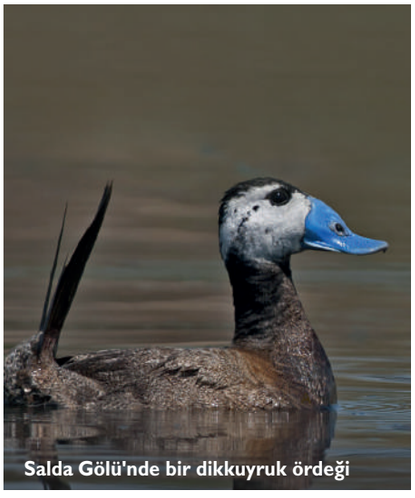
Salda Gölü'nde bir dikkuyruk ördeği

daki bazı köylerden ve ilçeden göle atık su gelmesini engellemek için çalışmalara başladıklarını açıkladı. Kurum, "Yeşilova ilçesinde yarısından fazlası hibe olacak şekilde arıtma tesisi yapacağız. Gölümüze arıtılmadan bir tek damla su bırakılmayacak şekilde projelerimizi yapmış olacağız" dedi.

Peki çevreciler ne istiyor? "Göl çevresindeki yerleşim yerlerinin kanalizasyon suları göle akıtılmasın".

SALDA'NIN ZENGİNLİĞİ

Salda, 184 metreye varan derinliği ile Türkiye'nin en derin göllerinden biri. Alkalinli bir göl. Oluşumu 2 milyon yıl öncesine dayanıyor. Göl turkuaz rengini, göl tabanındaki beyaz kayaçlardan alıyor. Bunlar arkaik dönemde oluşmaya başlamış, stromatolit adı verilen bakteriyel kökenli kayaçlar. Gölde yaşayan Salda dişli sazancığı endemik bir tür.

Göl, nesli dünya ölçeğinde tehlike altında bulunan dikkuyruk ördeklerinin önemli kışlama alanı. Aynı zamanda sakarmeke, elmabaş patka, yeşilbaş gibi pek çok kuş türü için kışlama ve üreme alanı. Barındırdığı endemik bitki türleriyle de önemli bir alan.

BUNDAN SONRA NE OLACAK?

Muhtemelen Salda Gölü'nün UNESCO Dünya miras listesine alınması için girişimlerde bulunulacak. Salda'ya ciddi bir turist akını yaşanacak. İnsanlar haklı olarak bu eşsiz güzelliği görmek isteyecekler.

Çevredeki yerleşim yerlerinde pansiyonculuk gelişecek. Pazar yerleri kurulacak, hediyelik eşya dükkanları açılacak. Yerel halk, organik ürünlerini satacak turistlere. Sonra yaptıkları el işlerini satacaklar. Lokantalar açılacak, yerel yemekler sunulacak turistlere. Salda belki de bilim insanlarının laboratuvarına dönüşecek. Gölün ekosistemi üzerine bilimsel araştırmalar yapılacak. Var olan bitki türleri hatta bakteriler daha detaylı incelenecek. Kim bilir neler bulunacak?

Peki nasıl koruyacağız Salda'yı? Göl çevresindeki yapılaşma sınırlandırılabilecek mi? Göle temiz su akışı güvence altına alınacak mı? Sonra buraya gelen 1.5 milyon turist göle girerse, kirlilik nasıl önlenecek? Buraya gelen turistlerin göle girmesi şart mı? Turistler gelip gölün güzelliğini görseler, fotoğraflar, selfieler çekseler, göl hakkında yapılmış son araştırmaları okusalar, çevredeki yerleşim yerlerini gezseler, yörenin kültürünü tanısalar yetmez mi? Dünyanın çeşitli ülkelerinde koruma altına alınmış hassas ekosistemlerdeki uygulamaları incelemekte yarar var. Çünkü başka "Salda Gölü" yok! ■

Salda Gölü ziyaretçileri

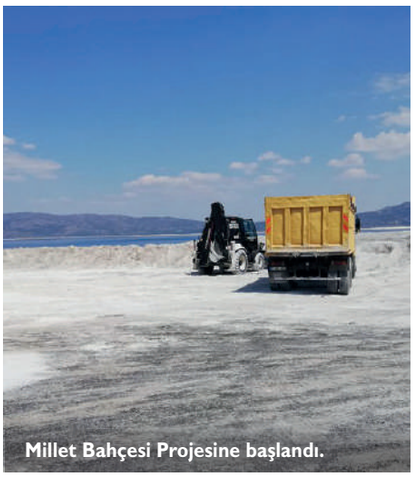
Millet Bahçesi Projesine başlandı.

Orman Yangınları
EKOLOJİK FELAKET!

Zeynep **Arguvan**

Yaz ayları boyunca ülkenin dört bir yanından gelen orman yangını haberleri yüreğimizi yaktı. Ağaçların, ormanların, yangın söndürme çalışmalarında hayatını kaybedenlerin, kaplumbağaların, kuşların, böceklerin yangında giden tüm canların yasını tutarken; yanmış ormanların ortasında dimdik ayakta duran Bayır Köyü'nün anıt çınarı umutlarımızı yeşertti.

TEMMUZ ayının son günleri ve Ağustos ayı başında hava sıcaklıkları 40 derecenin üstünü gösterirken, ülkenin her yanından yükselen yangınlar yüreğimizi dağladı. Manavgat, Marmaris, Bodrum, Milas başta olmak üzere 44 ilden gelen yangın haberlerini acıyla, korkuyla izledik. 'Geleceğimiz' yanarken; bazen yangını söndürmeye çalışanların oluşturduğu insan zincirini alkışladık, bazen de hayatını kaybedenlerin özverili mücadelesi gözlerimizi doldurdu. Marmaris'teki bir otelde garson olarak çalışan ve yangın söndürme çalışmaları sırasında hayatını kaybeden Şahin Akdemir'i nasıl unuturuz? Marmaris'te orman yangından kaçan domuzların şehre inmesi ya da Adana'nın Kozan ilçesinde alevlerden kaçamayan kaplumbağaların görüntüleri aklımızdan, yüreğimizden silinir mi?

Amerikan Uzay ve Havacılık Dairesi'nin (NASA) Türkiye ve dünyadaki yangınlarla ilgili paylaştığı haritadaki "kırmızı noktalar"ın yoğunluğu tehlikenin büyüklüğünü gözler önüne serdi. NASA'nın resmi sitesinde yer alan yazıda "*Şiddetli bir sıcak hava dalgasının ve aylarca süren kuru havanın ortasında Türkiye, son yılların en kötü orman yangınlarından bazılarıyla karşı karşıya*" denildi. İlk resmi açıklamalara göre; 5 il 18 ilçe ve 99 köyde 31 bin dekar alan, 668 dekar orta altı üretim alanı, 397 büyükbaş 3 bin 961 küçükbaş, bin 350 tarımsal yapı, bin 137 alet-makine ve 2 bin 88 ton depo ürünü hasar gördü. Sadece Manavgat'ta 60 bin hektarlık ormanın kül olduğu haberleri yüreğimizi yaktı.1 Ocak-5 Ağustos yanan alan ortalaması (2008-2020 dönemi) 17 bin 578 hektar iken bu yıl aynı dönemde 157 bin 482 hektar alan yandığı, buna göre son yangınlarla bu yıl yanan alan büyüklüğünün ortalamanın 8,9 katına çıktığı haberleri basına yansıdı.

Marmaris

Bodrum

Yangınlardaki insan eli, sabotoj olasılığı, müdahaledeki gecikmeler ve havadan müdahaledeki yetersizlikler çok tartışıldı. Özellikle, THK'nın yangın söndürme uçaklarının devre dışı bırakılması eleştirildi. Yangınların ardından orman alanlarının imara açılması ile ilgili kaygılar sıkça dile getirildi. Yetkililer ise, anayasa'nın 169'uncu maddesinde "orman alanları daraltılamaz, imara konu edilemez." denildiğinin altını çizerek bu tür yorumlara karşı çıktı.

DÜNYA HARİTASI DEĞİŞEBİLİR

Yaz boyunca sadece Türkiye'de değil, dünyanın her yerinden yangın haberleri geldi. İtalya, Kuzey Yunanistan, Rusya'nın Sibirya bölgesi ve ABD'den alevler yükseldi. Bugüne kadar en fazla can kaybının yaşandığı yangınlar ABD'nin batısında ve Avustralya'da görüldü. 2020 yılının ilk saatlerinde Avustralya'daki Cobargo köyüne ulaşan alevler, birkaç saat içerisinde yerleşim yerini tamamen yok etti. Bugün burası, Avustralya'nın 'Kara Yazı' olarak bilinen dönemin sembolüne dönüşmüş durumda. Avustralya'da günlerce devam eden yangınlarda 34 kişi yaşamını yitirirken, yaklaşık 3 milyar hayvanın öldüğü tahmin ediliyor.

Orman yangınları küresel iklim değişikliğinin önemini bir kez daha gözler önüne serdi. İnsanlar, çoğunlukla atmosfere gezegenin ve atmosferin kaldırabileceğinden daha fazla sera gazı salan fosil yakıtları yakarak iklimin değişmesine neden oluyor. Normalde, sera gazları, bir seranın camının yaptığı gibi Güneş'ten gelen ısıyı hapsediyor ve Dünya'nın daha sıcak olmasına sebep oluyor. Havaya atılan çok fazla karbondioksit sonucu sıcaklıkların artması Grönland ve Antarktika'da tehlikeli derecede sıcak yaz günleri ve buzların erimesine neden olabilir. Eriyen buz tabakaları deniz seviyesini yükselterek, Bangladeş gibi su seviyesinin altında olan kıyı bölgeleri tehlikeye atıyor.

Manavgat

Euronews'deki bir habere göre; böyle devam etmesi durumunda, 500 yıl sonra Hollanda'nın bir kısmı, ABD'nin bazı eyaletleri, Afrika ve Asya'da birçok ülkenin haritadan silinme riski var. Bunun yanı sıra, küresel ısınma ile daha güçlü ve sıkı fırtınalar olacak, orman yangınlarının önüne geçmek neredeyse olanaksız hale gelecek. Kuraklık nedeniyle birçok ülkede normal yaşam koşulları ortadan kalkacak ve toplu göçler olacak. Dünyanın tüm canlıları risk altında kalacak...

Mutlu anılarımızda hep bir ağaç gölgesi, bir 'yeşil deniz' ferahlığı yok mudur? İşte hergün biraz daha bu ferahlığı kaybediyoruz ve dünyamız giderek yaşanmaz hale geliyor. Yanan ormanların ardından "ekolojik yas" tutarken, yanmış ormanların ortasında dimdik ayakta duran Bayır Köyü'nün anıt çınarı umutlarımızı yeşertti. Unutmamalı ki, insanlığın geleceğine sahip çıkmak için sorumluluk hepimizin. Evet içimiz yanıyor, evet alevler bizi umutsuzuğa sürükledi ama büyük usta Nazım Hikmet'in dizelerindeki özlemimiz hep taze: "*Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür/ ve bir orman gibi kardeşçesine...*" ■

EVRENSEL TEMEL GELİR ÜTOPYA MI?

Hakan **KARA**

Harari, yaşanan teknolojik gelişmelerin büyük bir işsizlik yaratabileceği kanısında. "Giderek daha fazla sayıda insanın işsiz kalacak olması gerçek ve açık bir tehlike" diyor. Yapay zeka, robotlar işimizi elimizden alacak mı? "Eşitsizlik Virüsü"ne karşı ne yapacağız? Pandemi, evrensel temel gelir tartışmalarını yoğunlaştırdı.

YUVAL Noah Harari "Gereksiz insanlar çağı"ndan söz edince pek çok kişi gibi ben de şaşırmıştım."Olur mu öyle şey" diye geçirdim içimden:"Bir insan, neden gerekli ya da gereksiz olsun? Onun gerekli ya da gereksiz olduğuna kim karar verebilir?" Meğer Harari, "gereksiz" sözcüğünü bilerek kullanmış. Şöyle diyor kendisiyle röportaj yapan gazeteciye:

"*Bunun çok provokatif olduğunu biliyorum. Kişisel olarak hiçbir insanın gereksiz olduğunu düşünmüyorum elbette. Bu terimi, sistemin bakış açısı olduğu için kullanıyorum. 20. yüzyılın sonuna dek insan, özellikle ekonomik ve askeri olarak sistem için gerekliydi. Fabrikalarda çalıştırmak için insana ihtiyaç vardı. Bugün durum farklı.*"

Harari, yaşanan teknolojik gelişmelerin büyük bir işsizlik yaratabileceği kanısında. "*Giderek daha fazla sayıda insanın işsiz kalacak olması gerçek ve açık bir tehlike*" diyor.

MAKİNELER İŞİMİZİ ELİMİZDEN ALACAK MI?

Gerçi "makineler işimizi elimizden alacak" korkusu yeni değil. Yaklaşık 200 yıldır, sanayi devriminden bu yana var bu korku. 1800'lü yıllarda tekstil makinelerini parçalayan İngilterede'ki "Ludistleri" anımsayalım. Oysa 200 yıldır tam aksi yaşandı. Dünyada işsizlik oranları artmadı. Aksine iş olanakları arttı. Fakat Harari'nin konuya bakışı farklı. Olayı "yalancı çoban" hikayesine benzetiyor. Malum, "yalancı çoban" hikayesinin sonunda kurt gerçekten de geliyor ve kuzuları yiyor. Harari de "*Makineler işlerimizi gerçekten de elimizden alabilir ve biz geçmiş deneyimlerimiz nedeniyle bu tehdidi ciddiye almayabiliriz*" diyor. Peki, var mı böyle bir tehdit?

Bugün öne çıkan teknolojilere bir bakalım: Endüstri 4.0, yapay zeka, robotlar, giderek artan internet bağlantı hızları,...Endüstri 4.0'ın hedefi, var olan otomasyonu daha da güçlendirmek. Fabrikalardaki üretim robotlar tarafından gerçekleştirilecek. Yapay zeka yazılımları, pazardaki gelişmeleri izleyecek. Hangi ürünlerin ne kadar üretileceğine karar verecek. Hammaddeyi satın alacak. Otomasyon iyice artacak. Endüstri 4.0'ın gerçekleşebilmesi için daha hızlı internete ihtiyaç var. İnternet hızı giderek artıyor zaten. 5G de yolda.

ROBOTLAR ÇAĞI BAŞLADI BİLE

Sanayide robot kullanımı giderek artıyor. Uluslararası Robotlar Federasyonu (IFR) verilerine göre dünyada endüstriyel robot satışları hızla artıyor. 2009 yılında 1 milyon endüstriyel robot satışı gerçekleştirilmiş. 2019 yılında sayı 2 milyon 722 bine yükselmiş.

Teknolojik gelişmeler nedeniyle büyük bir işsizlik dalgasıyla karşılaşabileceğimizi söyleyen sadece Harari değil. Boston Danışma Grubu 2025'te bugünkü işlerin yaklaşık dörtte birinin akıllı yazılımlar veya robotlar tarafından yapılır hale geleceğini söylüyor.

Rise of Robots (Robotların Yükselişi) adlı kitabın yazarı Martin Ford ise şöyle diyor:

"*Radikal değişimler yapılmadığı sürece yaygın işsizlik ve ekonomik krizler göreceğiz.*"

YAPAY ZEKANIN YÜKSELİŞİ

Konu sadece robotlar değil. Bir de yazılımlar var. İnsanların yaptığı pek çok işi yazılımlar yapmaya başladı. Yapay zeka giderek gelişiyor. Şoförsüz otonom arabalar piyasaya çıktı bile. Bu teknoloji olgunlaştığında arabalar, tırlar, gemiler tümüyle otonom hale geldiklerinde ne olacak? Şoförler ne yapacak?

IBM'in Watson yazılımı belli alanlarda doktorların yerini alabilir. Algoritmalar borsacıları işsiz bırakabilir. Borsacı olacağım diye finans okuyan biri bir bakmışsınız 10 yıl sonra iş bulamaz hale gelmiş. Daha on yıl önce çeviri programlarına burun büküyorduk. Bugün pek çoğumuz yabancı metinleri çeviri programları aracılığıyla okuyoruz. Elbette henüz edebi metinleri çevirebilecek yetkinlikte değiller. Fakat 20 yıl sonra ne olacak?

GPT3 yazılımı ile birlikte yapay zeka alanında ciddi bir sıçrama yaşandı. GPT3 insan dillerini taklit edebilme yeteneğine sahip oldukça gelişmiş dil modeli. Yazılım size istediğiniz konuda metinler yazabiliyor. Bazılarını okudum. Şaşırtıcı.

Fakat program sadece metin yazmıyor. Röportaj da yapıyor. Arjantin'den bir bilgisayar mühendisi yapay zekadan Einstein gibi davranmasını istemiş. Ardından ona sorular sormaya başlamış. Yapay zeka Einstein gibi yanıtlar vermiş. İlginç bir röportaj olmuş.

AŞI DEVRİMİ

Bazıları gelişen teknolojilerle birlikte hayatımızın daha da kolaylaşacağını, daha mutlu bir yaşam süreceğimizi düşünüyor. Koronavirüsü örnek gösteriyorlar: "*Koronavirüs dünyaya hızla yayılırken derin bir karamsarlığa kapılmıştık. Ne diyordu pek çok uzman: 'Koronavirüse karşı aşı geliştirmek yıllar alacak'. Aşının on yılda üretilebileceğini söyleyenler bile vardı. Peki ne oldu? Bir yılda dünyanın değişik ülkelerinde pek çok aşı geliştirildi.*"

Dedikleri doğru. Bir aşı devrimi yaşadık. Peki, Dünya Sağlık Örgütü Başkanı Tedros Adhanom'un sözlerine ne diyeceğiz?

Dünyada 49 görece zengin ülkede 39 milyon aşı yapıldığı dönemde düşük gelirli bir ülkede sadece 25 doz aşı yapılabildiğini söyleyen Adhanom, "*Feci bir ahlaki çöküşün eşiğindeyiz*" diyordu. Görünen o ki, bilim ve teknolojideki göz kamaştırıcı gelişmeler yeterli değil. Bu teknolojiyi doğru şekilde insanların mutluluğu için kullanmak gerekiyor.

"UYGARLIKLARIN BATIŞI"

Amin Maalouf, *Uygarlıkların Batışı* kitabında "kahredici bir çelişki"den söz ediyor ve şöyle diyor:

"*Tarihte ilk kez, insanlığı her türlü felaketten kurtarıp bir özgürlük, kusursuz ilerleme, gezegen dayanışması ve paylaşılan refah çağına dinginlik içinde götürmenin araçlarına sahibiz. Ama son sürat zıt istikamette ilerliyoruz.*"

Doğrusu kitabı okurken insan karamsarlığa kapılıyor.

Uygarlığın Batışı kitabının arından Maalouf'un *Empedokles'in Dostları* romanını yazması beni gülümsetti. Romanında dünyayı "Empedokles'in dostları" kurtarıyorlar.

EMPEDOKLES'İN DOSTLARI

Kendine "Empedokles'in Dostları" adını veren topluluk, Antik Yunan'da, Atina'dan ayrılıyor ve diğer insanlarla tüm bağları koparak yeni bir uygarlık kuruyor.

Eski uygarlığın "prangalarından" kurtuldukları için müthiş bir teknolojik seviyeye ulaşıyorlar. Hatta ölüme bile çare buluyorlar. İlginç bir roman.

Romanın girişindeki alıntı Shakespeare'in Kral John'undan:

"*Bir fırtına çıkmadan açılmaz böyle berbat bir hava.*"

Bugün dünyada "berbat bir hava"da mı yaşıyoruz? Bu havayı dağıtmak için gerçekten bir fırtınaya mı ihtiyaç var? Bugün yaşadığımız sorunların çözümü için "Empedokles'in Dostları"nı bekleyemeyiz. Çözümü kendimiz bulacağız.

Ütopyalar eskisine göre daha çok ilgi görüyor, yeniden tartışılıyor. Örneğin İzmir Karaburun'daki ütopyalar konferansları devam ediyor. Önceki yıldı sanırım. Konferansın ana konusu "İnsansız Ütopyalar"dı. Ben de konuşmacı olarak katılmıştım konferansa. Her şeyi robotların ve yazılımların yaptığı bir dünyada insanın yeri ne olacak diye konuşmuştuk.

Sohbet sırasında biri şöyle demişti:

"*Diyelim ki, işlerin büyük çoğunluğu robotlar tarafından yapılmaya başlandı. Üretim olağanüstü arttı. Peki o üretilen ürünleri, insanların büyük çoğunluğu işsiz kalırsa kim satın alacak? Diğer yandan işsiz kalan kitleler ne yapacak? Nasıl yaşayacak? Oluşacak sosyal çalkantılar ne olacak?*"

Bu sorular yersiz mi?

EŞİTSİZLİK VİRÜSÜ

Kaldı ki bugün sorun sadece robotlar ve yazılımlar değil. Dünyada gelir dağılımı hızla bozulmaya başladı. Oxfam 2021 raporuna "*Eşitsizlik Virüsü*" başlığını atmış.

Raporu hazırlayan uzmanlar, dünyadaki en zengin 10 kişinin 9 aylık servet artışını hesaplamışlar. Şöyle diyorlar: "*Sadece 10 kişinin servet artışıyla tüm dünyanın Kovid-19 aşısı olması mümkün.*"

Rapora göre, dünyamız son yüzyıl içinde eşitsizliğin en çok bozulduğu dönemi yaşıyor. Şöyle diyor raporda: "*Zenginle yoksul arasındaki derin uçurum en az virüs kadar ölümcül.*"

Gelir dağılımı bozuluyor, işsizlik artıyor, insanlar fakirleşiyor. "Çalışan yoksullardan" söz ediyoruz bugün. Çalışma yaşamı tüm dünyada ciddi bir dönüşüm geçiriyor. Esnek çalışma yaygınlaşıyor. Eskiden "*Ekonomik büyüme, istihdamı arttırır ve yoksulluğun tek çözümüdür.*" deniyordu. Artık eski formüller de çalışmıyor.

Uluslararası Çalışma Örgütü İLO'nun "*Küresel İstihdam Eğilimleri*" raporuna göre 1996-2006 döneminde dünya ekonomisi yılda ortalama yüzde 4.1 oranında büyüdü. Ancak küresel düzeyde işsizlik azalmadı. Aksine yüzde 6.1'den 6.3'e yükseldi.

Peki çözüm ne?

EVRENSEL TEMEL GELİR

80'li yıllarda Thomas More'un Ütopya'sını tartışıyorduk.

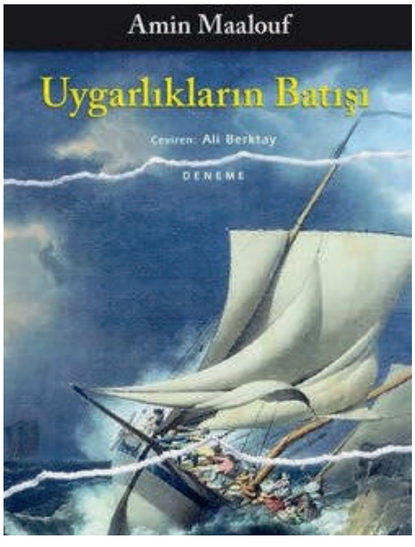

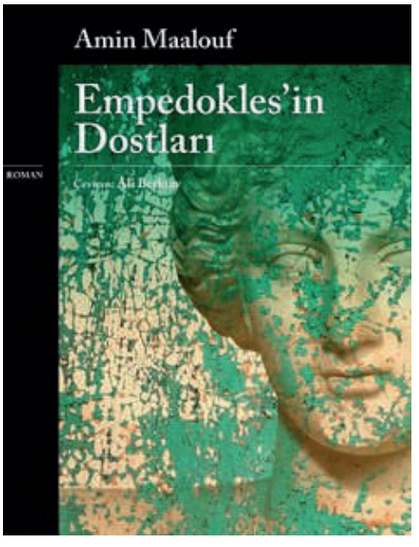

"*Devletler her yurttaşına yaşamak için ihtiyaç duyduğu kadar bir para ödemelidir*" diye anlatıyordu bir arkadaşımız. "*Böylece kimse aç kalmaz. Kimse eğitimini yarıda kesmek zorunda da kalmaz, sevmediği işlerde mecburen çalışmaz. Kendini geliştirme olanağını yakalar. Bambaşka bir toplum ortaya çıkar.*"

Bir başkası şöyle tepki vermişti: "*Çok ütopik. Gerçekçi olun biraz.*" Aradan geçen zamanda çok şey değişti. 1986 yılında Belçika Louvain'de bilim insanları, düşünürler bir araya gelerek *Avrupa Temel Gelir Ağı*'nı (BİEN) kurdular. İlginç olan Thomas More'un "*Ütopya*"sının da 1516'da ilk kez bu kentte yayınlanmış olmasıydı. Ağın kısa adı "BIEN" sadece baş harflerden oluşan bir kısaltma değil. Aynı zamanda bir sözcük oyununu da içinde barındırıyor. Fransızca'da "esenlik içinde olma" anlamına geliyordu. Temel gelirin getireceği esenliğe işaret ediyordu.

Evrensel temel gelir fikrine duyulan ilgi 2007-2008 ekonomik krizi patlak verdikten sonra hızla arttı. Bugün evrensel temel gelir iş dünyasının da ilgisini çekiyor.

Silikon vadisinin önde gelen isimleri evrensel temel gelire destek veriyorlar:

Twitter'in kurucusu Jack Dorsey, Bill Gates, Mark Zuckerberg, Richard Branson, Zipcar kurucu ortağı Robin Chase, e-bay kurucusu Pierre Omidyar, Google Alphabet yönetim kurulu üyesi Eric Schmidt… Liste uzun.

Tesla, SpaceX kurucusu Elon Musk da evrensel temel geliri destekleyenler arasında. Şöyle diyor Elon Musk:

"*Ben evrensel temel gelirden başka çare düşünemiyorum.*"

PANDEMİ, TARTIŞMALARI YOĞUNLAŞTIRDI

Yaşadığımız pandemi, evrensel temel gelir tartışmalarını daha da yoğunlaştırdı. Bu şaşırtıcı değil. Çünkü kriz dönemleri toplumların "sosyal politikalar"a ilişkin yaklaşımını değiştiriyor. Kriz süresince zorlukları paylaşan, dayanışan, krize topluca göğüs geren insanlar, kriz sonrasında herkesin hep birlikte daha "eşitlikçi" koşullarda yaşaması gerektiğine ilişkin fikirlere daha sıcak yaklaşıyorlar.

Dünyada refah devletinin ortaya çıkışında 1930 büyük bunalımın ve dünya savaşının etkisi olmadığını kim söyleyebilir?

Bugün evrensel temel gelir pek çok ülkede ciddi ciddi tartışılıyor. Hemen Yeni Zelanda, Finlandiya, Brezilya, İspanya, Hollanda, Kanada, Hindistan, Singapur, Namibya, Kenya, Uganda ve Almanya gibi ülkeler sayılabilir. ABD Başkanı Joe Biden'in çocuklara yönelik yardım uygulaması da "evrensel temel gelir" ilkelerine oldukça benziyor.

Pek çok ekonomist de evrensel temel gelire destek veriyor. Aralarından Nobel ekonomi ödülünü alanlar var: Herbert Simon, Angus Deaton, Christopher Pissarides, Joseph E. Stiglitz, Esther Duflo, Abhijit Banerjee…

İsviçre, tartışmanın ötesinde konuyla ilgili bir referandum bile yaptı. Gerçi referandumda yüzde 78 hayır çıktı. Fakat yüzde 22 de evet dedi. Evrensel temel geliri savunanlar referandumu kaybetseler de, "*Konu kapanmadı, bu bir başlangıç*" diyorlar. Mücadeleden vazgeçmek niyetinde değiller.

Referandum sürecinde İsviçre'de evrensel temel gelirin çeşitli yönleriyle kamuoyunda tartışılmasının önemine vurgu yapıyorlar. Tartışmaların sonucunda evrensel temel gelirin "ekonomik olarak da mümkün olduğu"nun da ortaya çıktığını söylüyorlar.

Oysa eskiden "İmkansız. Devlet bunu finansa edemez" deniyordu.

Evrensel temel gelire karşı çıkanların en büyük kaygılarından biri de şu:

"*Evrensel gelir insanları tembelliğe sürükler. Bu parayı alan insanlar çalışmaktan vazgeçerler.*"

Gerçekten öyle mi?

Finlandiya'daki gerçekleştirilen bir "pilot proje" aksini ortaya koydu. 2017'nin ocak ayında başlayan proje çerçevesinde Finlandiya iki bin işsize ayda 550 Avro maaş bağladı. Uygulama bir yılı aşkın bir süre devam etti. Aynı sürede para almayan bir kontrol grubu da izlendi. Kim ne kadar çalışıyor incelendi. Sonuç:

Para alanlar yan gelip yatmadı. Para almayanlar kadar çalışmaya devam ettiler.

Örneğin Almanya'da yapılan deney de ilginç. "mein-grundeinkommen.de" sitesine bağlandığınızda şöyle bir yazıyla karşılaşıyorsunuz:

"*Size karşılıksız olarak aylık 1000 Avro maaş bağlasak ne yapardınız?*"

Bu çalışmayı sürdürenler, Evrensel temel gelirin pratikte nasıl bir etki yaratacağını anlamaya çalışıyorlar.

Bugüne dek bu oluşuma 261 bin kişi parasal destek sağlamış. Bu parasal destekle 844 kişiye bir yıl boyunca 1000 Avro maaş bağlanmış. Maaş bağlanan insanlar sonrasında yaşamlarındaki değişimi anlatmışlar. Buradaki insan öykülerini okuyunca, "*Evrensel Temel Gelir, daha eşitlikçi, daha mutlu bir toplum yaratabilir*" diyenler acaba haklı mı diye düşünmeden edemiyorsunuz.

Elbette Almanya'daki ya da Finlandiya'daki pilot projedeki sonuçları genelleştirmek mümkün değil. Peki evrensel temel gelir fikrini "bu uygulama insanları tembelliğe iter" ya da "devlet bunun maliyetini karşılayamaz" diyerek konuyu ciddi şekilde incelemeden basitçe bir kenara bırakmak doğru mu? Üstelik hiçbir alternatif de göstermeden.

"Dünya Temel Gelir Ağı"nın kurucusu Guy Standing'in Temel Gelir kitabının hemen girişindeki sözle yazıya son verelim. İngiliz Sosyolog ve çalışma ekonomisti Barbara Wootton'a ait bu söz:

"*Evrim, yaratıcı gücünü imkansızı isteyenlerden alır, imkanların kölesi olanlardan değil.*"

Peki 68'liler ne diyordu:

"*Gerçekçi ol, imkansızı iste!*" ■

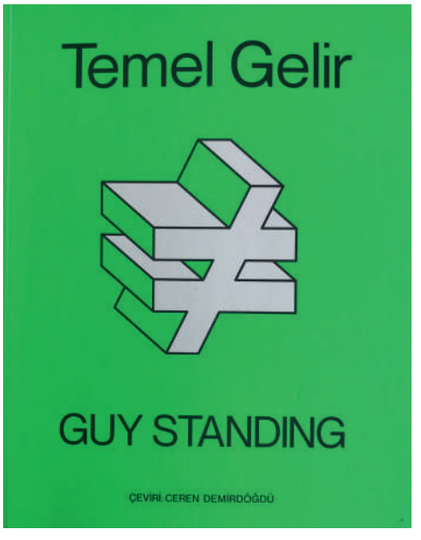

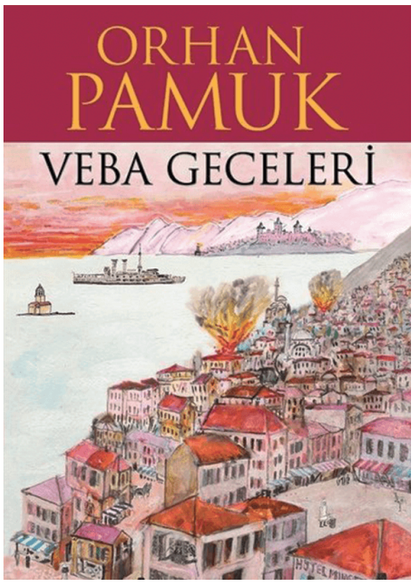

BİR İMPARATORLUK ÇÖKERKEN

Cem **ERCİYES**

Veba Geceleri bir tarihi roman. Başında bu kitabın tarihçi Mina Mingerli'nin yazdığı bir tarih kitabı olduğu söyleniyor. Kitabın ünlü cümlesi, yazarın tarihi romanlara bakışını özetleyen alıntı da burada karşımıza çıkıyor: "Bu hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir."

OSMANLI İmparatorluğu'nun son yılları, büyük ve popüler romancılara her zaman ilham vermiştir. Yaşar Kemal'in, Ahmet Ümit'in, Ahmet Altan'ın, Kemal Tahir, Zülfü Livaneli'nin Ayşe Kulin'in kimi iz bırakmış tartışmalara neden olmuş, kiminin hâlâ yazıldığını bildiğimiz bazı romanları hep bu döneme eğilir. Orhan Pamuk, 20. Asrın ilk günlerini, bir imparatorluğun ise son yıllarını yaşayan 1900'lerin İstanbul'una daha önce uğramıştı. *Cevdet Bey ve Oğulları* romanının karakterlerinden biri, Beyoğlu'nda bir odada son günlerini yaşayan Cevdet Bey'in Jöntürk ağabeyi Nusret'tir… *Cevdet Bey ve Oğulları*'nın başında savaşlar ve çöküş dönemi insanlarının gerçekçi bir fotoğrafını çeken Orhan Pamuk, yeni romanında ise tamamen hayali bir dünya kuruyor. Bu Osmanlı'nın savaşlara girip parçalanmadan önceki son yıllarına dair bir hikaye. Romanımız Minger adında hayali bir adada geçiyor.

Roman bazı gerçek tarihi kişileri hikayesine katsa da tamamen hayali bir coğrafyada kurgulanmış roman karakterlerinin olduğu simgesel bir atmosfer kuruyor. Simgelediği şey, farklı milletlerin bir arada yaşadığı ama huzursuzluğun, milliyetçi akımların, baskıcı Sultan'ın varlığıyla iyice etkisi artan kötü yönetimin, gelişmeye kapalı tutuculuğun ve dış güçlerin müdahaleleri arasında ülkesine hizmet etmek isteyen heyecan dolu asker ve sivillerin olduğu Osmanlı'nın son yirmi yılı. Nitekim salgının baş edilemez dehşeti, gizemli cinayetler, siyasi çalkantılar arasında neredeyse tüm kahramanların hayatını kaybettiği bir hikayeye dönüşüyor. *Veba Geceleri*'nin kahramanları geride kendine has milliyetçiliğiyle bağımsızlık kazanan bir ada devleti bırakıyorlar. İşte bu Bağımsız Minger Cumhuriyeti bize arkasında pek çok yeni ulus devlet bırakarak yok olan Osmanlı'nın son dönemini anlatıyor aslında.

Hikayenin başına dönersek, *Veba Geceleri* 1901 yılında başlıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun 29. vilayeti Minger Adası'nda veba salgını baş gösterince Sultan Abdülhamit önce Sağlık Başmüfettişi kimyager Bonkowski Paşa'yı, onun arkasından da genç ve başarılı Doktor Nuri'yi salgını durdurması için adaya gönderir. Padişah kısa bir süre önce genç doktoru, sarayda hapis hayatı yaşattığı ağabeyi önceki padişah V. Murat'ın kızı Pakize Sultan ile evlendirmiştir ve Pakize Sultan da bu yolculukta kocasına eşlik etmektedir. Aslında Çin'deki Müslümanlara nasihat etmek üzere yola çıkan gemi, salgın haberi üstüne yolunu değiştirir ve Doktor Nuri ile Pakize Sultan'ı bu kendine özgü güzel Akdeniz adasına bırakır.

MİNGER ADASI

Orhan Pamuk'un hayalinde yarattığı Minger, pembe taşlarıyla meşhur kıyıdaki eski kalesiyle hemen kendini belli eden, içinde Müslümanların ve Hristiyanların eşit sayıda olduğu huzurlu bir adadır. Onlara eşlik eden Osmanlı subayı Kolağası Kâmil, doğup büyüdüğü bu adaya dönmekten memnundur. Adayı yöneten Vali Sami Paşa'ya yardım ederek veba salgınını yenmek üzere işe koyulurlar. Ama işleri kolay olmayacaktır, çünkü Mingerliler de herkes gibi ölüm karşısında son derece bencil ve çıkarcı davranmaktan geri durmaz. Üstelik adada etkin olan tarikatler ve tekkeler de işlerini zorlaştırır. Veba ile mücadele etmek için gelenleri hedef alan bir cinayet, meseleye polisiye bir katman da ekler. Vali Paşa, Doktor Nuri, Kolağası Kamil ve adanın diğer ileri gelenleri bir yandan vebayı yenmek, bir yandan bu cinayet aydınlatmak için imkansız bir çabaya girişirler. Abdülhamit yönetimi, dış güçlerin de dikkatini çeken ve Osmanlı yönetimini aciz gösteren bu salgının ve cinayetin biran önce aydın-

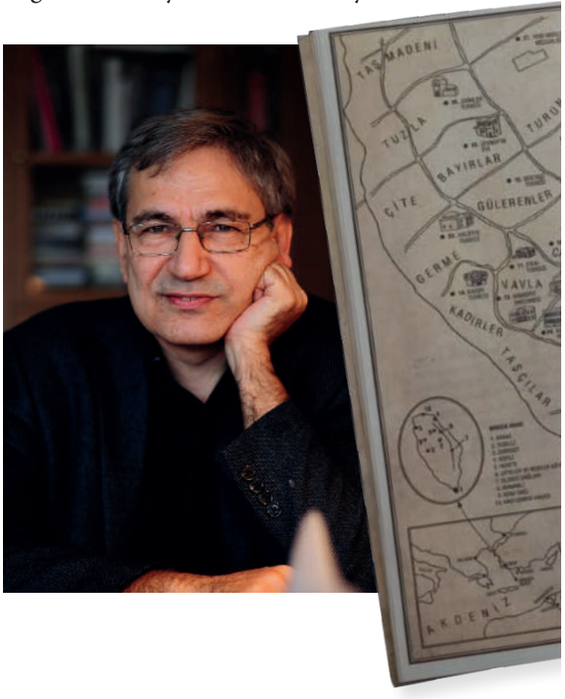

latılmasını istemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra Batılı savaş gemileri gelip adayı ablukaya alacak ve zorunlu bir karantina başlayacaktır. Adayı yönetenler bir yandan tutucu Müslümanlar ile milliyetçi Hristiyanlar arasında siyasi dengeleri gözetir bir yandan da vebayla mücadelede bilimsel yöntemlerle başarı sağlamaya gayret ederler. Tabii ki tüm roman kahramanları gibi *Veba Geceleri*'nin karakterleri de güçlü ve aciz, korkak ve aşık ve neticede ölümlüdür. Çok azının tamamlayabileceği bu hikayede Doktor Nuri ile Pakize Sultan'ın masum aşkını, Kolağası Kamil'in adalı güzel Zeynep ile tutkulu ve acıklı hikayesini ve Vali Sami Paşa'nın Maria ile gizli ilişkisini de okuruz. Adanın değişen görüntüsü çoğunlukla Nuri Paşa'nın londosunun, yani atlı arabasının penceresinden akıp giderken, olayların perde arkasını biraz da Pakize Sultan'ın ablası Hatice Sultan'a yazdığı mektuplardan öğreniriz. Tam burada romanın gerçek ve kurgu arasında oluşturduğu kendine has dengeye değinmek gerekir.

Mektupları yazan Pakize Sultan tamamen hayali bir karakterdir ama ablası Hatice Sultan gerçektir. Tarihte Padişah 5. Murat'ın, Hatice Sultan adlı bir kızı var. Romanda böyle gerçek karakterler, gerçek kentler, gerçek olaylar da anlatılıyor. Orhan Pamuk dönemin ruhunu, veba gibi bir salgının 20. Yüzyılın ilk yıllarında hâlâ nasıl da korkunç olabileceğini doğru ve etkileyici biçimde aktarıyor. Çünkü bu kitap tarihle ilgili. Osmanlı'nın son yıllarında, o büyük savaşlar başlayıp da imparatorluk tamamen çöküp gitmeden önce, imparatorlukta insanlar nasıl yaşıyordu, toplumsal ve düşünsel yapı, siyasi atmosfer nasıldı? Buna bakıyor. Batılı uzmanlara ve geleneklere yaslanarak yükselmeye çalışan batılı modernist ve akılcı düşünce biçimiyle, geleneksel tutuculuğun çatışmasını da, otoriter padişahlık ile özgürlükçü bir toplum kurma hayallerinin de nasıl aynı kaynaktan beslendiğini bu romanın satırları arasında görmek mümkün. Ve tabii ki bir imparatorluğun parçalanıp geride ulus devletler bırakarak yok olacağı yirmi yıllık bir dönem söz konusu olduğu için milliyetçiliğin ve bağımsızlık ruhunun nasıl oluştuğu da bu kitabın başlıca meseleleri arasında.

İmparatorluk adayı yönetemez, dertlerini çözemez hale gelip sorunlar daha da derinleştiğinde insanlar başka bir seçeneğe yönleniyor. İşte tam o arada kendi ortak kimliklerini oluşturan, sevimli Minger adası, unutulmuş kökenlerden gelen yerel bir tat gibi yaşattıkları Mingerce adını verdikleri ortak dil bir büyük kimliğe dönüşüveriyor. Müslüman, Hristiyan, modern ya da değil herkes nihayetinde Mingerli olmak ortak kimliğinde buluşuyor. Tabii bunun için bir lider şart. İşte o noktada Komutan Kamil devreye giriyor ve vebanın, siyasi karmaşaların pençesinde sıkışıp kalmış adanın bağımsızlığını ilan etmesini sağlıyor. Hükümet konağına yapılan baskın, planlanandan farklı içimde Minger Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanıyor. Orhan Pamuk bu küçücük adanın kısacık bir zamanda bir ulus devlete dönüşmesi hikayesini biraz ironiyle anlatıyor bize. Ama yazarın tüm kahramanlarına dönük şevkatini hiç yitirmeden, her birini özellikle kahraman Komutan Kamil'i ya da onun ardından adanın simgesi, bir tür kraliçe haline getirilen ama adadaki varlığı da siyasi olarak pek istenmeyen Pakize Sultan'ı ve kocası Doktor Nuri'yi seviyor, ilgiyle okuyor onlar için zaman zaman üzülüp zaman zaman heyecanlanıyoruz.

TARİHİ ROMAN, ROMAN BİÇİMİNDE TARİH!

Veba Geceleri bir tarihi roman. Başında bu kitabın tarihçi Mina Mingerli'nin yazdığı bir tarih kitabı olduğu söyleniyor. Kitabın kısa zamanda simgeselleşen ünlü cümlesi, yazarın tarihi romanlara bakışını özetleyen alıntı da burada karşımıza çıkıyor: "*Bu hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir.*"

Orhan Pamuk bundan önce de pek çok tarihi roman yazdı. Belki de içlerinde en ünlüsü "*Sakın inanmayın Orhan'a. Çünkü hikayesi güzel olsun da inanalım diye kıvırmayacağı yalan yoktur.*" dediği *Benim Adım Kırmızı*'dır. Ama tıpkı bu romandaki gibi, aslında roman kahramanının yazdığı bir kitabı okuduğumuzu bize söyleyen erken dönem bir romanı vardır ki, Pamuk'un en iyi kitaplarından biridir: *Beyaz Kale*. Bu romandaki meselelerin *Sessiz Ev* romanıyla da kesiştiğini biliyoruz. Yani Orhan Pamuk, aslında birbirinden çok farklı kitaplar yazarken sık sık tarihi roman yazma üstüne düşünüyor ve en başta modernleşme, batı-doğu çatışması olmak üzere Türkiye toplumunun temel meseleleriyle hesaplaşmasına yeni bir kitap daha eklemiş oluyor.

Veba Geceleri, Mina Mingerli'nin bu kitabı yazdığı ve anılarına yolculuk ettiği sayfalarda sona eriyor. Ömrünün son yıllarında, bütün dünyayı gezmiş, uzak doğuda yaşamış ama bir hanedan ailesi olarak kendi ülkelerine dönememiş dedesi ve annanesi yani Doktor Nuri ve Pakize Sultan ile geçirdiği çocukluk günlerini, bu iki yaşlı güngörmüş insanın hafızalarıyla birlikte solup giden o geçmiş asrı anıyor. Mina Mingerli'nin anılarında hepimiz karmaşa ve dönüşümlerin çağında romantik bir Akdeniz adasının bile bir süre için nasıl bir fenalığın pençesine düşebileceğini anlıyoruz. ■

EDEBİYATIN VAR YILI

Asuman **KAFAOĞLU BÜKE**

Bu yıl Flaubert, Dostoyevski ve Baudelaire'in 200. doğum yılları. Bıraktıkları kültürel miras sadece 2021'de değil, insanlık var oldukça anılacak.

Gustave Flaubert

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

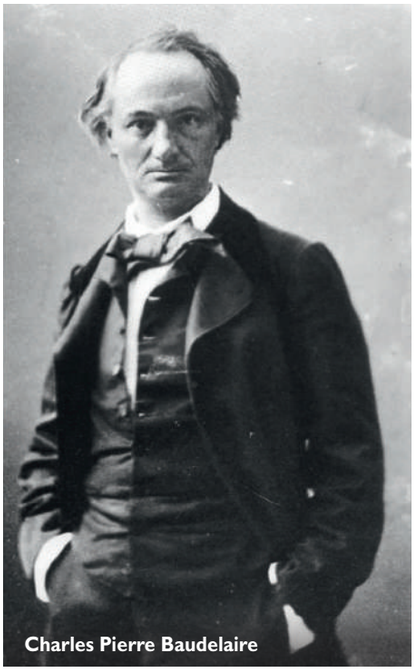

Charles Pierre Baudelaire

DÜNYA edebiyatının gelmiş geçmiş en büyükleri arasında saydığımız üç yazarın aynı yıl, 1821'de doğmuş olması, doğanın hoş bir rastlantısıdır. Tarımda, bir üründen bol verim alındığı döneme "var yılı" denirmiş, insanlık tarihinde de tarımda olduğu gibi bol verimli yıllar var. Bu yıl Flaubert, Dostoyevski ve Baudelaire'in 200. doğum yıllarını kutlarken hem iki yüzyıl boyunca etkilerinin azalmayıp çoğalmasının nedenine hem de bugün hâlâ neden önemli olduklarına bakalım istedim bu yazıda.

19. yüzyıl, Avrupa'da kökten toplumsal değerlerin değişime uğradığı çağdı. Aristokrasinin çöküşü ve sanayi toplumuna geçiş yeni bir orta sınıf çıkarmıştı ortaya. Napoléon savaşlarındaki başarılar sayesinde Fransa toprakları tarihinde en geniş alana yayılmıştı. Fransız devriminin izleri hissediliyordu: Hukukun üstünlüğünü savunan Napoléon'un hazırlattığı yeni medeni kanun 1804 yılında yürürlüğe girmiş, insan hakları beyannamesi 1812'de imzalanmış, kölelik kaldırılmış, vatandaş oy hakkına sahip olmuştu.

Öte yandan yeni zengin tüccar, banker ve sanayiciler siyasi güç kazandıkça, kapitalist değer yargılarını ve tutucu ahlaklarını topluma dayatmaya başladılar. 1800'lerin ikinci yarısında gelişen gerçekçilik akımı hem romantizme hem de bu tutucu ahlaka karşı tepki ile oluştu; akımın öncüsü Gustave Flaubert'ten başkası değildi.

12 Aralık 1821 günü Flaubert doğduğunda, kendisinden sekiz ay önce Charles Baudelaire ve tam bir ay önce de, Avrupa'nın bir diğer ucunda Fyodor Dostoyevski dünyaya gelmişti. Edebiyatın bu üç devi arasında zorlama bir bağlantı kurmaya çalışmayacağım ama yazın sanatını kökünden değiştirecek denli önemli yapıtlar sunmuş olmaları bile onları birleştirecek bir neden sayılabilir.

Zorlama bağlantı kurmaya çalışmayacağım dedim ama her üçünün üst orta sınıftan geliyor olması, Flaubert ile Dostoyevski'nin epilepsi hastası olması ve babalarının hekim olması, aynı yıl doğmuş olmanın ötesinde bağlantılar kurduruyor bize. Ama asıl benzerlikler çağlarını etkileyiş biçimlerinde yatıyor bu üç dev yazarın.

Aynı çağın şair ve yazarları olmalarına rağmen Baudelaire ve Flaubert büyük olasılıkla Dostoyevski'nin adını duymamışlardı; oysa her biri daha genç yaşlarda ülke çapında üne sahipti. Dostoyevski askerlik, zorunlu görev ve dört yıl hapis sonrasında, 1862'de Avrupa'ya gittiğinde, Rus edebiyatı hakkında fazla bilgisi yoktu Fransızların ancak Eugène Melchior de Voguë'un ilgi gören kitabı "Le Roman Russe" (1886) yayımlandıktan sonra çağdaş

yazarlarını tanımaya başladılar. En bilinen Rus yazar Turgenyev'di o yıllarda Paris'te ve Flaubert ile dostlukları sayesinde edebiyat çevreleri tarafından bilinen bir isim olmuştu.

MADAME BOVARY HÂKİM KARŞISINDA!

Turgenyev'in Paris'e yerleştiği yıl olan 1857, aynı zamanda edebiyat tarihinde çok önemli bir yıldır. Birkaç hafta arayla ve aynı nedenlerle Flaubert ve Baudelaire'in eserleri mahkemede ahlaksızlıkla yargılanıyordu: Flaubert *Madam Bovary* romanıyla, Baudelaire ise *Kötülük Çiçekleri* adlı şiir kitabıyla hâkim karşısında savunuyordu eserini. O yıllarda sadece Fransa'da değil Avrupa'nın hemen her yerinde seks ve ölüm konularında yazmak affedilmez bir suç olarak görülüyordu.

Bugün Fransız dilinin en yetkin şiirleri sayılmalarına rağmen, yayımlandıkları yıl şiirler müstehcen bulunmuş, Baudelaire ve yayımcısı hakkında Tanrıya hakaret ettiği gerekçesiyle dava açılmıştı. Dava sonucunda altı şiir yasaklandı ve şair para cezasına çarptırıldı – ve bu yasaklar utanç verici şekilde 20. Yüzyılın ortalarına dek sürdü!

Madam Bovary de müstehcenlikle suçlandı ve yasaklanması talep edildi, neyse ki bir ay kadar süren mahkeme sonunda Flaubert beraat etti. Rusya'da ise Dostoyevski, Fransız yaşıtları denli şanslı değildi, onun başına gelenlerle karşılaştırdığımızda Flaubert ve Baudelaire'in sansürle mücadelesi hafif kalıyor. Dostoyevski'nin sözcükleri onu hapse, sürgüne ve neredeyse idama kadar götürdü.

Bu durum, yani hepsinin sansürle ve yasaklarla boğuşmuş olması, bize hem çağın zihniyetini hem de aslında bu üç yazarın nasıl çağlarının ötesinde sanatçılar olduğunu göstermeye yetiyor. Dindar Dostoyevski, inanç arayışı içinde Baudelaire ve agnostik Flaubert'i bir araya getiren şey, insanın en zavallı yönlerini göstermeleri, modern yaşamın getirdiği ahlakçılığı reddetmeleriydi. Hepsinin özünde kötümser olduğunu söylemek yanlış olmaz.

O günlerdeki yazışmalardan, özellikle Baudelaire ile Flaubert arasındaki mektuplaşmalardan, birbirlerini ne denli iyi anladıklarını da görme şansımız oluyor. Flaubert *Kötülük Çiçekleri*'ni okuduktan sonra "*varoluşun sersemliğini nasıl da güzel anlıyorsunuz!*" diye yazmış ünlü şaire, "*Romantizmi canlandırma yolunu bulmuşsunuz. Mermer gibi boyun eğmez, İngiliz sisi gibi insanın içine işleyen dizeler yazıyorsunuz.*"

Dostoyevski'yi tanımış ve onun kahramanlarını okumuş olsalar bu karşılıklı hayranlığı ona da gösterirlerdi hiç kuşkusuz. Anlaşılmak en çok istedikleri şeydi her üçünün de. Baudelaire'in yazdığı yanıttan bunu çok iyi anlıyoruz: "*Gözleminiz beni çok etkiledi. Hayallerimin derinlerine içtenlikle indiğimde, dışarıdan gelen kötü bir gücün müdahalesi olmadan, insanın bazı eylem ve düşüncelerini gerçekleştirmesinin imkansızlığı konusunda takıntılı olduğumu fark ettim.*" *

Şimdi bu hayranlık duyduğumuz üç insana baktığımızda belki de bizi en çok etkileyen şeylerin başında okuru sarsmış olmaları ve doğumları üzerinden geçen iki yüz yıla rağmen hala bunu başarabilmeleri geliyor. İlgi alanları dış dünya ile sınırlı değildi, neredeyse cerrahi bir titizlikle kendi ruhsal benliklerini inceleyip, en az övgüye değer özelliklerini cesurca dile getiriyorlardı. Üçü de altmışıncı yaşlarını göremeden bu dünyadan göç etti; kendi çağları için özellikle kısa sayılmıyordu belki ama zor hayat şartları, sürgünler, sefalet, yoksulluk, düzensiz yaşam gibi nedenler yüzünden sağlık sorunları yaşadılar.

Aslında üçü de hemen her gün dünyanın bir yerlerinde anılıyorlar, üzerlerine kitaplar, makaleler yazılıyor, kitapları genç nesiller tarafından tekrar tekrar okunuyor. Bıraktıkları kültürel miras sadece 2021'de değil, insanlık var oldukça anılacak. ■

*Charles Baudelaire, *Correspondance*, tome II, édition Claude Pichois, Gallimard, coll. « Bibliothèque de la Pléiade », 1973, s. 53.

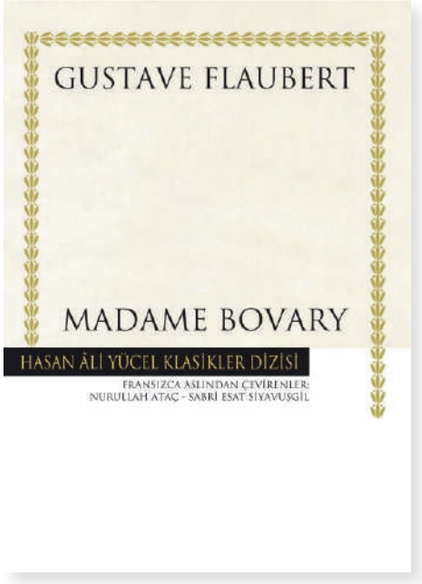

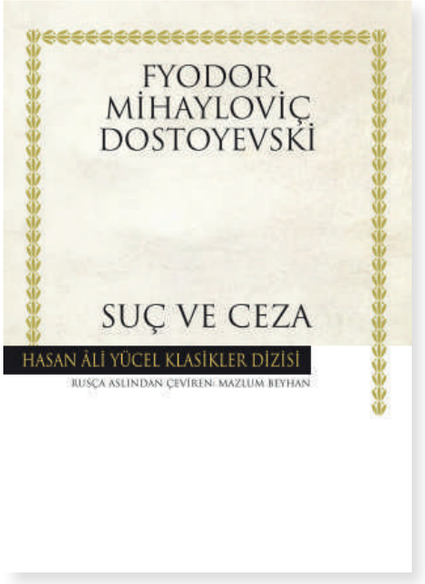

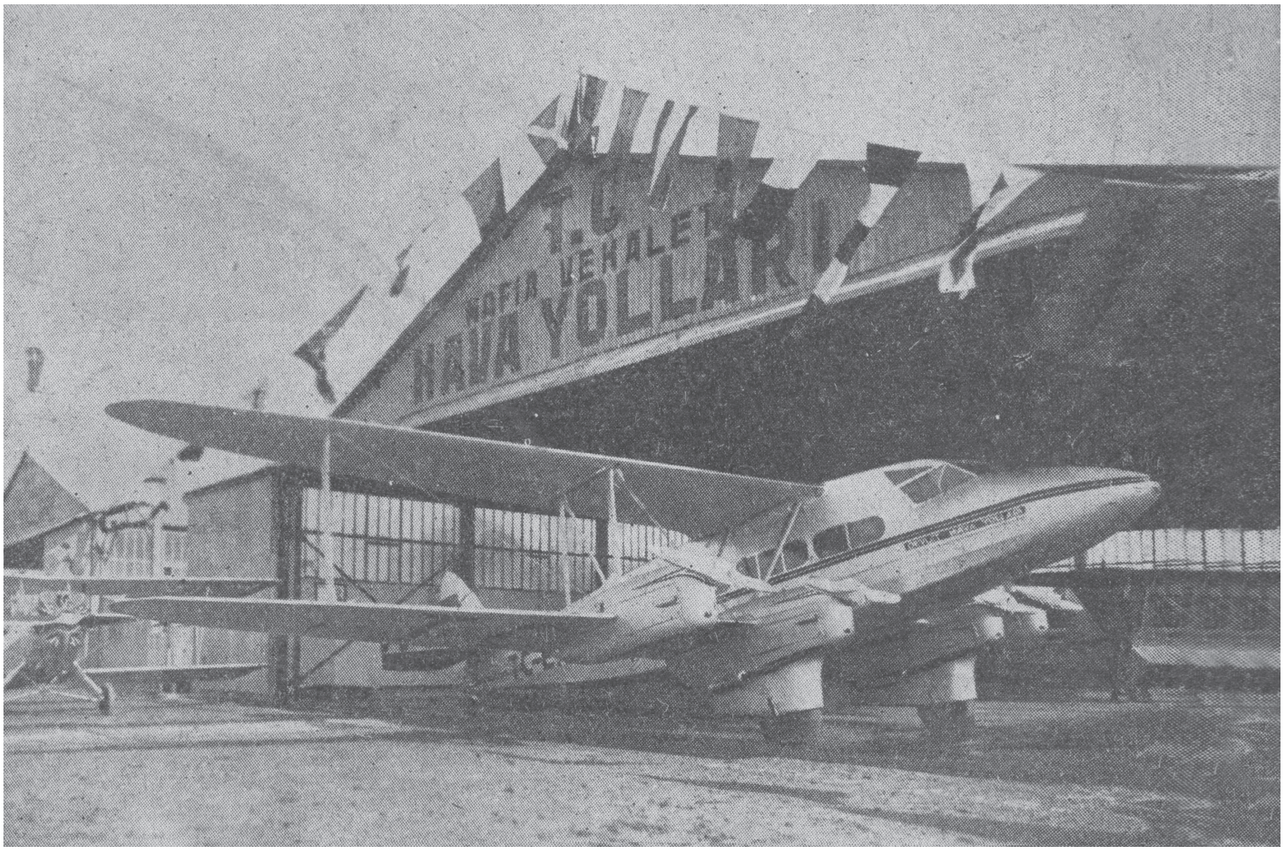

DEVLET HAVA YOLLARI

Gökhan **AKÇURA**

30 Ağustos 1937 günü DHY ilk dış seferini yapar. Romanya Kralı'nın himayesinde düzenlenen Arkeologlar Kongresi'ne katılacak olan Türk heyeti İstanbul'dan Bükreş'e taşınır. Heyetin başında profesör Afet [İnan] Hanım bulunmaktadır. "Atatürk heyetimizin kendi tayyaremizle hareketini büyük alâka ile takip buyurmuşlardır. Tayyareden alınan telsizler de, alındıkları dakikayla Büyük Şefe arzedilmiştir."

CUMHURİYETİN ilk yıllarında hava yolu taşımacılığı imtiyazı üç yabancı şirkete verilmişti. 1931 yılında *Son Posta* gazetesi durumu şöyle özetliyor:

"*İstanbul'da biri İtalyanların, diğeri Fransızların, üçüncüsü [de] Almanların üç hava istasyonları vardır. İtalyan hava postaları [Aero Espresso] İstanbul'la Pire ve Brindisi arasında işler. İstasyonları İstinye'dedir. Hergün bir tayyare kalkarak yolcu ve eşya nakletmektedir. Fransız hava postası (Cidna/ Şark Oku) Bükreş ve Paris arasında işler. Hergün Yeşilköy'den bir tayyare kalkar. Bükreş'e ve Paris'e yolcu ve eşya götürür. Almanlar (Lufthansa) geçen sene hükümetle anlaşarak İstanbul'la Berlin arasında bir hava postası tesis etmişlerdir. Fakat Almanlara yalnız mektup ve paket nakline müsaade edilmiştir.*"

Cumhuriyet hükümeti hızla kendi hava yolu teşkilatını kurmak istemektedir. Bu ancak 1933 yılında Devlet Hava Yolları İşletmesi'nin (DHY) Milli Müdafaa Vekâleti bünyesinde kurulmasıyla gerçekleşir. Özel bir kanunla ülkedeki ticari hava taşımacılığı bu kuruluşa verilir. DHY, Ankara-İstanbul hattında, 1933 yılında 460 yolcu, 1.112 kg. yük, 1934 yılında 158 yolcu, 1935 yılı içerisinde 273 yolcu ve 1.208 kg. yük taşınır. Uçaklar en çok 5-6 yolcu aldığı için bu sayının düşüklüğü bizi şaşırtmamalı. Bilet fiyatı ise yolcu başına sigortasıyla birlikte kırk liraydı. Gidiş geliş bileti ise indirimlidir, yetmiş iki lira... Yolcular yanlarına en fazla 12 kilo eşya alabilirler. Uçaklarda sigara içilemez ve yolcular yanlarında fotoğraf makinası bulunduramazlar.

TAYYARE OTOBÜSÜ

Gazete ve dergiler bu ilk uçuşlara yoğun bir ilgi gösterir. 1934 yılında *Haber (Akşam Postası)* muhabiri İstanbul'dan Ankara'ya uçakla gitmek ister. DHY'nin Yeşilköy idaresini telefonla arayıp bilgi alır. Yetkili, hareket günleri sabah saat 9'da "tayyare otobüsü"nün Taksim'den kalkarak büyük otellere uğrayıp yolcu alarak hava limanına gideceğini söyler. Gazeteci arkadaşımız tayyarede yerini ayırtır. Ertesi gün sabah saat doku-

zu beş geçe Tokatlıyan Oteli önünden, üzerinde Devlet Hava Yolları ibaresi yazılı mavi boyalı otobüse biner. İçinden çıkan görevli bavulunu alarak bagaja yerleştirir. Otobüs yol üstünde bulunan büyük otellere, Galata ve İstanbul postanelerine uğrayarak postaları ve iki de yolcuyu alarak Yeşilköy'e doğru yola çıkar. Uçakta iki pilot vardır, birincisi yerinde otururken ikincisi yolculara yerlerini gösterir ve emniyet kemerini nasıl bağlayacakları konusunda bilgi verir. Ardından hava tutmasına karşı kese kağıdı, kulaklar için pamuk ve eğlenmeleri için de ciklet verir. Demek ki daha hostesler ortada yokmuş… Uçak 10.30'da havalanır. Yolculuk 1000 metre yükseklikte seyreder. Muhabirimiz pencereden seyrederek bize uçuş rotasını da aktarır. Yalova, İznik Gölü, Bilecik dağları vb. Yarım saat sonra Eskişehir'e varılır. Uçak burada mola vermekte ve yolcu almaktadır. 10 dakikalık moladan ve bir yolcunun binmesinden sonra yeniden havalanılır. Bir saat sonra Ankara'ya varılır. Burada da görevliler bagajları alıp bir otobüse yerleştirirler, 10 dakikalık bir yolculuktan sonra Ulus'a ulaşılır.

Kuruluştan iki yıl sonra DHY'nın Nafia Vekâleti'ne bağlandığını görürüz. Air France'den devralınan Yeşilköy tesisleri yanısıra, Ankara'da da yeni bir "İstasyon Binası ve Havaalanı" yapılmıştır. Ama başlangıçta öyle pek de düzenli uçuşlar yapıldığını söyleyemek mümkün değil. İstanbul-Ankara arasında düzenli seferler ancak 25 Mayıs 1936 tarihinde başlar. Gazetelerden öğrendiğimize göre Ankara-İstanbul uçak yolculuğu da 1 saat 50 dakikaya inmiştir. Bilet de ucuzlamıştır, artık 22 liradır, 15 kiloluk bir bagaj hakkınız da buna dahildir. Ankara Merkez Postanesi önünden kalkan havayollarının yolcu otobüsü 15 dakikada tayyare meydanına varmaktadır. Saat 10.00'da kalkan bu tayyare 5 yolcu ve bir makinist taşıyabilmekte, saatte 220 kilometre hızla uçabilmektedir. 11.45'de İstanbul Yeşilköy hava meydanına inen uçak, öğleden sonra 15.30'da yeniden Ankara'ya doğru yola çıkmaktadır.

İSTANBUL ÜSTÜNDE CEVELAN

Gazete ve dergilerde ardarda Ankara-İstanbul arasında yapılan hava seferlerinin röportajları yayınlanmaya başlar. Feridun Kandemir *Yedigün* dergisinde yer alan "100 dakika Ankara-İstanbul" başlıklı yazısında, başlığın işaret ettiği yolculuğu aktarmak yerine DHY'nın aldığı uçakların Londra'dan İstanbul'a nasıl getirildiğini yazmayı seçer. *Yeni Hayat* dergisinde ise, yine Feridun Kandemir'in yazdığına göre, bu uçaklar, iki liraya isteyenleri İstanbul üzerinde 15 dakika süreyle gezdirmektedir. *Tan* gazetesi muhabiri Münir Berik İstanbul üzerindeki bu gezilerden birine katılır. Yanında fotoğrafçı Hilmi de bulunmaktadır, o da hemen ön koltuğa geçip İstanbul'un havadan fotoğraflarını almaya başlar. Yukardan görünen İstanbul'un güzelliği karşısında Münir bey şöyle düşünür: "*İstanbul'u tayyare ile dolaştıktan sonra insan, bir eyyam şu meşhur şehir planı işine akıl erdiremez oluyor. Bu güzel şehri daha fazla güzelleştirmeye çalışmanın lüzumsuzluğuna hükmediyor.*"

Bir yıl sonra bu kez *Yedigün* dergisinde Hikmet Feridun Es aynı geziyi yapar, Ama usta gazeteci röportajını farklılaştırmayı becerir. Örneğin idarenin pilotlarıyla hasbıhal eder. Bir pilot "*İstanbul-Ankara hava yolunun müşterileri arasında ekseriyeti kadınlar teşkil eder. Kadınlar tayyareye daha ziyade rağbet ediyorlar.*" diye bilgiler verir. Hikmet Feridun, uçağın İstanbul'un üzerinde uçuşunu da ayrıntılarıyla aktarır. Taksim stadının üzerinden geçerken o sırada burada bir güreş müsabakası yapıldığını öğreniriz. Florya plajının üstünde ise uçak iyice alçalır. Bir kadın elini havaya kaldırarak onları selamlar. Hava alanına indikten sonra Hikmet bey gözlemlerini aktarmaya devam eder. Böylece uçakların bazan "hususi" seferler için kiralandığını da öğreniriz. Bu kiralamalar genellikle hastalık nedeniyle yapılmaktadır.

Başlangıçta uçuşlar hep ülke içinde gerçekleştirilir. Ankara-İstanbul seyahatini Kuş, Can ve Arı adlarını taşıyan uçaklar yapmaktadır. 30 Ağustos 1937 günü ise DHY ilk dış seferini yapar. Artık dört motorlu ve 14 kişilik uçaklara sahiptir. Romanya Kralı'nın himayesinde düzenlenen Arkeologlar Kongresi'ne katılacak olan Türk heyeti İstanbul'dan Bükreş'e taşınır. Heyetin başında profesör Afet [İnan] hanım bulunmaktadır. Can uçağıyla yapılan yolculuk 2 saat 40 dakika sürer. Gazetelerin yazdığına göre "*Atatürk heyetimizin kendi tayyaremizle hareketini büyük alâka ile takip buyurmuşlardır. Tayyareden alınan telsizler de, alındıkları dakikayla Büyük Şefe arzedilmiştir.*"

1937 yılında İstanbul-Ankara arasındaki yolculuk 50 dakikaya inmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara temsilcisi Mekki Sait Esen Ankara-İstanbul

yolculuğunun ayrıntılarını gazetesinde yayınlar. Mekki bey, Ulus'da postane önünden DHY'nin servis otobüsüne biner. Havaalanına 15 dakikada varırlar. Uçağın toplam 4 yolcusu vardır. Bagaj tesliminden sonra, saat tam ona beş kala istasyon memuru uçağa binme vaktinin geldiğini duyurur. Meydanla istasyonu ayıran turnikeden geçip uçağa binerler. Kesekağıdı, pamuk, ciklet ikramı yapılır. Mekki Sait'in uçuş izlenimleri şöyle devam ediyor: "*Motor sesleri ne beni ve ne de diğer yolcu arkadaşlarımı rahatsız etmemiş olacak ki kulaklarımıza pamuk koymuyoruz. Cikleti vakit geçirmek için çiğniyordum. Aramızda bağırmadan bile konuştuklarımızı kolaylıkla işitebiliyorduk. Kendi kendime hayret ediyorum: Apartmanların üçüncü katından aşağıya bakamayan ben, şimdi, 500 metre irtifadan Ankara'yı doya doya nasıl da seyrediyorum!*"

Aynı yıl, yani 1937'de *Bayındırlık İşleri Dergisi*'nin yaptığı değerlendirmeye göz atalım. İlk altı ay boyunca 406 sefer yapıldığını ve bunlarda 1044 yolcu taşındığını öğreniyoruz. "*Halkımızın tayyareciliğe karşı olan büyük isteğini göz önünde tutan Havayolları İdaresi Ankara ve İstanbul üzerinde şehir tenezzüh uçuşları tertip etmiş ve bu suretle 18'i çocuk olmak üzere 803 kişinin tayyareye binmek arzularını gidermiştir. Halkımızın gerek sefer uçuşlarına gerekse şehir tenezzühlerine göstermiş olduğu rağbet şayanı şükrandır. Bilhassa Türk kadınlarının tayyareye binmek hususunda gösterdikleri arzu ve tehalük nazarı dikkati celbedecek derecededir.*"

Kadınlar ve tayyare ilişkisine bir başka tanık daha!

VASFİ VE BEDİA TAYYARE YOLCUSU!

Devlet Hava Yolları 1938 yılında artık 10 uçağa sahiptir ve Ankara ile İstanbul'da işletme müdürlükleri, telsiz telgraf istasyonları ve acenteleri bulun-

maktadır. Ayrıca artık uçuş hazırlıkları yapılmaya başlanan İzmir ve Adana'da da birer istasyon memurluğu yer almaktadır. 1 Haziran 1937 tarihinden 31 Mayıs 1938 tarihine kadar dokuz ay içinde, Ankara-İstanbul arasında düzenli 306 çift yönlü uçuş yapılmış ve bu seferlerde 743 yolcu taşınmıştır. Mustafa Kemal Atatürk de, TBMM'ndeki konuşmasında Devlet Hava Yolları idaresinden söz ederken şunları söylemiştir:

"*Devlet teşkilâtı arasında modern bir idare halinde yer almıştır. Bütün teknik şartlar ve emniyet icapları içinde çalışmakta olan bu idarenin; büyük şehirlerimizin hepsi arasında en modern muvasala [ulaşım] yolunu bir an evvel ifâya başlaması ve arsıulusal hatlarda da kendi vasıtalarıyla irtibat tesis eylemesi imkânı, az zamanda teminini beklediğimiz önemli işlerdendir.*"

1938 yılında milleti hava yolculuğuna daha da ısındırmak amacıyla olsa gerek, Darülbedayi'nin iki popüler sanatçısı Bedia Muvahhit ile Vasfi Rıza Zobu Devlet Hava Yolları'nın Dağ adlı uçağına bindirilir. Vasfi Rıza daha sonra anılarında bu konuda bize ipucu verecek, "*Tayyare yolculuğuna, halk daha alışık değil. Binene kahraman seyreder gibi bakıyorlar.*" diye yazacaktır. *Foto Magazin* dergisi hemen bir röportaj yapar ve Bedia hanımın izlenimlerini okuyucularına aktarır. Röportajcının "*Uçmak aklınıza nereden geldi?*", sorusunu Bedia Muvahhit şöyle cevaplar: "*Ankara'da işimizi bitirmiş, İstanbul'a dönüyorduk birden aklıma tayyare geldi. Vasfi'ye; bu sefer de bir hava yolculuğu yapsak, ne dersin? dedim. Vasfi bu teklifimi memnuniyetle kabul etti… Ve atladık Hava Yollarının Dağ uçağına.*" Bedia hanım çok memnundur seyahatinden: "*Bundan sonra trenle seyahate tövbe! Tayyare dururken trene binilir mi hiç? Hem sade sürat değil ki… Ya rahat?.. İnsan tayyarenin yürüdüğünü bile hissetmiyor… Tuhaf değil mi, benim sokakta karşıdan karşıya geçerken ödüm kopar da, tayyarede korku aklıma bile gelmedi.*"

Şehir Tiyatrosu'nun diğer oyuncuları İstanbul'a trenle dönmeyi seçmişlerdir (zaten o dönemde uçaklar kaç kişiliktir ki!). Bedia Hanım, Hazım Körmükçü'ye de tayyare ile gelmesi için ısrar etmiştir. Ama o "tayyareye binmek şöyle dursun yanına bile yaklaşamamıştır". Vasfi Rıza Zobu da bu görüşe katılır ve Hazım, "tayyare değil ya, asansöre binemez" diye ekler.

Ama aynı yaz bu seyahatin sonrasında yapılmış bir seyahat daha vardır ki, dergi sayfalarına yansımamıştır! Bunu ancak Vasfi Rıza Zobu'nun anılarından okuyabiliriz: "*Çarşamba günü arkadaşlar Eskişehir'e turneye devam ettiler. Ben yine uçakla İstanbul'a dönecektim; hava bozukmuş, kalkmadı. Ertesi güne kaldı. Ertesi gün sen misin binen!.. Yağmur… Şimşek, fırtına… Yayık gibi çalkalanıyoruz… İznik gölü civarında sanki tarlalara ineceğiz. Fırtınadan kaçalım, diye neredeyse toprağa sürünecek. 'Ah, Hazım; meğer sen ne akıllı insanmışsın!' Şükürler olsun, düşmeden Yeşilköy'e indik. Ama, muvazenesi bozulan kafamın eski haline gelebilmesi uzun süreceği benziyor…*"

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı makamına geçişinden kısa bir süre sonra, 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı ile ülke ekonomisi ağır bir yükün altına girmesine rağmen havayollarında yapılan çalışmalara ara vermeden devam edilir. 1939 yılında İstanbul-İzmir ve Ankara-Adana seferleri başlatılır. Yakında Diyarbakır ve Samsun seferlerinin yapılması da düşünülmektedir. Dış seferlerin yapılmaya başlayacağı da duyurulur. Hemen ardından, 3 Haziran 1939 tarihinde İstanbul-Bükreş hava yolu merasimle açılır. Bu sayede aktarmalı olarak Berlin'e kadar gidilebilmektedir. Pek yakında Halep-Bağdat-Tahran havayolunun açılacağı da açıklanır. Başlayan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu dış hatların gerçekleşmesi mümkün olmaz. Ama içerde işler durmaz. 1942 yılında Ankara-Kayseri-Elazığ hattı devreye girer. Bu hat daha sonra Van'a kadar uzatılır. Yolcuların ve talebin artması üzerine yeni uçaklar alınması gündeme gelir. 1944 yılında Almanya'dan beş yeni yolcu uçağı satın alınır. İç hatların ve Anadolu'daki hava alanlarının geliştirilmesine devam edilir.

Savaş bitince tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de hava taşımacılığının yeni bir dönemi başlar. Artık dört motorlu uçaklar devrededir, jetler de gelmek üzeredir. Yabancı havayolları bizi dünyanın dört bir yanına uçurmak için hazır ve nazırdır. İlanlarda "Uçan Yataklı Vagonlar" benzetmesiyle tanıtılan çok konforlu uçaklar devreye girer. Ama bundan sonrası artık başka bir yazının konusu... ■

Ege'nin Efsane Teknesi
TİRHANDİL

Süha **UMAR**

Mitolojinin doğduğu, iki yakasında tanrıların herkesle, en çok da birbirleri ile itişip, kakıştıkları; Altın Post'un peşine düşen Argonotların, Agamemnon'un, Menelaos'un, Herkül'ün vatanı Attika Yarımadası ile Truvalı Helen'in, Piramos'un, Hektor'un, Paris'in kenti Truva'nın Anadolu'sunu; Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir'in Arşipel'ini birleştiren Ege Denizi'nin efsane teknesinin hikâyesi.

***"AKHALILARIN**, koca karınlı gemilerinin yanında kaygılanıp söylenmelerine ..."*

"Yoksa koca karınlı gemilere her şeyi gözetlemek için seni Hektor mu gönderdi? ..."

"…Oğlu, savaşçı Antiphos, gitmişti tanrısal Odysseus'la koca karınlı gemilerle, ..."

"..orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça, ..., koca karınlı gemileriyle…"

"..Akhalılar, geniş karınlı gemilerine binerek Hatti ülkesine yelken açarlar…"

Kim bilir kaç kez geçer "koca karınlı gemiler" veya "geniş karınlı gemiler" sözcükleri, Menelaos'un karısı Truvalı güzel Helen'i kaçıran Truva Kralı Priamos'un oğlu Paris'in peşinden Ege Denizi'nin karşı kıyısından Anadolu'yu ilk kez işgale gelen Akha'ların öyküsünü anlatan, İliada ve Odysseia destanlarında? O kadar çok geçer ki, o koca karınlı gemiler olmasa, Ege ve Akdeniz dediğimiz denizlerin bu iki unutulmaz destanı da olmazmış gibi gelir insana. Doğrudur da. Gerçekten, rüzgâr olmadığında veya tersten estiğinde kürekle de giden, başı-kıçı bir yani sivri, koca karınlı, kabasorta[1] veya Latin[2] armalı o gemiler olmasaydı İzmirli Homeros bu iki destanı anlatamazdı. Sadece Homeros'un iki ünlü destanı mı tirhandiller üzerine kuruludur? Tabi ki değil.

Pelias, "*... Zeus üstüne yemin ediyorum ki, Altın Post'u getirirsen tahtı sana bırakacağım.*" derken, Altın Post'u aramaya giden kişinin bir daha geri dönemeyeceğini düşünüyordu. Söylencelerle günümüze kadar ulaşan çizimleri ve 1984 yılında İngiliz tarihçi Tim Severin'in, "Argo" teknesinin tıpkıyapımı ile gerçekleştirdiği "Altın Post" yolculuğunda kullandığı tekneden de görüyoruz ki, İason'un, Altın Post'u aramak için denizlerle savaştığı tekne, günümüzün tirhandilinden çok da farklı değildir.

Gavin Hamilton, The Abduction of Helen (Helen'in Kaçırılması), 1784
Tuval Üzerine Yağlıboya 306 cm x 367 cm, © Museo di Roma Arşivi

Tarih içinden gelen bir tekne olan tirhandiller, formları kadar görünüşleri ile de günümüzde birer efsane olarak Akdeniz'de dolaşıyorlar.

Mitolojinin, dolayısıyla tarihin oluşmasında büyük rol oynamış olan bu efsane tekne ile ilk kez, 1962 yılında, babam rahmetli Münir Umar ile gittiğim Marmaris'te karşılaştım. Küpeştelerinden denize sarkıtılmış fileler içinde süngerler bulunan bu ilginç tekneleri, İzmir'de hiç görmemiştim. Sonra tirhandilin en çok rastlandığı yerin Bodrum olduğunu öğrendim. Gerçekten de Türkiye'de tirhandil deyince Bodrum ve sünger avcıları; Bodrum ve süngerci denildiğinde de ilk akla gelen tirhandildir. Ancak tirhandilin anavatanı, Yunanistan'la Türkiye arasındaki Ege Denizi'ni, Truvalı Helen'in göğsünü kaplayan kolyelerin incileri gibi saran onlarca adadır. Bugün de hangi Ege adasına giderseniz gidin, bütün balıkçıların, süngercilerin hala bu güzel ve denizci tekneleri kullandıklarını göreceksiniz.

Söz tirhandilin anavatanından açılmışken, "tirhandil" sözcüğünün nereden geldiğine de bir göz atalım.

Yıllar yılı, bu satırların yazarı dâhil, bu tekneler hakkında bir şeyler yazan hemen herkes, "tirhandil" sözcüğünün, "eni boyunun üçte biri" anlamında, Yunanca "üçe bir" demek olan, "Trikantini" den[3] geldiğini düşünmüş ve böyle yazmıştır. Ancak bu yazıyı yazarken, Yunan arkadaşım Yannis'le yaptığım bir seri yazışma sonunda, bunun böyle olmadığını öğrendim.

"Tirhandil" sözcüğü, Yunanca, "koş" veya "hızlı gidebilen" anlamına gelen "Trehantiri"den geliyor. "Trehantiri" de, "Treho-koşuyorum" sözcüğünden türetilmiştir ve "hafif, hızlı, yelkenli kayık" demektir. Nitekim Rasim Ünlü, kitabında[4] , tirhandillerin, yelken ve kürekle hareket eden, küçük ve hafif tekneler olduklarını yazar.

Ünlü yelkencimiz Dr. Süleyman Dırvana da, Midilli açıklarında rastladığı tirhandillerin, randa yelkenle, birbirleri ile yarışır gibi aynı hizada süratle hareket ettiklerini; sintineye taş veya kum koyduklarını veya süngercilerin küpeşteye oturarak yelkenle gayet güzel gittiklerini yazar. Yine Sefer Yıldırım usta, tirhandilin, genişliği sayesinde, salmaya gerek duymadan yelken yapabildiğini söyler. Tirhandil yelkenle yarışmak amacıyla değil "yelkenli iş teknesi" olarak yapılmıştır ama yatınca altındaki su miktarının azaldığı, bunun da teknenin hızlanmasına yardımcı olduğu bilinir.

Güllük'lü Nami Uyav usta tirhandilin "boyu kadar yerde döndüğünü"; boyuna göre çok genişlik kaldıran (koca karınlı-Umar) bir form olduğunu söyler.

Şimdilerde 18 metrelik tirhandili "Aksona Mancorna" ile mavi yolculuk yapan, Bodrum'lu ünlü sünger avcısı, Aksona Mehmet Baş şöyle anlatıyor tirhandili;

"*Zamanında sünger avcıları, teknede elle çevrilen kompresörden dalgıca hortum aracılığıyla hava verilen 'nargile' ile dalarlardı. Bu nedenle teknenin, çıkardığı hava kabarcıklarını gözleyerek, dalgıcı sürekli izlemesi gerekiyordu. Bunu en iyi bir tirhandil ile yaparsınız. Küreklerine yapışıldı mı kıvrak hareketlerle dalgıcı rahatlıkla takip edebilir bir tirhandil. Zaten davul gibi bir karnı var, hem dalgıçları, hem aylarca sürecek sünger avı için gereken kumanyayı hem de çıkan süngerleri sığdırıveriyor o koca karına...*"

Tirhandiller gerek baş-kıç bodoslamalarının şekli gerek karınlarının genişliği ile yelken seyrine çok uygun tekneler. Namilerin Mehmet'in torunu Mehmet Nami Uyav; "*tirhandilin olmazsa olmazları var*" deyip devam ediyor; "*Bordası, su hattına göre biraz daha açıktır. Su kesiminde patlayan denizi içeri almaz. Deniz altından geçiverir. Nasıl bir kavunun çekirdeğini parmaklarınızın arasında sıkarsanız kayıverir, işte tirhandil de, deniz sıkıştırdı mı kaçıverir öyle.*"

Fotoğraf: Süha Umar

Çaka Bey 1995

TİRHANDİLİN TARİHİ

Tirhandillerin tarihinin Fenikelilere hatta Mısırlılara kadar uzandığı, Fenikelilerin, başı-kıçı bir ve sivri bu tekne formunu Mısırlıların papirus teknelerinden aldıkları ve zaman içinde küçük değişiklikler yaparak günümüzdeki formuna ulaştırdıkları düşünülüyor.

Ioannis Theofanidis ise, "*1824-1826 Yunan Donanması*" kitabında tirhandillerin Adriyatik Denizi'nde kullanılan küçük "Trampakoulo" veya "Trebalkolo" denen teknelerin torunları olduğunu yazar. Bu ne kadar doğrudur bilemem ama bütün Akdeniz'in, en çok da Ege'nin geleneksel balıkçı/süngerci teknesi tirhandilin göze hoş görünen, daha da önemlisi, başka hiçbir tekne ile karşılaştırılamayacak kadar denizci formu, üçyüz yıl boyunca hemen hemen hiç değişmeden kalabilmiştir.

Nitekim Osman Kademoğlu da kitabında[5] tirhandilden, "*Bir Akdeniz Efsanesi*" diye söz eder ve geleneksel çizgilerini günümüzde de koruduğunu, hiç bir medeniyet ve ustanın bu teknelerin formunda değişikliğe gitmediğini belirttir.

Tirhandilin yüzyıllar boyu hiç değişmeyen temel özelliği, başı-kıçı bir; bodoslamaları hilal şekilli; geniş, yuvarlak gövdeli (koca karınlı-Umar); bordası alçak ve kavisli; açık ambarlı; tek direkli; Latin yelkenli (Daha önce de yazdığım gibi tirhandilin mitolojik ataları kabasorta donanımlı yani kare yelkenliydi. Umar) olmasıdır.

TİRHANDİL ÜLKEMİZE NASIL VE NEREDEN GELDİ?

İlk tirhandil kaydı 16-17. yüzyıla ait olsa da, tirhandillerin geçmişinin ikibin yıl öncesine kadar gittiğini yazmıştım. Bugünkü formu ile tirhandilin ilk kez Girit Adası'nda görüldüğü, oradan, başta Hydra Adası olmak üzere diğer Ege adalarına, nihayet Bodrum'a ulaştığı biliniyor.

Yücel Köyağasıoğlu tirhandilin Türkiye'ye nasıl geldiğini şöyle anlatıyor; "*Bodrum'daki Osmanlı tersanesi kalktıktan sonra neredeyse Çanakkale'den Antalya'ya kadar tekne yapılmıyordu. Çok sonra günümüzün ünlü tirhandil ustalarından Mehmet Nami Uyav'ın dedesi Namilerin Mehmet kalkmış, Kalimnos Adası'na gitmiş. Orada tirhandil yapımını öğrenmiş. Gelmiş, kendisine bir tirhandil yapmış.*"

Tirhandilin anavatanı sayılan Yunanistan'da bilinen en ünlü tirhandil ustasının, Hydra Adası'nda, Lefteris Grypaios olduğu söylenir. Türkiye'de ise, (Çolak) Erol Ağan, Mustafa Denizaslanı, İlkay Mıstık, Erol ve oğlu İsmail Özyurt, Kıvırcık Mustafa, Namilerin Mehmet, onun torunu Mehmet Nami Uyav, Ziya Güvendiren, Ziya Usta'nın çırağı Ali Kemal Denizaslanı gibi ünlü tirhandil ustaları Bodrum'ludur. Ne yazık ki birçoğu artık aramızda değil. Bu gün hala yaşayanları, ağızbirliği etmişçesine, "*artık usta yetişmiyor. Bizden sonra tirhandil de bitecek.*" diye yakınıyorlar.

Fotoğraf: Süha Umar

Bodrum ve sünger avcıları; Bodrum ve süngerci denildiğinde de ilk akla gelen tirhandildir.

Fotoğraf: Süha Umar

Çolak Erol yapımı (1978) bir tirhandil.

TİRHANDİL NASIL YAPILIR?

"*Önce tahtadan kalıbını yontar, kalıp formuna oturunca ondan endaze çıkarırız. Ardından endazeye bağlı kalarak yapılan maketi yüzdürür, hatalar varsa düzeltir, sonunda da omurgayı çatmaya başlarız.*" diyor Mehmet Nami Uyav.

Yılların ustası (Çolak) Erol Ağan da bol reçineli çamdan yapılan tirhandillerin uzun ömürlü olduklarını ama çamı da doğru kesmek gerektiğini söyler. "*Çam ay karanlıkken kesilecek. Ağacın öz suyu köküne inmiş olacak. Ağaç kesildikten sonra mutlaka kabukları soyulacak ki kurtlar yemeye başlamasın. En önemlisi çam, mezarlık çamı olmayacak. Hayretmez o ağaç. Bir de Ağustos sıcağında kesilen çam bir başka oluyor. Taş oluyor taş. Eskimek bilmez.*"

"*Eskiden rağbet tirhandillereydi. Baş-kıç ölçülerini diker, sonra formamızı çekerdik. Turistik, yük taşıma ve süngerci için ayrı ayrı yapardık.*"

Gelişen teknoloji ve ithalatı kolaylaşan, tropik denize dayanıklı ağaçların kullanılmasıyla birlikte günümüzde tirhandil üretiminde de laminasyon yöntemi uygulanmaya başlandı. Lamine üretim tirhandilin gücüne güç kattı. Büyük ustalar "ağaç olmadan tirhandil olmaz." deseler de polyester tirhandil üreten firmalar var ki şimdiki teknem "Myndos", fiber bir tirhandil.

Artık unutulmaya başlasa da tirhandilin en büyük süsü, baş-kıç bodoslamalarındaki ay-yıldız oymasıdır.

Ege Denizi'ndeki dalga boyu düşünülerek, geçmişte sünger avcılığında ve yük taşıma işleri için 7-12 metre aralığında yapılan tirhandiller, Mavi Yolculuk'la birlikte 16-18 metreye kadar uzadı.

Nami Uyav, eskiden ustaların denizde duruşunu beğendikleri bir tirhandilin baş-kıç bodoslama, orta posta şeklini dikkate alarak, ölçüleri alçaltıp-yükselterek, orta postasını genişletip-daraltarak, denizde en güzel görünen yeni tirhandilleri düşürdüklerini ve bu tirhandillerin geleneksel forma sahip olduğunu belirtir. Bu gelenekselliğin, tirhandilin gaga şekli, küpeşte ve şiyer şekli, baş bodoslama eğriliği, kıç bodoslama yatıklığı, dümen zarafeti ve figürleri, ay yıldız oymaları ve ahşap kordonlar ile tamamlandığını söyler.

Tirhandillerin en büyük özelliği, eninin, boyunun üçte biri olmasıdır. Baş ve kıçın benzer biçimi, ay şeklinde bodoslamaları, geniş karnı, yuvarlak gövdesi de diğer önemli özellikleridir. Alçak ve kavisli yapısı teknenin güzelliğine güzellik katar ve tekneyi denizci yapar. Genelde tek direkli olan tirhandiller, günümüzde Latin arma yerine, randa ve Marconi armalı olarak donatılıyorlar.

SÜNGER AVINDAN MAVİ YOLCULUĞA

Tam bir yelken teknesi olan tirhandil geniş karnı, sağlam yapısı ve fırtınalarda güvenli oluşu nedeniyle uzun yıllar yük taşımak için kullanılmış. Geniş karnı, içine konan yüke hem kucak açıyor hem de denize karşı direnç oluşturarak teknenin yüzerliğini

Leros Adası'nda bir Yunan tirhandili

Fotoğraf: Süha Umar

artırıyor. Geçmişte yapılan tirhandillerin posta aralıklarının sıklığı ise insana parmak ısırtıyor. Dostum Çolak Erol "*...9-10 metre bir tirhandilde posta aralığı olarak en fazla 20 santim bırakırdık. Reçineli, başında durarak kestirdiğimiz çamdan yapılan omurga yüke de fırtınalara da bana mısın demez böyle olunca...*" diyor.

Eni ile boyu arasındaki oran tirhandile üstün manevra yeteneği verir. Yekeyi basınca hemen cevap verir bir tirhandil. Bu özelliği ile de sünger avcılarının uzun yıllar gözdesi olmuştur.

Mehmet Nami Uyav, "*Tirhandil başka bir kayıktır. Ufak da olsa sana öyle bir onur verir ki dümendeyken kendini Barbaros sanırsın. Güvenlidir de. Onunla denizcilik başkadır. Doyamazsın…5.75 metre tirhandilimle..ne denizlerle karşılaştım ne batılar yaşadım ama limana hep mutlu döndüm.*" diyor.

BENİM TİRHANDİLLERİM

Bodrum'da tirhandilleri gördükten sonra tam 33 yıl, klasik bir süngerci tirhandili alıp, onu restore etmek düşü ile yaşadım. Nihayet 1995 yılında, Bodrum'lu tirhandil ustası Mustafa Denizaslanı'nın 1960 yılında yaptığı üç süngerci tirhandilinden sonuncusunu Foça'da bulup, satın aldım. Düşümün bir bölümü gerçek olmuştu ama daha epey yolum vardı. Sahibinin "Kemal Bey" adını verdiği tekne, kabuğu dışında, klasik bir süngerci tirhandilinden başka her şeye benziyordu. Yine de çok keyifliydim. Tekneyi Foça'dan Bodrum'a, doğduğu yere getirdim ve adını, ilk Türk amiraline atfen, "Çaka Bey" olarak değiştirdim. Artık ilk fırsatta orijinal haline restore edeceğim bir tirhandilim vardı. Her hafta sonu, şimdi evvel gidenlere kavuşmuş olan arkadaşım Ayhan Karapars ile Ankara'dan otobüse binip Cumartesi sabahı Bodrum Gündoğan'a geliyor ve Çaka Bey'le denize çıkıp, Pazar akşamı yine otobüsle Ankara'ya, işimizin başına dönüyorduk.

Sonra Dışişleri Bakanlığı'nın yoğun temposu nedeniyle Çaka Bey birkaç yıl, Bodrum-İçmeler Ağanlar Tersanesi'nde karada kaldı. Nihayet 1999 yılında, Çaka Bey'i orijinal haline döndürmek üzere Ağanlar Tersanesi'nin sahibi, ne yazık ki çok yakında yitirdiğimiz, Türkiye'nin en iyi tirhandil ustalarından, dostum (Çolak) Erol Ağan'a gittim. Kahvelerimizi yudumlarken ne istediğimi anlattım. "Çaka Bey'i restore ederiz." dedi, Çolak Erol, sonra ayağa kalkıp, "ama gel ben sana bir tirhandil vereyim sen onunla biraz dolaş." diye bağladı sözünü. Kalkıp, yapım aşamasındaki 12 metrelik bir tirhandilin önüne gittik.

Gözlerime inanamıyordum. Mitolojiden ilham alan düşlerimin "koca karınlı" tirhandili önümde duruyordu. Uzatmadım ve NYPMH adını verdiğim tirhandilim iki ay sonra suya indi. Güzel ama gerçekten çok güzel ve her yönüyle tam bir klasik tirhandildi "Nymph." Koylara girdiğimde diğer teknelerin kaptanları, yolcuları hayranlıkla bakar, beğenilerini, işaretlerle de ifade ederlerdi. Üstelik yelkende hızlı bir tekneydi Nymph. Nitekim etapların bazılarında rüzgâr kesilmesine rağmen, 2003 Bodrum Cup ahşap tekne yarışlarında, kendi sınıfımızda üçüncülüğe, 130 kadar teknenin katıldığı yarışın genel klasmanda yirmi sekizinciliğe kadar yükseldik.

Ben Erol Ağan'ın sözünü tutup Nymph ile denizlerde dolanırken, Çaka Bey'de, İçmeler, Mahir Top tersanesinde, bizzat çizdiğim planlara uygun olarak, kabuğuna dokunulmadan, eski haline restore edildi. O da göz alıcı bir tirhandil oldu. İki teknem son kez Göcek'te buluştular. Ben Çaka Bey'i, benden satın alıp Göcek'e götüren Ankara'lı eski bir dostumdan iki günlüğüne ödünç almıştım. Yeni sahibi Peter de Rea adını verdiği Nymph'le küçük bir koyda demirlemişti. Rea'ya aborde olduk. İki eski dost tekne, kendi aralarında fısıldaşırken biz de Peter ile onların onuruna birer kahve içtik.

Aradan yine uzun yıllar geçti. Aralık 2020'de, meslektaşım bir büyükelçi ile ortak, Türkiye'nin ilk fiber tirhandili diyebileceğim, Likia 40'ı satın aldık. Önümüzdeki günlerde, 2013 yılından beri Piri Reis'in "Kitab-ı Bahriye"sinin dümen suyunda dolaştığım Ege ve Akdeniz'de, yine bir tirhandille seyirlerime devam edeceğim.

Tirhandil tekne değil bir tutkudur.

Uzun yıllar boyunca tirhandillerin denizlerimizden eksik olmaması ve yeni Çolak Erol ustaların yetişmesi dileğiyle... ■

Fotoğraf: Süha Umar

Çolak Erol yapımı NYMPH Bodrum Cup yarışında, 2003

Dipnotlar:

[1] Direklere yatay bağlanan serenler üzerine açılan kare yelkenler.

[2] Ana direğe çapraz bir seren üzerine açılan, üçgen yelken.

[3] "Üçe bir" sözcüğünün Yunanca karşılığı, "trikantini" değil, "tria se ena" dır.

[4] İnce Donanma. İstanbul 2005.

[5] Denizlerin Güzelleri. İstanbul 2000.

Kaynakça

- Derleme: Cem Gür, Gönenç Demir
- Kademoğlu, Osman; Denizlerin Güzelleri, İstanbul 2000.
- Ünlü, Rasim; İnce Donanma, İstanbul 2005.
- Saner Göleksen (http://www.bodrumbaglari.com/mv.php?sayfa=detay&id=64)
- Aksona Mehmet, (http://www.aksona.com/mavitur.php?sayfa=tirhandil)

FİLM MÜZİĞİNİN ÜÇ USTASI

Vecdi **SAYAR**

Türk sinemasında film müzikleri tarihinden sayfalar çevirirken, dönemin müzik beğenisini yansıtan bir yolculuğa çıkalım. İzmir 1.Uluslararası Film ve Müzik Festivali'nde üç kuşaktan üç usta besteci Onur Ödülleri aldı. Yalçın Tura, Arif Erkin, Cahit Berkay.

GEÇEN *sayımızda sinemanın müzikle buluşmasını konu almış, bu buluşmanın farklı boyutlarına ilişkin örnekler vermiştik. Müzisyenlerin, bestecilerin hayatlarını konu alan yapımlar ve müzikallerin yanı sıra, sinemada film müziğinin işlevine değinmiş, dünya sinemasının usta bestecilerinden söz açmıştık. 21 Haziran Dünya Müzik Günü başlayıp, 1 Temmuz'da sona eren İzmir 1.Uluslararası Film ve Müzik Festivali'nin 'Anılarına' bölümünde bu ustalardan Ennio Morricone, Astor Piazzola ve Michel Legrand'ın ürünleri sergilendi; Polonyalı genç besteci Antoni Komasa-Lazarkiewickz'e 'Kültürlerarası Sanat Başarı Ödülü' verildi. Bu sayımızda, sinemamızda film müziğinin tarihini ele alarak, Festivalde Onur Ödülleri alan üç kuşaktan üç usta besteciyi konuk edeceğiz.*

Türk Sinemasında sinema – müzik ilişkisi, 1896 - 1931 yılları arasındaki 'Sessiz Sinema' döneminde filmlere bir piyano, bazen de koca bir orkestra ile eşlik edilmesi ile başladı. 1922, 1923 yıllarında Muhsin Ertuğrul'un yönettiği "*Boğaziçi Esrarı*" ve "*Leblebici Horhor Ağa*" filmlerinde bir orkestranın Türk müziği parçaları çaldığını biliyoruz. 1930'ların şarkılı melodramları ve operetleri, bu ilişkide bir başka evreye işaret eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında klasik batı müziğine verilen önem nedeniyle olsa gerek, ilk film müziklerimiz klasik müzik eğitimi almış usta bestecilerce gerçekleştirildi. 1931 yılında Muhsin Ertuğrul'un yönettiği ilk sesli Türk filmi "*İstanbul Sokaklarında*"nın müzikleri Hasan Ferid Alnar imzasını taşıyordu. Ardından gelen, "*Karım Beni Aldatırsa*" ve "*Milyon Avcıları*" filmlerinin müzikleri Muhlis Sabahattin'e, "*Cici Berber*"in müzikleri ise Mesut Cemil'e aittir. 1934'de Cemal Reşit Rey, Muhsin Ertuğrul'un "*Bataklı Damın Kızı*" için müzik bestelemiş, hatta bir de şarkı yazmış. Ama filmde bu müzik yerine Muzaffer Sarısözen'in derlediği türküler kullanılmış. Rey'in müziğinin filmin atmosferine uymadığı gerekçesiyle…

ŞARKILI FİLMLERDEN ÖZGÜN MÜZİKLERE

1938'le başlayan dönem ise, Mısır filmlerinin ülkemizde yaygın biçimde gösterildiği yılları içerir. Arapçanın yasak olması nedeniyle, bu filmlerin Arapça şarkılar içeren sahnelerinin Türkçe şarkılarla yeniden seslendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde çoğunlukla Münir Nurettin Selçuk, Sadettin Kaynak, Sadi Işılay'ın eserleri kullanılmıştır.

Türkiye'de 'Sinemacılar dönemi' olarak bilinen 1950'lerde ilk özgün film müziği çalışmalarının yapıldığını biliyoruz. Bu dönemin en önemli ismi, "*İstanbul'un*

Fethi", "*Barbaros Hayrettin Paşa*", "*Ankara Ekspresi*", "*Dokuz Dağın Efesi*" gibi filmlere müzik yazan ve orkestra, koro ile kayıt yapabilen Nedim Otyam'dır. 1950 yılında çekilen "*Lüküs Hayat*" filminde ise, Cemal Reşit Rey'in aynı adlı operet için yazdığı müzikler kullanılmıştır. Dönemin önemli filmlerine müzik yapan isimler arasında, Sabahattin Kalender (*Karacaoğlan'ın Kara Sevdası*), Mesut Cemil (*Halıcı Kız*), Abdullah Yüce (*Üç Arkadaş*), Hulki Saner (*Yalnızlar Rıhtımı*) ve Metin Bükey (*Cilalı İbo filmleri*) yer alır. Ama, yalnızca 50'lere değil 60'lara, 70'lere uzanan üretimi ile Yalçın Tura dönemin en önemli ismidir.

YALÇIN TURA

İzmir'deki Film ve Müzik Festivali'nin bu yılki ustalarından Yalçın Tura, kendisi ile yaptığımız söyleşide, "*meslek yaşamına 1956'da başladığını, 40 yıl sonra 1996'da dükkanı kapadığını*" söyledi. 70'e kadar sinemamızda özgün müziğin çok nadir rastlanan bir olay olduğunu anlatan Tura, o dönemde bir yıl içinde yapılan 70-80 film içinde yalnızca 'sanat filmi' olarak tanımlanan bir-iki tanesinde özgün müzik kullanılıyor. İlk filminin Ziya Metin'in yönettiği Yaşar Kemal uyarlaması "*Namus Düşmanı*" olduğunu söyleyen Tura, şunları ekliyor: "*Yapımcılar müziğe para harcamak istemezdi. Kalabalık bir orkestrayı içine alacak boyutta stüdyo da yoktu. Üç enstrümanla (Flüt, viyola ve arp) müzik yapma yoluna gitmiştim ilk filmimde. Ama, film müzikleri yaptığım bu kırk yıl içinde Türk sinemasının en değerli yönetmenleri ile çalışma şansına kavuştum. Atıf Yılmaz, Lütfi Akad, Memduh Ün, Nejat Saydam gibi… Filmin bir sanat eseri olduğunu bilen rejisörler…*"

Yalçın Tura müzikle ilişkisinin temellerini şöyle yorumluyor:

"*Ailem müzikle ilgiliydi. Babam besteleri olan, geleneksel müziği çok iyi bilen bir hafızdı. Annem ud çalardı. Küçük yaştan kulağımda geleneksel müziğimizin -hem alaturka dediğimiz müziğin hem de halk müziğinin- ezgileri ile büyüdüm. Müzik dışında da her türlü sanata ilgi vardı. İlkokul ikinci sınıftan itibaren mandolin, keman, ağız mızıkası çalmaya başladım, dördüncü sınıfta ilk bestemi yaptım. Kendi kendime notayı, orkestra için eser yazmayı öğrendim. Galatasaray Lisesi'nde çok önemli müzik hocalarımız vardı. 15-16 yaşlarında bir senfonik şiir besteledim. Galatasaray Lisesi'ndeki arkadaşlarla bir tiyatro derneği kurmuştuk. Okulda bir oyun sahneledim ve ilk sahne müziğimi yaptım*".

Sonraları, Haldun Dormen'in, Ulvi Uraz'ın sahnelediği oyunlara da müzik yapmış Yalçın Tura. 1951 yılında İstanbul Radyosu'nun Müzik Dairesi Başkanlığına Cemal Reşit Rey geldiğinde, elinde nota onu görmeye gitmiş. "*Notaları aldı, baştan sona çaldı. Senin iyi bir müzik eğitimi görmen gerekir dedi.*" diye anlatıyor o günleri. Demirhan Altuğ ile armoni çalışmış bir yıl kadar, sonra Cemil Reşit ile çalışmaya başlamış…

Müziğin filmin bütünleyici elemanlarından biri olduğuna inanıyor Yalçın Tura. "*Nasıl aktörler bir filmin başından sonuna kadar gözükmüyor, rolü olduğunda ortaya çıkıyorsa, müzik de bir rolü varsa sahneye çıkmalı. Müziğin üç görevi vardır; dramatik aksiyonu destekler, geçmişi hatırlatır, bir de geleceği hatırlatır" diyor. Bestecinin, filmin genel atmosferi için nasıl bir müzik gerekir diye düşünmesi gerektiğini belirterek, Wagner'in buluşu olan 'leitmotif'in müzikteki önemine değiniyor: "Ben filmdeki kişilerin birer 'leitmotif'i olsun isterim… Bana göre artık film müziği yapılmıyor, baştan sonra müzik döşeniyor*".

Müzik eğitiminin yanı sıra, felsefe eğitimi de alan, çok sayıda müzik kitabı yazan, üniversitede hocalık yapan Yalçın Tura'nın elliyi aşkın eseri var. Kırk yıllık meslek yaşamında müziklerini yaptığı filmler arasında en önemlileri "*Kalpaklılar*", *Otobüs Yolcuları*", "*Cengiz Han'ın Hazineleri*", "*Yılanların Öcü*", "*Keşanlı Ali Destanı*", "*Umutsuzlar*", "*Cemo*", "*Dönüş*", "*Utanç*", "*Asiye Nasıl Kurtulur?*", "*Gelin*", "*Kızgın Toprak*", "*Açlık*", "*Kuma*", "*Ağrı Dağı Efsanesi*", "*Adak*", "*Bir Yudum Sevgi*", "*Dağınık Yatak*" sayılabilir. Tura'nın üç sözlü müziğini dinledik, İzmir 1. Uluslararası Film ve Müzik Festivali'nin açılış

konserinde. 60'da Süreyya Duru'nun ilk filmi için yazdığı "*İstanbul'da Aşk Başkadır*", Yılmaz Güney'in "*Umutsuzlar*"ına yazdığı "*Umutsuz*" ve Türkan Şoray'ın "*Dönüş*" filmi için yazdığı "*Hasretinle yandı gönlüm*" şarkılarını…

ARİF ERKİN

1950'lerden 60'lara geldiğimizde, yeni Anayasa'nın da etkisiyle sinemamızdaki nitelikli filmlerin sayısı artarken, özgün film müziğine verilen önem de arıyor. 60'lı yılların en üretken bestecisi Metin Bükey olurken, Nedim Otyam aralarında "*Gurbet Yolcuları*", "*Çanakkale Aslanları*", "*Karanlıkta Uyananlar*" ve "*Seyit Han*"ın da olduğu çok sayıda filme imza atıyor. "*Kızılırmak Karakoyun*" ve "*Kuyu*"nun müziklerinde Orhan Gencebay'ın, "*Hudutların Kanunu*"nda Nida Tüfekçi'nin adına rastlamamız ise, yönetmenlerin kimi zaman kolay yolu seçtiğini ve geleneksel anonim müziklerden yararlandığını gösteriyor. Bu dönemin en ilginç ismi ise, sinemaya adım atan, ama ağırlıkla 70'li, 80'li yıllarda ürün veren Arif Erkin.

Film müziğine 60'larda başlayan Arif Erkin, müzik serüvenini şöyle anlatıyor:

"*Çocukluktan beri müziğe ilgim vardı. Pompalı bir mızıkam vardı. Gaziantep'te lisede müzik öğretmenim müziğe yeteneğimi keşfetmiş olmalı ki, bana keman dersi vermek istediğini söyledi; bir keman bulduk, hiç unutmam iki telli bir kemandı. İstanbul'da okuyan ağabeylerim bana dört teli gönderdi. O kapı oldu benim, Batı müziğini tanımam için. Lise bitince, ben de İstanbul'a gittim. Orada alaturka müziğe merak saldım. Nevzat Atlığ'ın korosuna katıldım. O sıralarda, üniversite sınavlarına girip, Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Fakültesi'ni kazandım. Tabi, beş yıllık okulu sekiz yılda bitirebildim. Akademi'ye devam ederken Devlet Operası İstanbul'da bir koro kurmak için bir sınav açmış, sınavı kazanmıştım. Bir yılı aşkın orada çalıştım, solist yapmak istediler beni ama tiyatro tutkum ağır bastı*".

Arif Erkin, '*Genç Oyuncular*'la birlikte Erdek'teki şenliklere katılmış. Amatör tiyatroda her şeyin ekibin kendi içinde çözümlenmesi sonucu, oyunların müziklerini yapmak ona kalmış. Hatta bir oyunda saz çalacaksın demişler, oysa saz çalmasını bilmiyormuş… Amatör tiyatrodan sonra profesyonel tiyatrolarda çalışmaya başlamış. Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda "*Keşanlı Ali Destanı*"nda oyunculuk yapmış. "*Sonra, Gülriz 'Direklerarası' diye bir oyun sahneleyeceğiz, müziklerini yapar mısın dedi. Nasıl bir cesaretse, kolları sıvadım…*" diye anlatıyor o dönemi. Ardından, Genco Erkal'la çalışmaya başlamış; Dostlar Tiyatrosu'nda altı yıl boyunca pek çok oyunda oynamış, aynı zamanda müziklerini yapmış. Ama, evlenip çoluk çocuğa karışınca tiyatroyu bırakmış. Mimarlığı 30 yıl boyunca sürdürüp, Beşiktaş Belediyesi İmar Müdürlüğü'nden emekli olmuş.

Arif Erkin, sinemaya girişini de şöyle anlatıyor: "*Mimarlıktan arkadaşım olan Duygu Sağıroğlu, bir film çekiyorum, müziklerini yapar mısın dedi; 1965 yılında 'Bitmeyen Yol'la başlamış oldum. 1970 yılında rahmetli Onat Kutlar'ın önerisi üzerine Yılmaz Güney'in 'Umut' filminin müziği geldi.*"

Ardından, Güney'in "*Ağıt*" ve Erden Kıral'ın "*Kanal*" , 80'lerde "*Dikenli Yol*", "*Değirmen*", "*Gramofon Avrat*" filmlerinin müziklerini yapan Erkin, müzik yazarken halkın ne istediğini düşünmediğini, filmin dramatik yapısını tamamlayacak, filme hizmet edecek bir müziğin peşinde olduğunu söylüyor. Ama o yıllarda filmlere özgün müzik yaptırmayı çok az kişi düşünüyormuş. Yalnızca, sinema sanatına değer veren yönetmenler. .."*Tesadüfen yolda beni gördüğü için filmine müzik yaptırmak aklına gelen yapımcılar tanıdım. Bugün yapılan filmlerde müziğe daha fazla değer veriliyor, ama dizilerdeki müzikler pek tatmin edici değil*" diyor.

Arif Erkin'i seyircimiz besteci yanından çok oyuncu yanıyla tanıyor. Özellikle, "*Yabancı Damat*" dizisinin 'Memik Dede'si olarak… Yalnızca geçim sorunu değil onu televizyon dizilerinin sevilen aktörü yapan, oyunculuğu da severek yapıyor:

"*Babam edebiyat öğretmeniydi ve hocamdı. Derse girmeden önce onun taklidini yapardım. Sen oyunculuk yaparsın dediler, bana rol teklif ettiler Moliere'in 'Hastalık Hastası'nda. Oyunculuk öyle başladı. Profesyonel tiyatrolarda devam etti… Tiyatroyu bırak-*

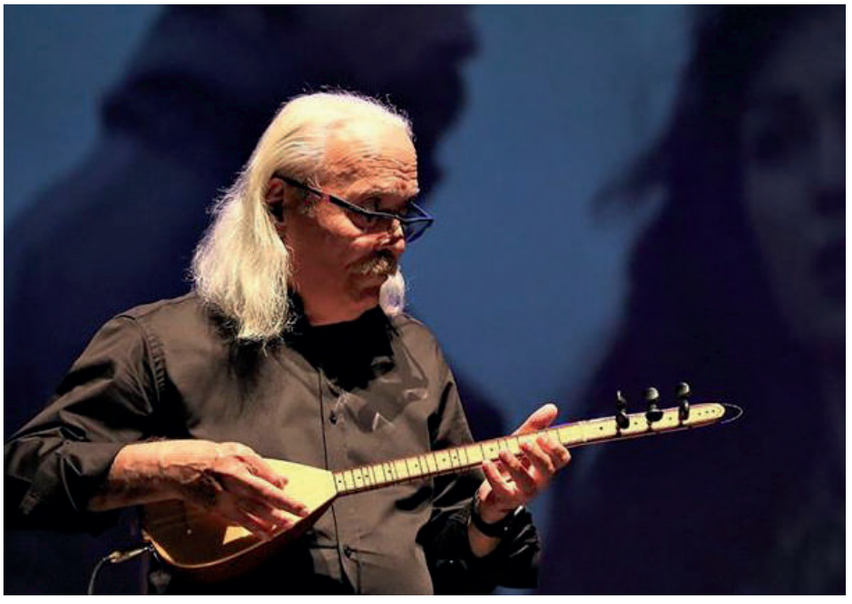

müştım ama, emekli olduktan bir süre sonra bir telefon geldi, bir dizide, 'İkinci Bahar'da oynamam için teklif geldi. Hiç aklımda yoktu, ama neden olmasın dedim. Böylece dizi oyunculuğu aldı yürüdü."

CAHİT BERKAY

Ve, 70'ler… Metin Bükey, Nedim Otyam, Yalçın Tura üretimlerini sürdürürken, yeni isimler alana girer. Zülfü Livaneli, Atilla Özdemiroğlu, Şanar Yurdatapan, Sarper Özsan, Yavuz Top, Arif Sağ, Sadık Gürbüz ve elbette yalnızca 70'lere değil, 80'lere, 90'lardan günümüze damgasını vuran bir usta: Cahit Berkay. Film müziği alanına giren yeni isimlerin sayısı 80'lerde iyice artmış: Mazhar Alanson, Serdar Ateşer, Mehmet Duru, Cem İdiz, Melih Kibar, Tarık Öcal, Sarper Özsan, Vedat Sakman, Okay Temiz, Onno Tunç, Mehmet Soyarslan, Yeni Türkü, Timur Selçuk…90'larda bu liste Babazula, Tamer Çıray, Erkan Oğur, Tuluyhan Uğurlu, Nezih Ünen, Muammer Sun gibi sanatçılarla iyice zenginleşmiş. 2000'lerde ise Kardeş Türküler yeni bir dönemin kapısını aralamış.

Biz, gene 70'lere dönelim. Cahit Berkay'ın sinema serüveninin başladığı yıllara… 1974 yılında Atıf Yılmaz'ın "*Deli Yusuf*" filmi ile başlamış bu serüven. Önce, "*Deli Yusuf*"un 'efekt'lerini yapması istenmiş. Uğur Dikmen'le birlikte synthesizer'ın başına geçip, efektleri hazırlamışlar. Atıf Yılmaz, bu çalışmayı beğenince, filmin bazı sahnelerine müzik yapmasını istemiş. Romantik bir sahneye, bir de kovalamaca sahnesine… Cahit Berkay'ın cevabı "*Olur abi, yarına getirsek olur mu?*"… Böyle başlayan macera "*Dila Hatun*", "*Bodrum Hakimi*", "*Devlerin Aşkı*" ve 1976'da "*Selvi Boylum Al Yazmalım*"la devam etmiş. 80'lerde "*Kırık Bir Aşk Hikayesi*", "*Çiçek Abbas*", "*Mine*", "*O Kadın*", "*Tomruk*", "*Fatmagül'ün Suçu Ne?*", 90'larda "*Gizli Yüz*", "*Eskici ve Oğulları*", "*Zıkkımın Kökü*" gibi nitelikli yapımların yanı sıra çok sayıda ticari filme de müzik yazmış.

Berkay, "*Film müziği, elbette işlevsel olmalı, ama halkı da hesaba katmalı. Star filmlerinde müziğe dikkat eden yoktu. Sinemaya başladığım yıllarda filmlerin bir ay içinde her şeyiyle bitmesi gerekirdi. Üç hafta çekim; bir hafta içinde de laboratuvar, iş kopyası, seslendirme, efekt, hepsinin bitmesi gerekirdi. Müziğe üç gün kalırdı. Atıf Yılmaz, Ömer Kavur bu çarkın içine hiç girmediler*" diyor.

Berkay'ın çocukluk yıllarını geçirdiği Isparta'da babasının bir gün eve radyo getirmesi ile başlamış Cahit Berkay'ın müzikle ilişkisi. Radyoda, her pazar Muzaffer Sarısözen'in "*Yurttan Sesler*" programında dinlediği türküler onu halk müziği ile tanıştırmış. Bir de keman var hayatında. Babasının annesine kur yapmak için satın aldığı, ama Isparta'da keman öğretmeni olmadığı için hiç çalamadığı keman… İlkokulda mandolin ve ağız armonikası çalmış. 1959'da İstanbul'a geldiklerinde gitara merak salmış, ama ailenin maddi durumu iyi olmadığı için ancak iki ders alabilmiş. Kabataş Atatürk Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne girmiş, ama aklı müzikte. Selçuk Alagöz'den bir teklif gelmiş, onun grubunda çalmaya başlamış. Fakülteyi aileye söz verdiği için bitirmiş, tam sekiz senede… 1967 sonunda "*Moğollar*"ı kurmuş arkadaşlarıyla birlikte; amaçları yurtdışına gidip, meşhur olmak. 1971'de Fransa'da Charles Cros ödülünü kazanıyor; 70'de Jimi Hendrix'in, 72'de Pink Floyd'un kazandığı çok önemli bir ödül… "*Moğollar*" bir ara dağılsa da, 1993'de yeniden bir araya gelmişler. Bu yıl Berkay'ın müzik yaşamının 56. yılı. Hayatın gerçeklerini tema olarak kullanan Moğollar, "*müzikseverlerin düşüncelerine, duygularına tercüman olmuş*" onun deyişiyle. "*Bizler yaramaz çocuklarız, rock formunu çok sevdik ve o ruhumuzu hiç kaybetmedik*".

Necip Sarıcıoğlu'nun itmesiyle girdiği Yeşilçam'da 'gişe filmleri'ne de müzik yapmış. Bir gün, yapımcı İrfan Ünal ona şöyle seslenmiş: "*Öyle bir müzik yapacaksın ki, seyirci sinemadan çıkarken o melodiyi ıslıkla çalacak*". Öyle de olmuş… "*Selvi boylum Al Yazmalım*"ı dört kişilik küçük bir grup için yazmış. O yöredeki insanlar ne dinliyor diye soruşturup, enstrümanları ona göre seçmiş. "*Her film size bir siparişte bulunur. Filmin duygusunu çözebilmek gerekir*" diyen Cahit Berkay'a meslek yaşamında uzun yıllar dileyerek noktalayalım. ■

ATİLLA DORSAY

İstanbul'dan dünyaya açılan tutkularla dolu bir yaşam...

Yasemin **SAYAR**

Turizm rehberliği, mimarlık, gazetecilik, dünyaca ünlü yönetmen ve oyuncularla söyleşiler, televizyon programları ve sinema başta olmak üzere pek çok alanda yazdığı elli yedi kitapla sinema eleştirisinin duayeni Atilla Dorsay ile bu yıl birincisi düzenlenen İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali'nde bir söyleşi gerçekleştirdik.

1939 yılında Karşıyaka'da doğmuş Atilla Dorsay. Hayatının ilk sekiz yılını İzmir'de geçirmiş. *Bir Ömürden Seçilmiş Tablolar* kitabında uzun uzun anlattığı İzmir anılarını soruyorum. "*Şayeste sokağında oturuyorduk -şimdi o sokaklara numara verildi- demir yoluna giden bir sokak; köşesinde Sümer sineması, ilk filmlerimi orada gördüm. Sahilde Melek sineması diye bir açık hava sineması vardı, Ben bu sinemalarla büyüdüm*".

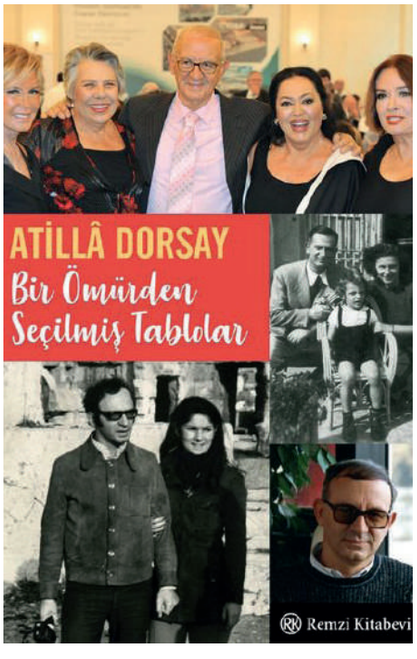

Dorsay'ın İzmir'de geçen çocukluğu savaş yıllarına denk geliyor:

"*Türkiye savaşa katılmamıştı, dönemin tek eğlencesi olan sinemaydı, sinemalara gelen filmler hep savaş filmleri idi. O filmlerin bazılarına sonradan baktığımda, o yaşta bir çocuğun ilgi duymaması gereken filmler olduğunu görüyorum. Bir tanesi 'Mrs. Miniver'dı mesela, Greer Garson ve Walter Pidgeon oynuyordu, onlar hep ikili olarak sunulurdu. O filmi sahne sahne hatırlıyorum. Savaş altında bir İngiltere tablosu veren çok ilginç bir filmdi. Ama, o yıllardan daha çok hatırladığım ilk renkli filmler oluyor, çünkü 40'lı yıllar Batıda renkli sinemanın başladığı yıllardı. 39 yılındaki o görkemli 'Rüzgar Gibi Geçti' filminden sonra -onu çocukluğunda görmedim, daha sonra keşfettim- renkli filmler çıktı. Mesela İzmir'de gördüğüm filmlerden, olağanüstü güzel, İspanyol kökenli kadın oyuncu Maria Montez'in çevirdiği filmleri hatırlıyorum. Şimdi adını hatırlamıyorum o filmlerin ama, o kadar tatlı bir egzotizm içerirlerdi ki,.. Maria Montez benim ilk aşkım olmuştu diyebilirim.*"

İzmir'de yaşadığı yıllarda yerli filmlere pek gitmediğini, sinemamıza ilgisinin sonraki yıllarda geliştiğini ekliyor.

İSTANBUL'A GÖÇ VE GENÇLİK YILLARI

Renkli Sinemaskop Bir Hayat kitabında yazdığı "*Babam iyi Fransızca bilirdi, Yanya'da bir Fransız okulunda okumuştu. O yıllarda Fransızcanın çok gözde, gençlere istikbal getiren bir dil olduğu inancının da katkısıyla, İzmir'deki her şeyi satıp savıp o güzel hayatımızı bırakarak İstanbul'a gelmeleri, sırf beni Galatasaray Lisesi'nde okutabilmek içindi.*" satırlarından yola çıkarak İstanbul'a gelişini ve gençlik yıllarını soruyorum:

"*Ailem sırf beni Galatasaray Lisesi'nde okutmak için mallarını mülklerini alelacele satıp İstanbul'a gitti ve daha mütevazi bir hayata razı oldu. On yaşından itibaren filmleri İstanbul'da görmeye başladım. Yerli filmlerle tanışmam bu dönemde oldu. 50'li yıllarda Yeşilçam yoktu henüz. Yeşilçam 1960'larda başlamıştı bütün haşmetiyle, ama 50'li yıllarda gördüğüm bazı filmler, mesela bir tanesi Orhun Arıburnu'nun 'Sürgün' filmiydi, bir diğeri üç yönetmenin ki biri Cahide Sonku- yönettiği Zeki Müren'in ilk filmi 'Beklenen Şarkı'. O filmler beni çok etkilemişti ve ben 100 Yılın 100 Türk Filmi kitabını yazdığım zaman 2014 yılında o anılara da gittim*".

Dorsay iki filmi de kitabına almış. 40'lı yıllardan kitaba koyabilecek kadar iyi bir film olmadığını, 50'lerden ve Yeşilçam'ın 'star filmleri'nin yanısıra, çok kaliteli filmlere de sahip olduğu 60'ı yıllardan epeyce film almış kitabına. "*Unutulmaz yıllardı 60'lı yıllar*" diyor.

Galatasaray Lisesi'nde okurken en fazla başarı gösterdiği alan dillermiş. Fransızcayı çok sevmiş ve yıllar içinde bütün Fransızca klasikleri kendi dilinden okumuş. Sonraları, İngilizceyi de ilerletmiş, İtalyancaya merak salmış. "*İtalyanca çok sevdiğim bir dildir. İstanbul'daki Casa d'Italia Tepebaşı'ndaki İtalyan Kültür Merkezi'ne gittim bu dili öğrenmek için. Aslında, ben diplomat olmak istiyordum. Merhum babam sevgili Avni Dorsay yıllar yılı Devlet Demir Yollarında genel müfettiş olarak çalışmış, bu yüzden bütün Anadolu'yu dolaşmıştı. 'Memur olmayacaksın, memurluk Türkiye'de en kötü iş hiçbir zaman devlet sana hak ettiğin parayı vermez.' derdi bana*"... Babası Dorsay'ın mühendislik, mimarlık ya da doktorluk mesleklerinden birini seçmesini istemiş. O da, ailenin tek erkek çocuğu olması, ailenin, gelecek için güvendiği kişinin kendisi olduğunu düşünerek, mimarlığı seçmiş. "*Doktorluğu hiç düşünmedim, çünkü kan görmeye dayanamıyorum. Ama çok tuhaf bir şey oldu, ameliyatlar filan geçirdikten sonra bugün doktor dizilerine bayılıyorum; doktor dizileri benim büyük bir merakla izlediğim şeyler haline geldi, 'Grey's Anatomy' falan gibi diziler…*

Mühendislik ve mimarlık arasında, daha sanata yakın olduğu için mimarlığı seçtim ama, mühendislik okuyabileceğim bir yerin de sınavına girdim, ikisini de kazandım. O yıllarda üniversite sınavlarını kazanmak o kadar da zor değildi. Hangisine gireyim diye tereddüt ederken, önemli bir bilgi aldım: sen mimarlık oku; Güzel Sanatlar Akademisi'ne git. Çünkü üniversitede bulabileceğin en güzel kızlar oradadır, özellikle resim heykel bölümlerinde... Ben de buna kandım, Akademiye yazıldım. Bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi'nin o dönemdeki adı Güzel Sanatlar Akademisi idi."

ŞARKICILIK SERÜVENİ

Bir Ömürden Seçilmiş Portreler kitabında, "*O yıllar benim müzik tutkumun da gemiyi azıya aldığı yıllardı. Öylesine ki, şarkıcı olmayı bile düşünmüştüm.*" diyen Dorsay müzik tutkusunu şöyle anlatıyor: "*Galatasaray'dan 1957 yılında mezun oldum, hemen Akademi'ye girdim. O yıllarda benim aklımdan geçen şeylerin birisi de şarkıcı olmaktı. Ve o yıllarda İlham Gencer vardı, hâlâ da var... İlham Gencer'in Maçka'daki dairesine gittim. 18 yaşında bir adam.. Ömer Garan adında müzik meraklısı bir arkadaşımla birlikte bir ikili oluşturmayı düşündük; "The Everly Brothers" gibi… O yıllarda ikili şarkıcılar çok modaydı. İlham Gencer, 'Hadi söyle bakalım bir şarkı' dedi; söyledim, beğendi. Yalnız mı söyleyeceksin dedi, yok abi dedim, biz bir ikili oluşturmak istiyoruz… Bizi üç üniversite konserine çıkardı, bir de çalıştığı kulüpte çıktık, çok başarılı bir şarkıcı değildik herhalde, bu hayal devam etmedi... ama fotoğraflarımız var konserlerden. Yani bir dönem hakikaten şarkıcılığı denemek istedim ama sesim o kadar iyi değildi.*"

Müzik tutkusunu hiç yitirmemiş Dorsay. İnanılmaz bir müzik belleği var. "*Geçmişte biraz da olsa tanıdığım bütün şarkıları hatırlarım. Bir yerde bir şey duyayım, aaa ben bunu hatırlıyorum derim. Sözleri aklıma gelmese bile hemen mırıldanmaya başlarım böyle bir müzikal özelliğim var*". 2003 yılında *Ne Şurup-Şeker Şarkılardı Onlar*'ı yayınlayan Atilla Dorsay, bu kitabı hakkında şunları söylüyor: "*20. yüzyılın başından sonuna pop müziğinin öyküsünü anlattım. Dünyada böyle bir kitap çıkmadı. Nasıl sinemayı Quentin Tarantino ile başlatanlar varsa, müzikte de her şeyi The Beatles ile başlatan bir kuşak var. Ama müsadenizle sinemanın da müziğin de bu isimlerden büyük bir geçmişi var. İşte ben o geçmişi bu kitapta vermeyi denedim.*"

REHBERLİK YILLARI VE FRANSA

1960 yılında, Club Mediterranée için çalışan Bertrand du Coedic ile tanışıyor ve onun aracılığı ile rehberlik serüvenine adım atıyor. Turizm Bakanlığı'nın açtığı kurslar ile 3 ay boyunca Anadolu'yu gezen, bu süreçte pek çok kişiyle tanışma fırsatı

Atilla Dorsay, rehberlik yaptığı dönemde Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) ile birlikte…

Atilla Dorsay, Gönül Yazar ve Semih Sergen ile İzmir Efes Otel'de.

olan Dorsay, kurs sonunda yapılan sınavları da kazanarak tur rehberi olmuş. "*Club Méditerranée'de tur rehberliği yaparken birçok yeri dolaştım. Fransızca rehberlik yapıp o kadar Fransızla tanışınca, radikal bir karar alarak Fransa'ya gittim ve bir buçuk yıl orada bir mimarın yanında çalışıp hayatımı kazanarak Fransa'yı tanıdım; ilk aşklarımı yaşadım. Bunu ukalalık saymayın ama herkesin görmesi gereken bir kent Paris.*"

Paris dönüşü Akademi'den mezun oluyor. "*Beş yıl yerine, ancak yedi yılda bitirebildim okulu. Hemen başvurup askerliğimi yaptım. Altı ayı Balıkesir'de, altı ayı Salihli'de geçti. Salihli- İzmir biliyorsunuz 45 dakika filandır. Her hafta sonu İzmir'e geldim. Bazen bonkörlüğüm tuttuğunda Büyük Efes Oteli'nde kalırdım. Orada, yüzme havuzunda Zeki Müren, Gönül Yazar gibi insanları tanıdım. O resimler benim albümlerimde vardır*". Askerlik sonrası İstanbul'a dönüyor Dorsay., Büyükşehir Belediyesi'ne başvuruyor ve İmar ve Planlama Müdürlüğü'nde iki yıla yakın bir süre mimarlık yapıyor.

GAZETECİLİK YILLARI

Mimarlık yaptığı süre içinde, Cumhuriyet gazetesine başvurup, ilk eleştirilerini veriyor, bir dosya içinde. "*O zamanlar başka türlü yollama imkanı yoktu, yazılarınızı koltuk altına alıp kendiniz götürdünüz. Hiçbir şey yok, faks bile yok. Hemen kabul ettiler ve 66 Aralık ayında sinema yazarlığına başladım ve mimarlık yavaş yavaş benim için geride kaldı. Oysa mimarlık harika bir meslektir; mimar olmadığıma pişman mıyım, herhalde değilim. Kader bu yolu çizmişti.. Sinemacı olmamı, sinema sanatına hayatımı gönlümü adamamı kader benim için çizmişti.*"

Daha 10-12 yaşlarında gördüğü filmleri defterine yazmaya başlamış. "*Filmleri orijinal adı, yönetmeni, oyuncuları, hangi sinemada kimle gördüğümü yazardım ve de birkaç cümlelik eleştiri... Bunları yazan bir çocuk başka ne olacaktı, sinema insanı olmayıp da. Kaderin bir takım şeyleri çizdiğine inanıyorum, böyle batıl bazı inançlarım var. Neticede sinema yazarı oldum, ama mimarlık bana çok şey öğretmiş, hayatıma çok büyük güzellikler katmış bir alandır. Mimarlığa bir sanat olarak büyük bir sevgim ve saygım var.*"

Atilla Dorsay ve eşi Leman Hanım gençlik yıllarında…

YAZARLIK OKUMA İLE BAŞLAR

"*Yazmak nasıl oldu, galiba okumakla başladı. Yazar olmak kolay bir iş değil. Şimdiki gençlerin yazar olma şansı az, çünkü okumuyorlar. Okumayan insan yazamaz; illa okuyacaksınız, çeşitli konularda bilgi edineceksiniz, dilinizi sağlamlaştıracaksınız. Ben okuma işini hem Türkçede yaptım, hem de Galatasaray Lisesi'nde, eğitimini aldığım Fransızca dilinde yaptım. İngilizcede pek yapamadım. İngilizce konuşuyorum sular seller gibi, ama okumak ayrı bir şey. Türkçe çok okuyorum ve bu bana pek çok şey kazandırdı*".

Yazmanın yanı sıra yaşamında farklı tutkuları olmuş Dorsay'ın. "*Hayatımda birçok tutku var, sinema da bunlardan bunlardan biri oldu, müzik bunlardan biri oldu, dünyayı gezip görmek bunlardan biri oldu, sevgili eşim Leman bunlardan bir başkası oldu*".

"*Biz Atilla Dorsay'ın kitaplarını okuyarak büyüdük*" lafını çok seviyor Atilla Dorsay.

"*Ben de o kitapları yazarak yaşlandım*" diyor. "*Bazen sayması zor oluyor, çünkü bazı şeyleri kitap sayıp saymamak sorun oluyor. Mesela, benim vaktiyle Turan Gürkan'la birlikte yaptığım Türk ve Dünya Sineması Ansiklopedisi'ni Gösteri dergisi fasikül halinde vermişti, sonra ciltlendi. Kitap sayılır mı aslında sayılır tabi. Koskoca bir ansiklopedi oluşturduk fasiküller halinde. Eğer yanlış saymadıysam -matematik ile aram hiçbir zaman iyi olmadı- 57 kitap oldu. Dünya çapında bir rekor bile sayılabilir*".

Atilla Dorsay'ın kitaplarının hepsi sinema üstüne değil. Aralarında portreler var. Yılmaz Güney ve Türkan Şoray portreleri gibi...Gezi notları, İstanbul ve Beyoğlu üzerine kitaplar, gastronomi kitapları var. Son dönemde anı kitaplarının yoğunlaşmasının nedenini şöyle açıklıyor: "*Çünkü yaşım iyice ilerlediği için artık ne yapıp edip bir sürü anıyı derleyip toparlamak ve bundan sonraki kuşaklara bir miras olarak bırakmak içgüdüsü başladı bende. Bu içgüdü bir tür tutkuya dönüştü. Başka kitaplarım da var bir şiir kitabım çıktı, bir hikâye kitabım çıktı, bunlar çabuk unutuluyor tabi... İnsanın adı çıktı mı bir kere onu kolay silemiyorsun. Atilla Dorsay sinema yazarı, hikâye de mi yazmış diyenler oldu. Ama bazı kalemler -aralarında Ahmet Ümit ve Firuzan da vardır- bana çok destek oldu*".

SON KİTAP MUHTEŞEM KADINLARA

57. kitabı Hayatımızı Aydınlatan *Muhteşem Kadın Dostlarım*'ın çok ilgi görmesini, kadınlara adanmış bir kitap olmasına bağlıyor:

"*Malum, tüm dünyada #MeToo eylemi başladı. Bizim ülkemizde bu eylem hiçbir zaman doğru dürüst olmadı ama, ters yönden bazı olaylar başladı. Kadına karşı işlenen suçların inanılmaz biçimde artması gibi... Belki bu suçlar bu kadar inanılmaz biçimde artmadı, belki bu suçlar her zaman aynı şekilde hatta belki daha vahşi olarak da işleniyordu, ama medya bunları bu kadar söz konusu etmiyordu, bu kadar yansıtmıyordu. 3.sayfa haberleri dediğimiz türde kalıyordu. Bugün birinci sayfa haberleri oldu. Bazı gazeteler, birinci sayfadan haberi duyurup, üçüncü sayfadan resimlerle tekrar ediyor, o da ayrı bir olay. Yani basının gidişatı hiç parlak değil. Müthiş bir magazin tutkusu girdi işin içine ve kadın olayları da bu magazin çerçevesi içerisinde ele alınıyor ne yazık ki. Toplumsal olay olarak ele alınmıyor, bazı gazeteler dışında.*

Dünyada benim bildiğim kadar İstanbul'un veya Türkiye'nin adını taşıyan tek uluslararası anlaşma olan İstanbul sözleşmesi yürürlükten kaldırıldı. Bu genel gidişata, aklın mantığın gidişine o kadar ters bir hareket ki hepimiz şaşırdık. Ben bu kitabı bu yüzden yazmadım; çok daha önce yazmaya karar vermiştim, ama bu kitabın aşağı yukarı hazır olmaya başladığı dönemde bu olay patladı. Ben de bir son sözde bu konudaki naçizane görüşümü son derece menfi olarak belirttim. Kadınların hayatımızda, bizim erkek olarak düşündüğümüzden daha önemli olduklarını düşünmeye başladım. Kadınlarla olan ilişkimizin hayatımızı inanılmaz derecede değiştirdiği kanısına vardım."

Yeni kitabına ilişkin şunları ekliyor: "*Kültür-sanat dünyasının içinden bir insan olarak, bu dünyada beni özellikle etkilemiş, ilişkiler kurduğum, anılar paylaştığım, mesela tiyatro söz konusuysa galalarda sürekli karşılaştığım, müzisyense albümlerini alıp yıllar boyu dinlediğim veya konserlerine gittiğim, edebiyat alanından romanlarını okuduğum, gazetelerdeki yazılarını okuduğum, filmlerini kuşaklar boyu izlediğim, beni çok etkileyen kadınları, bir de tabi çok özel işler yapmış kadınları yazdım. Onlardan biri, müzeciliğimize çok büyük şeyler armağan etmiş olan Nazan Ölçer'dir, bir diğeri İstanbul Festivali ile adı özdeşleşmiş olan sevgili Hülya Uçansu'dur. Öyle özel bir iki kadın daha var benim çok yakından tanıdığım. Dolayısıyla bütün bu olayları düşünüp bir kadın dostlar kitabı yapmayı istedim.*"

Atilla Dorsay'ın son dönemde Remzi Kitabevi'nce yayınlanan diğer kitapları ise, sinema üzerine. Türk sineması üzerine eleştirilerini her on yılda bir kitaplaştıran yazar, 2020 yılında, 2010-2020 arasında Türk sineması üzerine yazdığı eleştirilerle birlikte 10 yıla genel bakışlar, özel bakışlar içeren Dünyaya Açılan Sinemamız Ve Yeni Bir Kuşak kitabını, hemen arkasından da 2015 - 2020 yıllarını kapsayan yabancı film eleştirilerini topladığı Hayatımızı Değiştiren Filmler'i yayınladı.

Peki, Atilla Dorsay'ın hayatı bir film yapılacak olsa kimin yönetmesini isterdi? Dorsay bu sorumu şöyle yanıtladı: "*Hayatım film olacaksa....Elbette bizden bir yönetmen olmalı. Eskilerden Çağan Irmak, daha yenilerden Emin Alper olabilir örneğin....*"

Farklı türlerde eser vermeyi de düşünmüş Dorsay. Roman, senaryo, oyun yazmayı düşlemiş, ama hayata geçirememiş bu hayalini. "*Özellikle Yıldız Kenter için bir oyun yazmak istedim. O kadar severdim ki onu, oynayacağı bir oyun hayal etmiştim. Bunu ona söylemek gafletinde bulundum. Halbuki sen otur önce oyunu yaz, ondan sonra söyle değil mi... Yıldız Hanım her görüşünde bana 'Atila Bey ne oldu oyun, bekliyorum' derdi. Yazamadım, vaktim olmadı. Çok büyük vakit istiyor bu işler. Hayatım çok yoğun geçti; dünya kadar seyahatler, hiçbir filmi kaçırmama çabası, daha sonra müthiş bir DVD arşivi oluşturma çabası*"...

Bugün 7000 filmlik, bütün klasik filmleri içeren bir DVD arşivi ve yine çok zengin bir CD arşivine sahip olan Atilla Dorsay, sinema ve müzik tutkusuna hiçbir zaman sırt çevirmedi, Sinema sanatının ölümsüz yapıtlarına sevgisini dile getirmekten geri durmadı. Türkiye'de sinema eleştirisinin gelişmesine büyük emeği geçen usta yazarın yeni kitapları tezgahta. Merakla bekliyoruz... ■

Huzurlarınızda "İçimizdeki İrlandalılar" Deyiminin Müellifi **"BÜYÜK MUSTAFA"!**

Muzaffer Ayhan **KARA**

Türk futbolunun "Büyük Mustafa"sı Mustafa Denizli, Türk futbol tarihine üç büyükleri şampiyon yapan ilk ve tek teknik direktör olarak geçti. 18 yıl Altay'da forma giydi.Altay'la daha sonra yolları hiç kesişmedi. Altay'ın 38 yıl boyunca semtine uğramadı dense yeridir. Ta ki, geçtiğimiz Nisan ayı sonlarında Altay Başkanı Özgür Ekmekçioğlu'ndan sürpriz bir çağrı gelene kadar…

MUSTAFA Denizli…Türk futbolunun "Büyük Mustafa"sı…18 yıl Altay'da forma giydi. Bunun 14 yılında takım kaptanıydı. Müthiş bir sol ayak olarak korner ve frikiklerde rakip kalelere ecel terleri döktürdü. İzmir'in siyah beyazlılarında oynarken A Milli Takım formasını da giydi. İzmir'deki evlilikle sonuçlanan tutkulu bir aşka yelken açtığı için uzun süre gelen tekliflere kulağını tıkayarak Alsancak Stadı'ndan dışarıya çıkmadı. Altay'dan sonra ancak bir sezon da GS'de forma giydikten sonra futbolu bıraktı.

Evlilikle sonuçlanan tutkulu aşk da evlilik de bitmişti. İstanbul'a gidince de başka denizlere, başka tutkulara yelken açtı. Bu arada Türk futbol tarihinde 'üç büyükler'in hepsinde de teknik direktörlük yapıp hepsiyle de şampiyonluk yaşayan tek isim olarak zirveye çıktı ve tarihe geçti. Milli Takımı Avrupa'da çeyrek finale taşıdığında sarf ettiği "içimizdeki İrlandalılar" sözü literatüre geçti.

HASRETE SON VEREN BULUŞMA

Altyapısından yetişip 18 yıl sonrasında bıraktığı Altay'la da yolları hiç kesişmedi. Altay'ın 38 yıl boyunca semtine uğramadı dense yeridir. Ta ki, geçtiğimiz Nisan ayı sonlarında Altay'ı beş sezon içinde 3. Lig'den, 2. Lig'e, 1. Lig'e ve nihayet 18 yıl aradan sonra da büyük bir hasrete son vererek Süper Lig'e çıkaran Altay Başkanı Özgür Ekmekçioğlu'ndan sürpriz bir çağrı gelene kadar…

TFF 1 Lig'deki Altay, Süper Lig'in kapısını çalıyordu ancak ilk ikiye girerek çıkma şansını yitirmişti. Play-Off da garanti değildi. Grupta son iki maç kala Altay sezondaki ikinci teknik

direktör ile de yollarını ayırmıştı. Bu zorlu kavşakta Altay'ın genç başkanı Ekmekçioğlu müthiş bir iletişim başarısıyla "Mustafa Denizli" ismini gündeme getirdi. Sonuçta anlaşma sağlandı ve Altay, 28 Nisan'daki gelişmeyi sosyal medya hesaplarından "Evine hoş geldin Büyük Mustafa" ifadesiyle duyurdu. Denizli'nin anlaşmada tek şartı vardı; kulüpten bir ücret almayacak, buna karşın ücret tutarı kulüp tarafından Mehmetçik Vakfı ile Türkiye Gaziler ve Şehit Aileleri Vakfı'na bağışlanacaktı.

71 yaşındaki teknik direktör 1983'te futbolcu olarak ayrıldığı Altay'a bu kez teknik direktör olarak dönerken duygularını şöyle dile getiriyordu:

"*Uzun bir süre geçti. Yaşadığım hayatın neredeyse her dört gününden biri bu camianın içinde geçti. Kısacası bütün gençliğim geçti. Sevindiğimiz üzüldüğümüz birçok anıyı burada yaşadık. Ayrıldığımız günden sonra birçok çalışmanın içinde oldum. İlk defa içinden yetiştiğim camiadan bir davet aldım. Bütün kamuoyu takdir edersiniz ki böyle bir davete hayır diyecek bir insan çıkmaz. Hayır demem mümkün değildi.*"

Mustafa Denizli, imzadan sonra kolları çabucak sıvadı. İlk olarak çok geniş kadrosu olan takımı daralttı ve altı isimle yollar ayrılarak sezon sonuna kadar izinli sayıldılar. Mert Nobre de Denizli'nin yardımcılığına getirildi. Altay, iki maçtan alınacak iki puanla Play-Off'a kalabilecek ve Süper Lig hasretine son verecek ilk adımı atabilecekti. Denizli, daha önce Rizespor'u 2012-13 sezonunda Süper Lig'e çıkarmış, 2003-2004'te Manisaspor, 2016-17'de ise finalde Eskşehirspor'la aynı sevinci yaşayamamıştı. Siyah beyazlılar Denizli ile ilki deplasmanda olmak üzere iki maçı da kazanıp Play-Off'a adını yazdırmayı başardı.

Play-Off yarı finalinde İstanbulspor'u geçen Altay'ın rakibi, Samsunspor gibi güçlü bir takımı geçerek karşısına çıkan hemşerisi Altınordu oldu. İstanbul'daki finalin uzatmaya gideceği konuşulurken sahneye Erhan-Paixao ikilisi çıktı. Erhan'ın soldan kestiği topu tilki gibi koklayan gol kralı defans-kaleci anlaşmazlığını bağışlamadı ve 89'da maçın normal süresi biterken Altay'ı Süper Lig'e taşıyan golü attı. Oyuna sonradan dahil olan iki kurt oyuncu skoru belirlemişti. Denizli, yaş ortalaması çok genç olan Altınordu karşısına ilk yarıda 38'lik Marko Paşa ve 32'lik Erhan'la çıkmak yerine daha genç oyuncuları tercih ederek taktik olarak doğru bir adım atmıştı. Böylece Süper Lig'de 41 sezon ile en çok süre alan sekiz takımdan birisi olan Altay'ın 18 yıllık hasretine son vermek Denizli'ye kısmet oldu.

ALTAY'IN BÜYÜK MUSTAFA'SI

10 Kasım 1949 Çeşme-Alaçatı doğumlu 72 yaşındaki Mustafa Denizli, 1962 yılında altyapısında futbola başladığı Altay'da 1965-1983 yılları arasında 18 yıl forma giydi. Denizli, Altay formasıyla 386 maçta 121'i Süper Lig'de olmak üzere kupa maçlarıyla birlikte toplam 146 kez rakip fileleri sarsarak kulübün en golcü ismi unvanını elinde bulunduruyor. Altay'da futbolculuk döneminde 1966-67 ve 1979-80'de 2 kez Türkiye Kupası'nı kaldıran ve kaptanlık yaptığı takımda "Büyük Mustafa" olarak anılan 1,78 boyundaki Mustafa Denizli, sol kanatta görev alıp, özelikle frikik ve kornerden attığı gollerle adından söz ettiriyordu. 19 yaşında GS ile oynanan Türkiye Kupası maçında uzatmalarda attığı golle takımını finale taşıyarak kendisini gösterdi. Ertesi sezon da Kupa Galipleri Kupası'nda deplasmanda Oslo'ya 4-1 yenildikleri maçta takımının tek ve aynı zamanda Avrupa'daki ilk golüne imza attı. Altay'a 1970'lerde Mustafa Turgut gelince Mustafa Denizli, takımın "Büyük Mustafa"sı olarak anılmaya başlandı. 1979-80 sezonunda 12 golle gol kralı olurken Altay da Kaptan Büyük Mustafa'nın finaldeki penaltı golüyle Türkiye Kupası'nı kazandı.

Kariyeri boyunca İstanbul kulüplerinin transfer tekliflerini İzmir'den ayrılmamak için geri çevirse de sonunda fikir değiştirip 1983-84'te Galatasaray'a transfer olan ve 15 maçta 3 gol kaydeden Mustafa Denizli, bir sezon sarı kırmızılı İstanbul takımının formasını giyerek jübilesini yaptı. Sezonun ilk lig maçında da Karagümrük karşısında golünü atmış, Antalyaspor ve Adana Demirspor karşısında da ağları sarsmıştı ancak sakatlıklar peşini bırakmadı ve İstanbul'da tek sezonla yetindi.

FUTBOLCU OLARAK MİLLİ TAKIM KARİYERİ

Büyük Mustafa, 6 Nisan 1977-24 Eylül 1980 arasında 10 kez A Milli Takım forması giydi. Finlandiya karşısındaki hazırlık maçı ilk maçıydı ve milli formayla ilk golünü de bu maçta kaydetti. İkinci golü 28 Ekim 1979'da Avrupa 1980 Eleme Grubunda Malta karşısında geldi. 2 Dünya Kupası, 1 Avrupa Şampiyonası Elemelerinde forma giydi. Son kez milli formayı ise 24 Eylül 1980'de İzlanda karşısında giydi.

ÜÇ BÜYÜKLERİ ŞAMPİYON YAPAN TEK ADAM

Mustafa Denizli, Türk futbol tarihine üç büyükleri şampiyon yapan ilk ve tek teknik direktör olarak geçti. 1987-88 sezonunda Galatasaray'da lig şampiyonluğu yaşayan teknik adam, aynı başarıyı 2000-2001'de Fenerbahçe'de gösterirken, son olarak Beşiktaş'la 2008-2009'da Süper Lig'de şampiyonluk ipini göğüsledi. Denizli, teknik direktör olarak kariyerinde Süper Lig şampiyonlukları dışında Galatasaray'la 1 kez Türkiye Kupası, 2 kez Cumhurbaşkan-

lığı Kupası, Beşiktaş'la ise 1 kez Türkiye Kupası'nı da kaldırdı. Hepsi bu kadar değil; Denizli, Şampiyon Kulüpler Kupası'nda Galatasaray'a çeyrek final oynattı. A Milli Takımı Euro 2000'de çeyrek finale çıkaran ilk teknik adam oldu. Fenerbahçe'yi ve Beşiktaş'ı ise şampiyon yapan ilk Türk teknik direktör.

DENİZLİ'NİN TEKNİK DİREKTÖRLÜK KARİYERİ

Teknik direktörlük kariyerine 1987 yılında Galatasaray'da başlayan Mustafa Denizli, A Milli Takım'ın dışında Altay'a kadar toplam 12 kulüpte görev yaptı. Denizli, sırasıyla şu kulüp takımlarında teknik direktörlük yaptı: Alemannia Aachen (Almanya 3. Lig), Galatasaray, Kocaelispor, Fenerbahçe, Manisaspor, Pas Tahran (İran), Perspolis (İran), Beşiktaş, Perspolis (İran, ikinci kez), Çaykur Rizespor, Hazar Lenkeran (Azerbaycan), Galatasaray (ikinci kez), Eskişehirspor ve Kasımpaşa. Altay, Mustafa Denizli'nin teknik direktör başına geçtiği 13'üncü kulüp oldu.

Denizli, 1984-85'ten itibaren Jupp Derwall'in üç sezon yardımcılığını yaparak teknik adamlığa başladı. 1987-88 sezonunda ise Derwall menejer, Denizli ise teknik direktör oldu ve ilk sezonunda lig şampiyonluğunu BJK'nın önünde 12 puan farkla kazandı. Ertesi sezon ligde üçüncü olup Türkiye Kupası'nda çeyrek finalde elenen Denizli'li GS Avrupa'da ise büyük bir başarı gösterdi. Rapid Wien, N. Xamax ve Monaco'yu eleyerek yarı finale çıkan GS, S. Bükreş'e elendi. GS'ye 1990-91 sezonunda yeniden gelen Denizli, ligde ikinci oldu ve Türkiye Kupası'nı, aynı zamanda lig şampiyonu BJK'yı yenerek Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı kazandı. Ertesi sezon ise GS Denizli ile Avrupa Kupa Galipleri'nde çeyrek finale kadar yükselirken ligde üçüncü oldu. Denizli'nin GS'deki üçüncü dönemi 26 Kasım 2015-1 Mart 2016 arasında, 2015-16 sezonundaydı. GS, Denizli yönetiminde ligde 11 maçta sadece kendi sahasındaki 4 maçı kazanınca istifa geldi. Lig başladıktan sonra gelen Denizli, lig bitmeden görevden ayrılmış oldu. ■

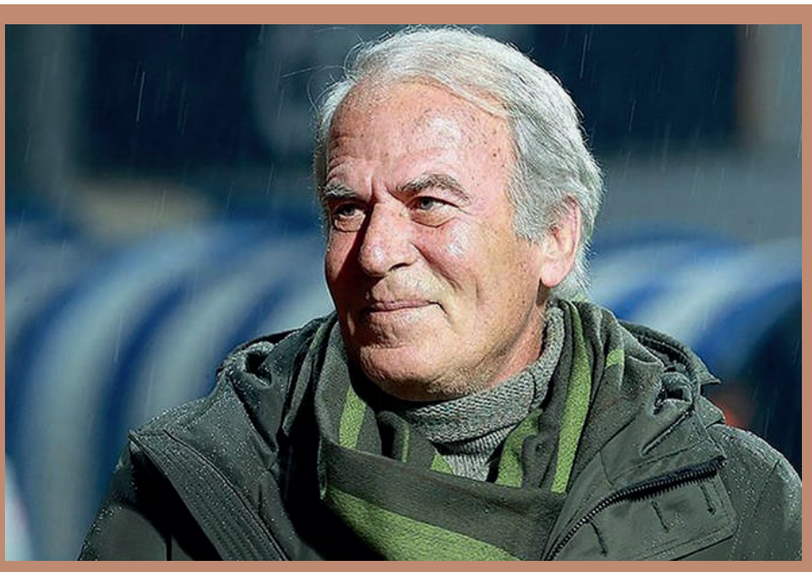

Denizli 2000-2001 sezonunda FB ile anlaştı. O sezonda BJK maçında yabancı kuralını unutarak yaptığı değişiklikler sonucu FB hükmen mağlup oldu! İnişli çıkışlı sezon sonunda Denizli'nin başında olduğu FB şampiyon oldu. O sezonda yabancı kuralının ihlal edildiği BJK maçı sonrasında unutulmaz bir maç da devreye kendi sahasında 3-0 yenik başladıkları Gaziantepspor maçını 4-3 kazanmalarıydı. Denizli, böylece GS'den sonra bir başka büyüğü, FB'yi de şampiyon yapan ilk Türk teknik direktör olarak tarihe yazdı, Türkiye Kupası'nı ise penaltılarla finalde kaybetti. Denizli, ertesi sezon UEFA Şampiyonlar Ligi'nde sıfır çekip ligde de kötü sonuçlar gelince sezon ortasında görevi bıraktı.

Denizli, 9 Ekim 2008'de Ertuğrul Sağlam'ın yerine BJK'da göreve geldi. İlk yarıdaki kötü sonuçlara karşın ikinci yarıya takviyelerle fırtına gibi esen BJK'ya 13. şampiyonluğu ve finalde de FB'yi yenip Türkiye Kupası'nı kazandırdı. Böylece BJK altı sezon sonra şampiyonluk yanında 19 sezon sonra da çifte kupayı gördü. Aynı zamanda Denizli'de aynı ligde üç takımı birden şampiyon yapan teknik direktör olarak başka bir tarihi istatistiğe imza attı. Ertesi sezon ise BJK Denizli ile ligi dördüncü sırada tamamladı.

MİLLİ TAKIM'DA ÇEYREK FİNAL BAŞARISI

Denizli, GS'de Derwall'in yardımcısı iken Türk A Milli Takım teknik direktörlüğüne getirildi. 4 Mart 1987'de Romanya ile oynanan özel maçta ilk olarak takımın başında sahaya çıktı. 1988 Avrupa Şampiyonası elemelerinde üçüncü maçtan itibaren teknik direktörlük yaptı. 1987 yazından itibaren ise GS ve Milli Takım'da birlikte görev yaptı. Denizli ile elemelerde milli takım 1 galibiyet, 1 beraberlik, 4 yenilgi aldı. Denizli'nin ikinci milli takım dönemi ise Euro 1996 sonrasında Fatih Terim'den görevi devralmasıyla 14 Ağustos 1996'daki Moldova hazırlık maçı ile başladı. 1998 FİFA Dünya Kupası Eleme grubunda milli takım Denizli ile 4 galibiyet, 2 beraberlik, 2 yenilgi almasına ve grup birincisi Hollanda'ya karşısında başarılı olmasına karşın grupta üçüncü olup finallere gidemedi. 2000 Avrupa Şampiyonasında ise 5 galibiyet, 2 beraberlik ve 1 yenilgi ile Türkiye grupta ikinci olup finallere kaldı. İrlanda'yı play-off'ta geçip sonrasında 1 galibiyet, 1 beraberlik, 1 yenilgi ile gruptan ikinci çıkarak çeyrek finale kalan ve o zamana kadarki en iyi derecesini yapan Denizli'li milli takım Portekiz'e elendi. Bu süreçte Denizli'nin "İçimizdeki İrlandalılar" deyimi literatüre geçti. Denizli, bu şampiyona ile birlikte milli takım defterini kapattı.

Yüzyılların çekici lezzeti

MEZELER

Vecdi **SEVİĞ**

"Yemek ötesi" tatlarla buluşmamız için bir parça peynir, bir dilim pastırma ya da az tuzlu lakerda yeterli olur. Özenle sarılmış asma yaprağının içindeki pirinç, fıstık, kuşüzümü ve baharatın yarattığı lezzetin birleştiricisi soğan ve nane insanı bir başka aleme sürükler. Yine de Aydın Boysan'ın "En büyük meze muhabbettir" öz deyişini unutmamak gerek.

ÇOCUKLUĞUMDA yediğim enginardan, börülce pilakiye, bakla favadan patlıcan salatasına, dolmanın her türüne, sirkede bekletilip tuzundan arındırıldıktan sonra Ayvalık zeytinyağına ve limona bulanarak masaya getirilen sardalyeye, yapılırken kokusu bahçemizi dolduran çiroza ve daha nice sevdiğim yiyeceklere meze denildiğini sonraki yıllarda öğrendim.

Yazar İlhan Eksen'in bir kitabında "*jargondaki tabiriyle 'çöplenilen' ama yemek sayılmayan bu 'yemek ötesi' yiyeceklerin*" bir parça peyniri ya da bir lokma turşu gibi basit yiyecekleri de kapsadığını, çerkeztavuğu, mayonezli levrek gibi hazırlaması zor olanlarına da aynı adın verildiğini yazması ise daha yakın yıllara denk gelir.

Ahmet Rasim'in 19. yüzyıldan esintilerle sıraladığı meze listesi, Salah Birsel'in 20. yüzyılda kitaplarına yazdıkları ile diğer yayınlar derlense bir ansiklopedi ortaya çıkar.

Farsça tat ve çeşni anlamına gelen mezenin sözlüklerdeki karşılığı "*İçki içilirken yenilen yiyecek*" olsa da çocukluğumda İstanbul Bostancı'daki evimizin mutfağında hazırlanan meze türü yiyeceklerin hiçbirinin alkollü içeceklere eşlik ettiğine tanık olmadım. Bu nedenle de yıllar sonra Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Toraman romanındaki okurunu gülümseten şu satırlar beni çocukluk anılarıma götürmüştü:

"*Her akşam bostandaki bahçıvana 'İvan on paralık dereotu getir' diye bağırırlar. Yatsıdan sonra bir çiroz kokusudur başlar. Burunlarımızın direği kırılır. Müezzin evinde o vakit çiroz salatasının manasını bana anlatınız.*"

Yaşamlarını Gürpınar gibi İstanbul'un adalarında sürdürenler için mezenin ayrı bir anlam ve önemi varmış. Mevsimine, ustasına göre damakta bıraktığı iz büyük farklar gösteren bu lezzetlerin yosun kokusuyla birleştiği anda zirveye ulaştığına inananlardanım. Bu nedenle de yazar, gazeteci Ercüment Ekrem Talu'nun, "*Sabahları Ada'dan kalkarken, vapurun alt kamarasında bezik masası*" kurulduğunu, akşam dönüşte "*nadide mezelerle süslenmiş masaların*" uzun yolculuğu neşeli hale getirdiğini anlattığı satırları hep anımsarım.

Cumhuriyet döneminde Büyükada'ya yerleşecek olan yazar Reşat Nuri Güntekin, *Kelebek* adlı mizah dergisinde şair Yahya Kemal'in balkan şivesine çalan konuşmasına gönderme yaptığı, "*Cönderdim dün avşam bizim çırağı/Dedim ki alasın, biraz rakıcık, Bulursan meze de al bir azıcık!*" dizeleri az bilinir. Ama Yahya Kemal'in masasında Pendik bostanlarından toplanmış

kırmızı turpu görmeyince garsona "*Niçin turp getirmedin?*" diye sorduğunda aldığı, "*Yemiyordunuz o nedenle…*" yanıtına, "*O yemem için değil göz zevkim için mezedir*" karşılığı vermesi unutulmaz.

BOL ÇEŞİT, UZUN LİSTELER...

Osmanlı ve Türk mutfak tarihi uzmanı Özge Samancı, "*Osmanlıca yemek kitaplarında mezeler diye bir başlık altında tarifler yoktur*" der ve ekler:

"*Yemek kitaplarında salata ve taratorlar, deniz ürünleri ve pilakiler, zeytinyağlı sebzeler ve turşular, kimi zaman salata ve taratorlar başlığı altında kimi zaman da tek başlarına yer almaktadırlar.*"

Bu saptama Ahmet Rasim'in Resimli Ay dergisinde betimlediği meze tepsisinin lezzet tarihine bıraktığı izi anımsatır. İşte Ahmet Rasim'in tepsisi:

"*Her türlü salata, sardalye, çiroz, ringa, ançüez, balık salatası, ciğer kebabı, tavası, pilakisi, reçel, sarı, siyah havyar, beyin salatası, her türlü peynir, son moda muska böreği, turp, midye tavası, pilakisi, salatası, istiridye, pavurya, ıstakoz, karides, kuzu söğüş, turşular, dolmalar (balık, midye, bumbar, dalak, yaprak, lahana, patlıcan, biber, domates), işkembe tuzlaması, patates ezmesi, her türlü köfte, kaymak, yoğurt, cacık, keten, kağıt, tahin helvaları, zeytin çeşitleri, zeytinyağlılar, çerkeztavuğu, kaz ciğeri ezmesi, pastırma, sucuk, yumurta ve benzeri yemekler meze olarak kullanılır.*"

Bu liste, günümüzde birbirinin benzeri yiyecekleri meze olarak ikram eden işletmeleri utandırırken Salah Birsel'in "*Dünyada meze olmayacak şey yoktur.*" sözüne hak verdirir. Yine de Salah Birsel, deniz ürünlerinden mezelere düşkündür, balık mezeleri onun için "en kral" olanıdır. Birinci tercihi Beykoz'un kılıçbalığının kızartılıp üzerine sarımsaklı ve sirkeli tarator dökülenidir.

Salah Birsel, böylesine balık düşkünüdür ama Osmanlı'nın son döneminde Balıkhane Nazırlığı yapan Ali Rıza Bey'in, "*Şimdi yaşım sekseni geçmiştir, hiçbir zaman balıkla mezelenmedim*" dediğini de not edip okurlarına anımsatmayı ihmal etmez.

Türk gazeteciliği ve öykücülüğünün unutulmaz kişisi Ahmet Mithat Efendi ile damadı edebiyatçı Muallim Naci Bey geçmişin meze anılarının tam orta yerinde masa kurmuş gibidirler. Eşi Mediha Hanım, Muallim Naci Bey için kara havyarı masadan eksik etmemeye özen gösterir, kılıçbalığını da türlü biçimlerde hazırlamaya gayret ederdi. Rivayet olunur ki, kimi zaman tuzlu kuru soğanda dinlendirilmiş kuşbaşı büyüklüğündeki kılıç balığı parçalarını defne yaprakları arasında közde pişirip maydanoz zeytinyağı, limon ekleyip sunarmış. Bazen de halka halka doğranmış soğanı zeytinyağında pembeleştirip maydanozla karıştırır hafif haşlanmış lop kılıç balığı dilimciklerinin üzerine serpeleyip fırınlarmış.

Şimdilerde bulunması ve yenilmesi neredeyse olanaksız olan kılıç balığını İranlı gezgin Mirza Ali Han Emînüddevle İstanbul'da ilk gördüğü 8 Ağustos 1898'te günlüğüne "*Bir hamalın sırtında boyu bir arşın uzunluğunda bir balık vardı. Balığın burnunda da uzun bir boynuz. Bunun uzunluğu balığın boyu kadardı*" diye not etmişti. İranlı gezginin bu satırları yazdığı günlerde Muallim Naci'nin II. Mahmut türbesinin haziresine defnedilmesinin üzerinden henüz altı ay geçmemişti.

Yıllar birbirini kovaladı, meze listesine yenileri eklendi, eskilerden bazıları da unutuldu. Aydın Boysan bir sohbetinde, deniz börülcesi, haydari, humus, muhammara, şakşuka, babaganuş, ezme salata, tarama diye bir liste sunarken "*en büyük meze muhabbettir*" demeyi de ihmal etmemişti.

Patlıcanlı Pilav

MEZECİ DÜKKANLARI...

Refik Halit Karay, Üç Nesil Üç Hayat kitabında "*Ayakta karın doyurulan mezeci dükkânlarının çoğalması da aile ve terbiye bakımından zararlı bir durumun gittikçe yerleşmesine işaret*" yakınmasında bulunur, "*Daha beş on sene evvel İstanbul'da onlara benzer tek dükkân yoktu*" diye anlatır. Karay'ın sözünü ettiği dönemin en ünlü mezeci dükkanı İstanbul Bahçekapı'da 1933'te açılmıştı ve Karay 16 yıllık sürgün dönemini tamamlayıp yurda döndüğünde beşinci hizmet yılını kutlamaktaydı.

Makedonyalı 40 yaşlarındaki Filip'in açtığı bu dükkan dönemin ünlü avukat, doktor, sanatçı ve yazarlarının uğrak yeriydi. Ayakta kadehle rakı da ikram edilen mekanda kılıç balığı fümeden siyah havyara, taramadan ançüeze çok farklı mezelere erişme olanağı vardı. Burası önce el değiştirdi, sonra kapandı. İstanbul Kurtuluş'ta Karay'ın yurda döndüğü yıl Vahram Gesaryan tarafından açılan mezeci ise birkaç kez el değiştirse de günümüzde Tadal adıyla kırk dolayında mezeyi müşterileriyle buluşturuyor.

Çocukluğumda evde yapılabilecek hiçbir meze dışarıdan alınmazdı. Dil fümenin bile evde hazırlandığını anımsıyorum. Benim favorim patlıcanlı pilav ve yazlığa gelen komşumuzun tariflerine uygun yapılan pırasa köftesiydi. Sucuk, pastırma, peynir çeşitleri Kadıköy Çarşısında İngiliz Kooperatifi'nin sırasındaki Çamlıca Şarküterinin sattıklarındandı. Bostancı Karakolu'na bitişik küçücük dükkânı bulunan Balıkçı Bitirim Nuri'den mevsiminde temin edilen çirozlar evde hazırlanıp sofraya getirilirdi.

FABRİKASYON MEZELERE GEÇİŞ...

Öğrencilik yıllarımda, Ankara Kızılay'daki Trakya Şarküteri ile Maltepe'deki Abant Şarküterinin müşterisi oldum. Başkent'te Karadeniz'den esintilerin de izlerini taşıyan lokanta mezelerinin en lezzetlilerini Washington Restoran, Bulvar Palas, Körfez ve Tavukçu'da buldum. Bunlara sonraki yıllarda Güzel Karadeniz lokantası da eklendi. Hemşerilik dayanışmasının meze yapımındaki önemli bir örneğini Güzel Karadeniz Lokantası'nın sahibi Ali Rıza'dan dinlemiştim. Bu lokantalardan ba-

zıları meze yapımında işbirliğine gitmişler, en iyi yaptıklarını birbirleriyle bölüşür hale gelmişlerdi. Sonraki yıllarda bu yöntemin kötü taklitleri ortaya çıktı ve yaygınlaştı, lezzet bir kenara itildi, "fabrikasyon meze" dönemine geçildi.

Lezzet bilir Güngör Uras, aramızdan ayrılmasından kısa bir süre önce, 2018'de yazdığı yazıda "*Farklı meze çeşitleri de artık bir örnek hale geldi. Uskumru çirozu yok. Tuzsuz lakerda yok. Cacık bile yok. Patlıcan - biber tava yok*" diye yakınmıştı.

Tadımlık mezeler yerini göz doyuran tabaklar içinde sunumlara terk etti. Her lokantanın kendine özgü meze türleri seyrelirken, hazır mezeler sunum tepsilerinde daha kolay yer bulmaya başladılar. Ayçiçeği tohumunun saldığı küspe kokusu zeytinyağının üstün lezzetini birçok yerde unutturdu. Kaya koruğu, deniz börülcesi, humus, ezme masaların yeni konukları arasında yer buldu. Çengelköy bademi, Bayrampaşa enginarı, Yedikule marulu kentleşme kurbanı oldu.

Oysa meze lezzetinin baş köşesine oturmuş birçok ürünün farklı yapılış biçimleri çeşitliliğin temelini oluşturuyordu. Büyükadalı Fıstık Ahmet'in (Tanrıverdi), "*eski İstanbul mezesi*" diye andığı "lahana yaprağında midye dolması" ile tiyatro sanatçısı Nedret Güvenç'in "midyeli lahana dolması", İlhan Eksen'in aynı malzemeyi değişik oranlarda kullandığı farklı dolma içleri kitap sayfalarında yerini koruyor.

ÇİROZ ÜZERİNE

Gelibolulu Mustafa Âli'nin "*Safa ehlinin meclisinde kırk-elli kadar mezelikler, fıstık, fındık ve kavrulmuş badem bol bol olmalı. Sofra, balık yumurtası, havyar ve pastırma türünde yiyeceklerle dolup taşmalı*" diye yazmasının üzerinden 450 yıla yakın zaman geçti. Kimi mezeler unutuldu, yenileri günlük sofralara konuk oldu.

Unutulma evrelerinin sonuna yaklaşan lezzetlerden biri de çiroz. Nisan, mayıs aylarında yumurtalarını dökmüş yazı geçirmek üzere Karadeniz'e çıkmak için hazırlık yapan yağsız uskumru ve kolyoz balıklarının, ayıklanıp tuzlanıp güneşte tütsülenerek kurutulmuşlarından doğan bir mezeydi çiroz.

Çiroz

Bu kurutulmuş balıkların iki yüzü ateş üzerinde birkaç dakika "çıtırdatılır", günümüzde pişirme kağıdı diye anılan, geçmişte yağlı kağıt diye bilinen kağıdın arasına konur, havanelinin tersiyle dövülerek eti kılçıktan ayrılırdı. Balığın etleri çukur bir tabağa konulur, birkaç saat sirkede bekletilir, ardından sirkesi süzülür, altı ince doğranmış dereotu ile kaplanmış küçük kayık tabağa yerleştirilir, üzerine zeytinyağı ve sirke konulduktan sonra bir kat daha ince kıyım dereotu serpilip masaya getirilirdi.

Çiroz uzun yıllar Kocaeli'nin Darıca bölgesinde kurulan dalyanlarda yakalanan balıklardan yapılırmış. O zamanlar Boğaz'da, adalarda da balık kurutulurmuş ama dönemi yaşayan ehlikeyif Asaf Muammer Bey'in "*Darıca'nın çam fıstığı gibi leziz çirozu nerede…*" diye yakınmasının bir anlamı varmış.

Şimdilerde geleneksel çirozun yerini elektrikli fırınlarda suyundan arıtılmış istavrit parçacıkları aldı. Zaten çirozu arayıp soranlar da hızla azaldı, kimi damaklar da istavrit çirozuna alıştı.

Çirozun gerçek tadı Metin Eloğlu'nun dizelerinde yaşıyor:

Bu zıkkımın yanında /Arnavut ciğeri ister, bir / Çiroz salatası ister, iki / Cacık ister, üç

UNUTULAN DOLMALAR

Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim, Salah Birsel, Aydın Boysan ve aramızdan ayrılan daha nice lezzet bilir, temel malzemesini pirinç, soğan ve yağın oluşturduğu baharatlarla lezzetlendirilmiş, isteğe göre kıyma bile katılmış harcın yaprakla buluşmasını dolma diye adlandırmışlardı. Bu buluşmaya sarma demenin moda olduğu dönemler yaklaştığında dolmalardan bir bölümü de günlük mutfaklardan hızla kaçmaya başladılar.

Artık dalak dolması tarifi "*annemizin mutfağı*" kitaplarının satırları arasına gizlenmekte, dalak sözcüğü de çoğunlukla yüz buruşturan ifadelere kaynaklık etmekte. Yapılmasının zorluğu hazmedilmesinin güçlüğüyle birleşince mutfağın kapısının dışına konulan bu dolma, usulüne uygun hazırlanmış az pirinçli, taze ve kuru soğanlı, üzümü, fıstığı ve baharatı yerinde dolma içinin, özenle temizlenip kanı akıtılmış dalaklara doldurulup, açık bölgelerinin iplikle dikilmesiyle hazırlanırmış. Doldurulan dalaklar kaynar suda pişirilip yeniden soğuduktan sonra kalın dilimler halinde kesilir, önce galeta ununa, ardından yumurtaya ve sonra yeniden galeta ununa bulayıp kızgın yağda kızarttıktan sonra servis edilirmiş.

Midyeli lahana dolması, halen meraklısı tarafından yerli midye bulunabilen mevsim ve yerlerde yapılmaya devam ediliyor. Tiyatro sanatçısı Nedret Güvenç'in iki orta boy soğanı yarım kilo pirinçle buluşturduğu, yazar İlhan Eksen'in 1,5 su bardağı pirince 6 orta boy soğan kattığı, ama iki ustanın da her bir lahana parçasının içine önceden pişirilmiş en az iki adet midye koyduğu dolmaların lezzeti mutlaka damakta iz bırakacaktır.

Dolmalarda kullanılan soğanın miktarı ustalar arasında yüzyıllardır tartışma konusu olmuştur. Eksen, yazar Serkis Seropyan'ın dolmadan söz ederken "*mühim olan neyi doldurdukları değil, içine ne doldurdukları*" dediğini anımsatır ve Seropyan'ın sözlerini şöyle aktarır:

"*Lokantada dolma yemiyorum çünkü soğanın pirinci bastırması gerektiğini kabul etmiyorlar, anlayamıyorlar, düşünemiyorlar bunu. İki kilo soğanın yanında iki bardak pirinç deyince gülüyorlar, öyle şey olmaz, tatlı olur diyorlar.*" ■

MESAjanda

27-28 Eylül
Mozart'ın hikayesi

PETER Shaffer tarafından kaleme alınan, dünya müzik tarihinin unutulmaz bestecileri Wolfgang Amadeus Mozart ile Antonio Salieri'nin hikayesi Amadeus sahnede. Usta yönetmen Işıl Kasapoğlu rejisiyle başrollerini Selçuk Yöntem (Antonio Salieri), Okan Bayülgen (Wolfgang Amadeus Mozart) ve Özlem Öçalmaz'ın (Costanze) paylaştığı eser, sahne önünde 35, sahne arkasında 20 kişiden oluşan ekip ile sanatseverlerle buluşuyor. Sezonun en çok ses getiren prodüksiyonlarından birisi olan Amadeus, müzik konusunda yüce bir yeteneğe sahip olan Mozart ile Salieri'nin ilişkisine odaklı bir başyapıt. Sanat ile sanatçının kişiliği arasındaki ilişkiye odaklanan ve usta müzisyenin yaşamını, Salieri üzerinden anlatan bir klasik. Zorlu PSM Turkcell Sahnesi'nde düzenlenecek olan etkinliğin başlama saati 20.30.

15 Ekim
Sıla Zorlu PSM'de

YERLİ pop müziğinin önemli isimlerinden Sıla, hafızalara yer etmiş besteleriyle Zorlu PSM'de sevenleriyle biraraya geliyor. Sahne eğitimine lise yıllarında başladı ve caz eğitimini Bilgi Üniversitesi'nde tamamladı. Şarkıcı kimliğinin yanı sıra söz yazarı ve besteci kimliğiyle de övgüyle karşılanıyor. Çok kısa sürede besteleri ve güçlü yorumuyla aşk şarkılarının vazgeçilmez isimleri arasına adını yazdırdı. Sanatçı, en özel, en sıcak ve en samimi şarkılarından oluşan repertuvarıyla müzikseverlerin karşısına çıkmaya hazırlanıyor. Sıla, konserinde "*Sevişmeden Uyumayalım*", "*Acısa da Öldürmez*", "*Kafa*", "*Boş Yere*", "*Vaziyetler*", "*Yabancı*" ve "*Hediye*" gibi liste başı olan şarkılarını sevenleriyle birlikte seslendirecek. Etkinlik saat 21.00'da Turkcell Sahnesi'nde başlayacak.

20 Kasım
Erçetin'den pop resitali

POP müziğinin sevilen ismi Candan Erçetin, Bostancı Kültür Merkezi'nde sahne almak için hazırlanıyor. Erçetin, 1995 yılında ilk albümü "*Hazırım*" ile dikkatleri çekti. 12 şarkıdan oluşan albümde Gökhan Kırdar çoğunlukta olmak üzere, Sezen Aksu, Yusuf Bütünley gibi isim yapmış sanatçıların bestelediği şarkılar yer aldı. 1996 yılında ise "*Sevdim Sevilmedim*" albümü ile başarısını sürdürmeye devam etti. Erçetin sevenleriyle saat 21.00'da biraraya gelecek.

1 ve 23 Kasım
Elif Çağlar Quartet

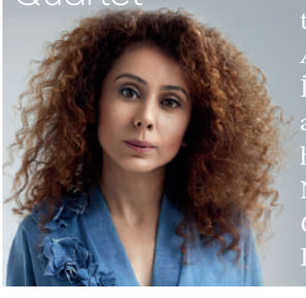

CAZ kompozisyonu eğitimi alan Elif Çağlar, Ayrıca Klasik Türk Müziği dalında Timur Selcuk ile bir sene kompozisyon teknikleri çalıştı. "*Roxy Müzik Günleri*" birincisi grubu "*Bağdat Avenue*" ile "*-10*" isimli bir albüm çıkardı. 7.Uluslararası İstanbul Caz Festivali'nde, Bagdat Avenue ile birlikte sahne aldı. Kendi bestesinin de bulunduğu albümünün çıkışının hemen ardından, müzikal çalışmalarını sürdürmek amacıyla New York'a gitti. Queens College bünyesindeki "*The Aaron Copland School of Music*"ten ödülle mezun olan ilk Türk olan Elif Çağlar, 1 ve 23 Kasım'da Zorlu'da.

29 Ekim
Sahne Malkovich'in

EVENTS Across Turkey'in uluslararası ödüllü projesi An Epic Symphony, Hollywood yıldızı John Malkovich ve sanatçı Batuhan Mutlugil ile birlikte özel bir projeye imza atıyor. Projenin birinci bölümünde Malkovich, seyirci ile buluşuyor. Malkovic'e sahnede dünyaca ünlü piyanist Hyung-ki Joo ve Keman'da Aleksey Igudesman eşlik ediyor. Malkovich, Beethoven, Chopin, Prokofiev ve sanatçıların yorgun ve kasvetli olduğuna inanan kötü eleştirmen rolüne giriyor. Aleksey Igudesman, Hyung-ki Joo ve diğer müzisyenler gösteri boyunca farklılaşmaya ve mücadele etmeye devam ediyor. İkinci bölümde ise sahneyi Duman grubunun gitarist/vokali Batuhan Mutlugil alıyor. Harbiye Cemil Topuzlu Açıkhava Tiyatrosu'nda gerçekleşecek etkinliğin başlama saati ise 20.00.

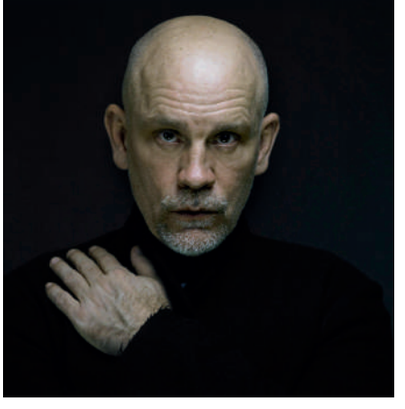

2 Aralık
Babylon'da bir Kanadalı

MONTREAL çıkışlı indie rock grubu The Dears, Babylon'a konuk oluyor. 1995'te bir araya gelen Kanadalı grup The Dears, müziklerini "orkestral pop-noire" olarak tanımlıyor. İlk çıkış albümleri "*End of Hollywood Bedtime Story*"i 2000'de yayınladı. 2000'lerin başında Kanada'nın indie rock rönesansı olarak bilinen sahnenin önemli temsilcileri arasında yer aldı. The Dears, 2001'de "*Orchestral Pop Noir Romantique*" ve 2002'de "*Protest*" kısaçalarlarını paylaştı. Şarkılarının odağında gerçek duyguları aktarmayı tutuyor. İkinci albümleri "*No Cities Left*"i 2003 yılında yayınlayan The Dears; bu albümle dinleyici kitlesini genişletti. Montreal Jazz Festival, Siren Festival, Leeds, Montreux Jazz Festival ve Pop Montreal gibi dünyanın birçok farklı şehrindeki festivallerde performanslar verdi. Babylon'da düzenlenecek konserin başlama saati 22.30.

MASUMİYET MÜZESİ YENİDEN SEVENLERİYLE

"Kelimeler ve Yıldızlar" süprizi

"EŞYALARIN sihrine inananlar tarafından" yapılmış ve "Zaman'ın Mekan'a dönüştüğü yer" olan yazar Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi, geçen ay kapılarını yeniden ziyarete açtı. Müzede, video sanatının önemli isimlerinden Grazia Toderi ve Pamuk'un dört yıl süren ortak çalışması "*Kelimeler ve Yıldızlar*" isimli video estalasyonu da gösterime sunuldu.

Kapılarını 2008 yılında basılan Masumiyet Müzesi romanının ardından ilk kez 27 Nisan 2012'de açan Müze, 2020 yılında pandemi ile birlikte ziyarete kapatılmıştı. Müze, uzun bir bekleyişin ardından açılışını yeniden, pandemi koşullarına uygun biçimde 3 Ağustos'ta gerçekleştirdi. Müzenin ziyaretçilerle buluşmasını kutlamak amacıyla Pamuk imzalı 50 adet Masumiyet Müzesi ve 50 adet Veba Geceleri kitabı müze mağazasında satışa sunuldu.

Romandan Esinlenilen İlk Müze

"*Masumiyet Müzesi*" tarihte bir romandan esinlenerek hayata geçirilen ilk müze olma özelliğini taşıyor. Ahşap merdivenlerle birbirine bağlanan üç katı vitrinler ve yerleştirmelerle donatılan müze, ziyaretçilerini 1950-2000 yılları arasına dair İstanbul hayatının pek çok unutulmuş ayrıntısıyla buluşturuyor. Romanın 83 bölümünü temsil eden 83 kutuda sergilenen sinema biletlerinden kibritlere, likör şişelerinden kapı kulplarına, minik biblolardan fotoğraflara uzanan, binlerce eşyadan oluşan bir koleksiyonun yanısıra müzede eski İstanbul filmlerinden yaratılan bir seçki de sunuluyor.

Masumiyet Müzesi'nde çatıya kadar yükselen merdiven boşluğundan aşağıya süzülen ışık, romanın başkahramanları Kemal ile Füsun'un aşk hikâyesi ve bu aşka tanıklık eden eşya ve mekânları aydınlatarak, müze ziyaretçilerine romanı elle tutulur, gözle görülür hale getiriyor.

Kelimeler ve Yıldızlar

Müzede gösterime sunulan "*Kelimeler ve Yıldızlar*" projesi ise 2013 yılında, Pamuk'un İtalyan sanatçı Grazia Toderi'yi İstanbul'daki Masumiyet Müzesi'ne yerleştirilecek bir sanat eseri üretmek için birlikte çalışmaya davet etmesiyle başladı.

Dört yıl süren sayısız toplantılar ve yoğun yazışmaların ardından, "*monolog*", "*diyalog*" ve "*konuşma*" başlıklı bir üçlemeden oluşan "*Kelimeler ve Yıldızlar*" ortaya çıktı.

Video, insanlığın özündeki yıldızları incelemeye olan yatkınlığını odağına alarak iki kişi arasındaki çocuksu diyaloğu yansıtıyor. Videoda yer alan Pamuk'un yazdığı metin, yazarın 2008 yılında kaleme aldığı Masumiyet Müzesi romanından yola çıkıyor. İzleyici, video için yazılan metinde romanın iki kahramanı Füsun ve Kemal'in yıldızlara bakarken birbirlerine yönelttikleri çocuksu, varoluşsal ve metafizik sorulara ve yeniden çocukluklarına dönmelerine tanıklık ediyor. Video Masumiyet Müzesi'nde bu gösterime özel ayrılmış alanda duvarın içine açılmış deliklerden bakarak izlenecek. Video yerleştirmesinde, eser ile izleyici baş başa bırakarak içedönük bir deneyim vadediyor.

Firuzağa Mahallesi, Çukurcuma Caddesi No:24 adresinde bulunan Müze, salı, çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar; 10.00-18.00, perşembe; 10.00-21.00 saatleri arasında ziyaretçi kabul ediyor. Pazartesi günleri ise kapalı. Müze'ye (212) 252 9738/48 numaralı telefondan ulaşılabilir.